

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

PRAHA 2016

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Lucie Kučerová

**Odersko po 2. světové válce v životních
příbězích jeho obyvatel**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Pavel Mücke, Ph.D.**

Praha 2016

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím uvedených pramenů a literatury. Souhlasím s jejím zpřístupněním v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

V Novém Jičíně

Lucie Kučerová

.....

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych poděkovat zejména všem svým narátorkám, které byly ochotny se se mnou podělit o své životní příběhy, bez nichž by tato diplomová práce mohla jen těžko vzniknout. Dále bych na tomto místě chtěla poděkovat všem, díky kterým se narátorky nakonec podařilo oslovit a tím pádem dát této práci nový rozměr.

Chtěla bych také poděkovat všem, kteří mě svým rozhledem, znalostmi, radami a svým přístupem provedli stezkou soudobých dějin a orální historie. Zvláště pak děkuji vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Pavlu Mückemu, Ph.D. za vstřícnost, porozumění, cenné rady, podněty a přívalem pozitivní energie, kterými konzultace a vznik této diplomové práce obohacoval.

Dále můj velký dík patří také mé rodině, přátelům a blízkým, kteří mi byli velkou oporou, díky níž jsem mohla má studia dokončit i předkládanou práci dovést k cíli.

ANOTACE

Předkládaná diplomová práce se zabývá historií Oderska zejména po 2. světové válce, kdy tento region prošel významnou proměnou. Cílem práce je mikrohistorická sonda do poválečných dějin regionu se zřetelem k přerodu této původně německé oblasti v oblast dosídlenou Čechy. Diplomová práce je rozdělena do několika částí. V rámci první kapitoly se věnuji zhodnocení pramenné základny ke zkoumanému tématu, co se týče odborné literatury týkající se odsunu Němců a osídlování pohraničí, tak zejména literatury regionální, archivní pramenné základny a narativních pramenů, ať již vydaných vzpomínek odsunutých Němců ze zkoumaného regionu, tak samozřejmě pořízených orálně-historických rozhovorů. V dalších kapitolách je již pozornost věnována situaci na Odersku v roce 1938, v letech 2. světové války, osvobození a následnému odsunu německého obyvatelstva a procesu s ním komplementárně spojeným, dosídlováním. Poválečné Odersko můžeme tak vnímat jako domov na jedné straně ztracený, na druhé straně získaný. Tomuto tématu je věnována poslední kapitola. Práce by měla poskytnout náhled na poválečnou proměnu regionu Odersko v období po 2. světové válce, a to zejména prostřednictvím vzpomínek zúčastněných osob.

Klíčová slova

Odersko, česko – německé vztahy, odsun Němců z Československa, dosídlování, domov, pohraničí, orální historie

ANNOTATION

This Master's diploma thesis elaborates on the history of Odry region, particularly the period after World War II, when it underwent a significant transformation. The goal of the thesis is to do a thorough micro-historical research of the postwar history of the region with respect to the transformation of the formerly German areas into the reclaimed lands of the Czech nation. It is divided into several chapters. In the first chapter I evaluate the source base to the topic; I investigate various literature related to the transfer of the Germans and the frontier settlement (its regional provenance being taken into account), archival sources and narratives - memories of displaced Germans from the presently analyzed region and several examples of the recorded oral-history interviews. In other six chapters I elucidate the situation of the Odry region in particular periods: in 1938, during World War II, and in the era of the liberation, followed by the transfer of the German population and the process of a new habitation. The last chapter then discusses the postwar Odry region as a home both lost and obtained. The paper provides insight into the postwar transformation of the Odry region in the period after the World War II perusing primarily the memories of those who were directly involved.

Key words

the Odry region, Czech and German relationship, the transfer of Germans from Czechoslovakia, settlement, home, borderland, oral history

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
2. METODOLOGICKÁ ČÁST	11
2.1. Archivní prameny a literatura	11
2.2. Narativní prameny.....	19
3. CHARAKTERISTIKA REGIONU	26
3.1. Etnografické vymezení regionu	26
3.2. Soudní okres Odry.....	28
4. ROK 1938 – aneb cesta pod křídla německé orlice	33
5. OZVĚNY VÁLEČNÉ VŘAVY – období 2. světové války na Odersku	40
6. KONEC VÁLKY A OSVOBOZENÍ.....	46
7. ODERSKO V LETECH 1945 – 1948.....	53
7.1. „Němci ven! – Deutsche raus!“ – Odsun Němců z Oderska	68
7.2. Nová společnost: Němci, Češi, nové menšiny – reemigranti a Romové	73
8. SOUČÁSTÍ OKRESU VÍTKOVSKÉHO	84
9. ODERSKO JAKO DOMOV ZTRACENÝ A ZÍSKANÝ	86
10. ZÁVĚR	93
11. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	97
11.1. Rozhovory a archivní prameny	97
11.1.1. Vlastní rozhovory uloženy v archivu autorky práce:	97
11.1.2. Rozhovory uložené v archivu Paměti národa:	97
11.1.3. Rozhovory uložené v ÚSD AV ČR:	97
11.2. Archivní prameny	98
11.2.1. Zemský archiv v Opavě – SOkA Opava:	98
11.2.2. Zemský archiv v Opavě – SOkA Nový Jičín:	98
11.2.3. Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry:.....	99
11.3. Literatura a internetové zdroje	99
11.3.1. Literatura:	99
11.3.2. Časopisy:	102
11.3.3. Internetové zdroje:	103
12. PŘÍLOHY	106
12.1. Mapa regionu Odersko.....	106
12.2. Příjezd německých vojsk v říjnu 1938 do Oder	107
12.3. Odry v letech 1945 - 1950.....	109
12.4. Odsun německého obyvatelstva z Oderska.....	119

1. ÚVOD

„Ode dneška nejen po právu, nýbrž i ve skutečnosti náš stát je státem národním, státem Čechů a Slováků. Učte své děti klidně, věcně, bez zášti, bez nenávisti, v duchu vyšší spravedlnosti a v duchu veliké spravedlnosti dějinné, co v dějinách národa znamenal náš odvěký zápas s němectvím a jaké je štěstí pro ně, že už nemusí prožívat boje a strasti, jež pamatují generace starší. Nechť je letošní den 28. října oslavou zakončení boje velkých generací našich předků o národní svobodu v národním českém a slovenském státě a nechť zůstane současně věcnou připomínkou, aby nové generace bedlivě strážily tuto svobodu, ostrážitě sledovaly nástrahy, které by ji byly kladeny, a byly vždycky připraveni za tuto svobodu bojovat.“¹

Odsun německého obyvatelstva z Československa měl zcela zásadní vliv na proměnu českého pohraničí, zasáhl do života mnoha regionů, měst a obcí, ve kterých žila německá většina. Takováto místa se většinou již nepodařilo plně dosídlit, došlo v nich k radikálnímu úbytku obyvatelstva a k celkové změně charakteru obcí ať už na poli tradic či historické kontinuity paměti. Lze tedy souhlasit s historikem Tomášem Staňkem, který ve své knize Odsun Němců z Československa v letech 1945-1947 píše, že problematika vztahů mezi Čechy a Němci na území Československa, „*kde tato společenství sdílela po staletí společný osud, zejména pak otázka radikálního zásahu do kontinuity jejich vývoje v letech druhé světové války a po jejím zakončení, zaujímá významné postavení v dějinách střední Evropy. Je to zcela přirozené, protože existence početné německé národnostní skupiny v českých zemích a na Slovensku výrazně ovlivňovala celkový charakter i konkrétní tvářnost hospodářského, politického a kulturního života nejen v tomto geografickém*

¹ Projev Edvarda Beneše, který pronesl 28. října 1946 na Václavském náměstí, citováno dle HAHNOVÁ, Eva: *Češi a jejich „německá otázka“ od roku 1945 po dnešek. Různé podoby legitimacy při budování demokracie*, Cefres, Praha 23. -25. 11. 2000. [online]. Citováno 20. 5. 2016. Dostupné online z < <http://www.bohemistik.de/evahahn/legitim.html>>.

*prostoru, ale působila rovněž na vývoj sousedních národů a zemí.*² Demografické důsledky odsunu Němců byly obrovské. Vysídlení Němců logicky mělo za následek zjednodušení národnostních poměrů ve státě. V roce 1930 tvořili Češi a Slováci v ČSR přibližně 67% veškerého obyvatelstva. V roce 1950 to bylo už 95%. Důsledkem náhlého snížení počtu obyvatel se začaly objevovat ekonomické potíže, které se nejvíce projevíly v pohraničí, kde vzkvétal textilní a sklářský průmysl. Československo rovněž přišlo o produktivní obyvatelstvo v zemědělství a lesnictví. Jednalo se celkem o asi 1 400 000 pracujících obyvatelstva. Přes některá opatření, jakým byla „reemigrace“ Čechů a Slováků žijících v zahraničí a přesuny obyvatelstva ze Slovenska, vedl k rapidnímu poklesu počtu obyvatel. Tímto úbytkem bylo postiženo zejména pohraničí, což mělo dalekosáhlé hospodářské následky pro celý stát, neboť zde byly soustředěny významné kapacity zejména těžebního, sklářského, papírenského a textilního průmyslu. Pohraničím oblastem hrozilo v důsledku odsunu masivní vylidnění. Proto se komplementární součástí odsunu stal proces zčásti spontánního, zčásti řízeného osidlování pohraničí. Díky němu v polovině roku 1947 stoupl počet Čechů, Slováků a příslušníků jiných (neněmeckých) národností v pohraničí na 2 400 000 osob; kromě nich se zde nacházelo ještě přibližně 200 000 Němců.³ Osídlenci přicházeli s různými úmysly. Někteří ze zjištěných důvodů, aby získali majetek, jiní se chtěli natrvalo usadit a zlepšit tak svou stávající ekonomickou a sociální situaci.

V současnosti je možno říci, že téma poválečného vysídlení Němců z Československa bylo v posledních letech poměrně dobře zpracováno českými i německými historiky, vydána byla řada publikací a pramenných edic. Těžiště bádání se tak přesouvá na regionální úroveň, kde nám sondy a studie menšího rozsahu pomáhají doplnit syntetické poznatky.

Předkládaná diplomová práce nesoucí název Odersko po 2. světové válce v životních příbězích jeho obyvatel se právě o takovou sondu do poválečných dějin v jednom malém regionu ležícího na pomezí Moravy a Slezska pokouší. „Město Odry je rozloženo po obou březích řeky Odry, která protéká údolím od severozápadu k jihovýchodu. Po obou stranách se zvedají výběžky Oderských vrchů. K jihu se rozšiřuje údolí v rovinnaté úrodné Kravaňsko. Na západním břehu lemuje město Dobešovsko –

² STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa v letech 1945-1947*. Akademia: Naše vojsko: Praha. 1991. str. 7.

³ KUČERA, Jaroslav: *Nechtění spoluobčané: Československo po nezdařeném odsunu Němců*. Soudobé dějiny. 2008. Roč. 15. č. 2. str. 303-304.

veselská plošina. Na východním břehu se zvedá Pohořská plošina a Chrástova hora.“⁴ Kolem tohoto města se rozprostírá region, který byl až do odsunu německého obyvatelstva roku 1946 regionem většinově německým, po válce se však ocitá v českých rukou.

Již samotný pojem odsun je poměrně problematické terminologicky vymezit. V dílech českých badatelů se setkáváme zejména s pojmem odsun, případně transfer, naopak v německých publikacích se objevuje pojem „Vertreibung“ (vyhnání) před výrazy „Aussiedlung“ (vysídlení) a „Abschub“ (odsun).⁵ V rámci práce jsem se rozhodla používat výraz odsun, pokud ovšem narátoři v rámci svých výpovědí používají pojmu jiného, do jejich výpovědi nijak nezasahují a ponechávám pojem, který sami použili.

Co se struktury magisterské diplomové práce týče, je rozdělena do několika částí. V rámci první kapitoly se věnuji zhodnocení pramenné základny ke zkoumanému tématu, co se týče odborné literatury týkající se odsunu Němců a osídlování pohraničí, tak zejména literatury regionální, archivní pramenné základny a narativních pramenů, ať již vydaných vzpomínek odsunutých Němců ze zkoumaného regionu, tak samozřejmě pořízených orálně-historických rozhovorů.

V dalších kapitolách je již pozornost věnována situaci na Odersku v roce 1938, v letech 2. světové války, osvobození a následnému odsunu německého obyvatelstva a procesu s ním komplementárně spojeným, dosídlováním. Poválečné Odersko můžeme tak vnímat jako domov na jedné straně ztracený, na druhé straně získaný. Tomuto tématu je věnována poslední kapitola.

Práce by měla poskytnout náhled na poválečnou proměnu regionu Odersko v období po 2. světové válce, a to zejména prostřednictvím vzpomínek zúčastněných osob. Práce nikterak neaspíruje na definitivní výklad zkoumaného období.

⁴ ŠPŮREK, František. *100 let závodu Optimit v Odrách: 1866-1966*. Odry, 1966. str. 5.

⁵ K rozdílu v termínech „transfer“ (přesídlení), „odsun“, „vysídlení“, „vyhnání“ viz např. Potočný, M.: K otázce „vyhnání“ tzv. sudetských Němců z Československa po skončení války Spojených národů s Německem. In: Kural, Václav a kol.: *Studie o sudetoněmecké otázce*. Ústav mezinárodních vztahů. Praha 1996. S. 180 – 189.

2. METODOLOGICKÁ ČÁST

2.1. Archivní prameny a literatura

Magisterská diplomová práce se zabývá soudobými dějinami Oderska. Konkrétně se zaměřuje na centra tohoto malého regionu ležícího na severovýchodě naší vlasti, na pomezí Moravy a Slezska, města Odry a Vítkov.

Úskalí tématu této diplomové práce vnímám zejména v následujícím, vyplývají z regionálního i časového vymezení zkoumané problematiky: obě města, Odry i Vítkov jsou malým územním celkem, jehož archivy se dochovaly jen torzovitě, časové období zvolené k bádání je poměrně krátké a ve vědomí bývalých i současných obyvatel je na informace tématem značně citlivým. Mapovat krátkou historickou etapu jednoho města je o mnoho těžší, než se věnovat zkoumání tématu pokrývající celou republiku. Archivní materiály zde byly doplněny rozhovory s pamětníky, jelikož spojením těchto dvou zdrojů se snad můžeme dopátrat k objektivnějšímu a pravdivějšímu obrazu minulých událostí a dějů na Odersku a umožní nám samozřejmě doplnit navzájem některá tzv. bílá místa. Dalším zdrojem informací pro tvorbu této diplomové práce byla literatura, týkající se nejen místního regionu, ale také celé republiky.

Využito bude odborné literatury domácí i zahraniční provenience, tedy co nejširší palety článků, studií i monografické literatury. Ta by měla sloužit k získání orientace v tématu, jeho hlubšímu zakotvení a kontextualizaci, bez toho by nebylo možné detailně pochopit děje zkoumané na regionální úrovni. Dále bude odborná literatura využita i v momentech, kdy případně nebylo možné pracovat s prameny vztahujícími se ke zkoumanému regionu.

Odersko je oblast, která byla až do roku 1946 osídlena převážně německým obyvatelstvem, proto je pro zmapování situace v tomto regionu po 2. světové válce nezbytné zabývat se problematikou odsunu Němců z Československa. Odborná literatura věnující se tématice odsunu německého obyvatelstva z Československa v obecné rovině je poměrně bohatá. Na prvním místě zde nelze nezmínit dílo historika Tomáše Staňka, který se tématice odsunu dlouhodobě věnuje.

Publikací, která přináší základní pohled na průběh odsunu německého obyvatelstva z Československa, rozebírá situaci německého obyvatelstva od května 1945 do konference

v Postupimi, ale i v rámci hlavní fáze odsunu, tzv. organizovaného odsunu je kniha *Odsun Němců z Československa 1945-1947*.⁶ Zabývá se zde v základních obrysech také mezinárodní situací a postojem mocností k této problematice i jednotlivými specifickými skupinami Němců.

*Tábory v českých zemích 1945-1948*⁷ je další publikací Tomáše Staňka. Zabývá se existencí táborů pro tzv. státně nespolehlivé obyvatelstvo. Autor se zde zabývá vznikem, organizací a správou jednotlivých zařízení, stejně jako pracovními povinnostmi a životními podmínkami soustředěných osob a zacházení s nimi.

Ne všichni Němci byli z Československa odsunuti, jejich osudy se zabývá další publikace z pera Tomáše Staňka *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*.⁸ Tato kniha poskytuje pohled na situaci německého obyvatelstva, které zůstalo v Československu po ukončení hlavní etapy odsunu. Zabývá se zde postavením a životními podmínkami Němců v letech existence komunistického režimu 1948-1989.

Dále jsou zajímavé publikace, které byly vydány ve spolupráci historiků Tomáše Staňka a Adriana von Arburga. Jedná se o dvě publikace náležející do edice nesoucí název *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. První publikace nesoucí název *Češi a Němci do roku 1945*⁹ je souhrnným a zároveň velmi detailním popisem vztahů mezi Čechy a Němci od poloviny 19. století do konce druhé světové války. Druhá publikace této edice významná pro tuto práci nese název *Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*.¹⁰ Publikace se věnuje východiskům a hlavním aktérům poválečného dění a německému i ostatnímu „státně nespolehlivému“ obyvatelstvu. Vedle toho jsou v textu zpracovány a popsány zákonné a jiné podklady pro vysídlení a kategorizace Němců, postupné oklešťování jejich práv, konfiskace majetku, restrikce omezující je v každodenním životě, nasazení na nucené práce, internace či retribuice. V neposlední řadě je zde popsána nálada a projevy odporu

⁶ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2.

⁷ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. 263 s. ISBN 80-902075-3-7.

⁸ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích: 1948-1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 282 s. ISBN 80-85241-29-3.

⁹ ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. 373 s. ISBN 978-80-86057-66-8.

¹⁰ ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben – srpen/září 1945: "Divoký odsun" a počátky osídlování*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2011. 957 s. ISBN 978-80-86057-71-2.

německého obyvatelstva, role vládních a civilních orgánů, význam postupimské konference, přístup politických stran k vysídlení, počátky osidlování sídelního území, národní správa, repatriace a reemigrace.

Dalším významným autorem věnující se tématice česko-německých vztahů je německý historik Johann Wolfgang Brügel. Z hlediska tématu nás bude zajímat jeho publikace *Češi a Němci 1939-1946*.¹¹ Hlavním tématem knihy je geneze odsunu Němců z Československa. Autor se soustředil na politické prostředí exilu, československého i sudetoněmeckého, a na mezinárodní politiku s ideou odsunu souvisící. Autor pro svou práci využil dokumentaci dostupnou v západoevropských archivech a knihovnách. Tento fakt pak může dokreslit pohled na danou problematiku vykreslenou v předchozích zmiňovaných publikacích pracujících většinou výhradně s prameny české provenience.

Dalším německým autorem, který se ve svém díle zabývá genezí odsunu německého obyvatelstva je Detlef Brandes. Tento autor ve své práci *Cesta k vyhnání 1938-1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*¹² sleduje vznik a vývoj myšlenky nuceného přesídlení německého obyvatelstva ze dvou států sousedících s Německem až po její provedení po skončení druhé světové války. Téma odsunu Němců podrobně zpracována od prvních plánů až po první divoký odsun a jednání tří velmocí na konferenci v Postupimi Brandes se kriticky vyrovnává s veškerou dostupnou literaturou a prameny české, německé, sudetoněmecké, ale i britské, americké a sovětské provenience.

Problematika velmi propojená s tématem odsunu německého obyvatelstva je tematika dosídlování oblastí po odchodu Němců. Toto téma je již v odborné literatuře zastoupeno méně, i když v posledních letech je i této problematice věnována pozornost badatelů.

Quido Kastner se jako jeden z mála přímo zabývá dosídlováním českého pohraničí. Jeho studie nesoucí název *Osídlování českého pohraničí od května 1945*¹³ přináší historicko-sociologickou sondu do poválečného vývoje regionu Ústecka a Lovosicka, jsou zde popsány vlny německého odsunu a proces českého dosídlování.

¹¹ BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1939-1946*. Praha: Academia, 2008. 415 s. Historie. ISBN 978-80-200-1637-9.

¹² BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002. 499 s. Obzor; sv. 39. ISBN 80-7260-070-2.

¹³ KASTNER, Quido Karel Bor. *Osídlování českého pohraničí od května 1945: (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85950-59-6.

Dalším autorem, který se zabývá problematikou dosídlování pohraničí, je Matěj Spurný se svou knihou *Nejsou jako my*.¹⁴ Autor ve své práci upírá pozornost na léta 1945 až 1960, se zřetelem k pohraničním oblastem, které se staly místem rozsáhlých migračních pohybů a přesunů obyvatel, které zásadně změnilo jejich národnostní a demografickou mapu. Spurného kniha se pokouší postihnout proměňující se vztah majoritní české společnosti a jejich tehdejších politických elit vůči minoritním skupinám obyvatel.

Další publikací, o které se na tomto místě chci zmínit je publikace autorů Františka Čapky, Lubomíra Slezáka a Jaroslava Vaculíka nesoucí název *Nové osídlení pohraničí českých zemí po 2. světové válce*¹⁵ přináší pohled na zásadní poválečné změny v celé struktuře našeho pohraničí. Tuto problematiku nahlíží z mnoha různých úhlů, velmi podrobně zachycuje všechny příčiny a demografické, ekonomické, sociální i politické aspekty těchto změn.

Posledními knihami, které bych v tomto kontextu chtěla zmínit, jsou publikace Jany Noskové. První z nich nese název „*Měla jsem moc krásné dětství*.“ *Vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. – 40. letech 20. století*¹⁶, která se zabývá každodenním životem v jednom městě od 20. let 20. století do roku 1945 - 1946, kdy část narátorek a narátorů musela v rámci odsunu německého obyvatelstva město opustit. V této knize je publikováno 13 rozhovorů s obyvateli Brna německého původu, které vznikly pomocí metody orální historie. Druhá kniha této autorky nazvaná *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*¹⁷, se poté věnuje reemigraci, usídlování a následné adaptaci a integraci volyňských Čechů, reemigrantů po 2. světové válce do poválečné české společnosti. Autorka využívá také metody orální historie.

Nyní se zaměříme na regionální literaturu věnující se zkoumané oblasti. Zde můžeme nalézt několik knižních titulů věnujících se dějinám severní Moravy a Slezska s přihlédnutím k námi zkoumané oblasti Oděrska, zejména období 30. – 40. let. Celkovou

¹⁴ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9.

¹⁵ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. 359 s. ISBN 80-7204-419-2.

¹⁶ NOSKOVÁ, Jana a ČERMÁKOVÁ, Jana. *"Měla jsem moc krásné dětství": vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, Praha - pracoviště Brno, 2013. 705 s. ISBN 978-80-87112-74-8.

¹⁷ NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie, 2007. 227 s. ISBN 978-80-254-0095-1.

situaci ve zkoumané oblasti v roce 1938 mapuje publikace Niny Prokešové *Opavsko ve dnech Mnichova*.¹⁸ Situaci české menšiny se věnují studie Stanislava Hladkého *Postavení české menšiny na severní Moravě v prvních letech okupace a Národní útisk české menšiny v tzv. obvodu opavského vládního prezidenta*.¹⁹ Situaci z obvodu opavského vládního prezidenta v období válečném, do kterého soudní okres Odry spadal, můžeme zmapovat také pomocí *Tajných situačních zpráv okupačních úřadů z let 1940 – 1943*.²⁰ Období konce války, osvobozovacím bojům a období těsně poválečnému se věnují Miroslav Kocích ve svém článku *Národní výbory v prvním období po osvobození Opavska*²¹, Emil Vavrovský ve své knize *Svoboda šla Ostravskem*²² či Josef Bartoš s Josefem Přikrylem ve své publikaci *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*.²³

Pokud se budeme zajímat o publikace regionálního charakteru věnující se přímo Odrám, můžeme konstatovat, že regionální dějiny Oderska jsou dobře zpracovány do konce 19. století, a to zejména díky publikaci *Geschichte der Stadt und Gerichtsbezirkes Odrau* od Antona Rolledera²⁴. V této knize se autor věnuje dějinám regionu od nejstarších dob až do roku 1902. Některé informace v knize obsažené jsou již dalšími výzkumy upřesněny, i přesto však svou komplexností a obsáhlostí zůstává jediným uceleným dílem o dějinách Oder.

Co se týče regionální literatury věnující se problematice Oderska z pohledu moderních a soudobých dějin, tedy období po 2. světové válce, i celkově dějinám Oder a Oderska ve 20. století, je jí poskrovnu. Jedná se zejména o nejrůznější příručky vydávané k nejrůznějším výročím města Oder, zároveň se jedná o publikace vydávané před rokem 1989 a tedy poplatné tehdejšímu společensko-politickému uspořádání. Jmenujme na tomto místě alespoň některé publikace, které se zkoumanému období v různém rozsahu věnují. Nejobsáhleji se historii Oder ve 20. století věnuje publikace *Odry 1234-1984*. Zde jsou

¹⁸ PROKEŠOVÁ, Nina, ŠTĚPÁN, Václav. *Opavsko ve dnech Mnichova. Vybrané dokumenty z let 1938-1939*. Opava, 1969.

¹⁹ HLADKÝ, Stanislav. *Postavení české menšiny na severní Moravě v prvních letech okupace* in *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 23, Brno, 1971 a HLADKÝ, Stanislav. *Národní útisk české menšiny v tzv. obvodu opavského vládního prezidenta* in *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 26, Brno, 1975.

²⁰ ORLÍK, Josef. *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940 – 1943*. Krajské nakladatelství v Ostravě, 1961, 216 s.

²¹ KOCÍCH, Miroslav. *Národní výbory v prvním období po osvobození Opavska* in *Vlastivědné listy severomoravského kraje*, 1/1975.

²² VAVROVSKÝ, Emil. *Svoboda šla Ostravskem. Kronika osvobození*. Krajské nakladatelství v Ostravě, 1965.

²³ BARTOŠ, Josef, PŘIKRYL, Josef. *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*. Sborník vzpomínek. Nakladatelství Profil, Ostrava, 1980.

²⁴ ROLLEDER, Anton: *Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau*. Steyr. 1903. 760 s.; knihu lze od roku 2002 nalézt také v českém překladu ROLLEDER, Anton: *Dějiny města a soudního okresu Odry*. Odry: Město Odry, 2002. 590 s.

kapitoly věnované období první republiky, nacistické okupaci, osvobození Rudou armádou v roce 1945, odsunu německého obyvatelstva a následnému osídlování až po únor 1948. Další publikací zaměřenou z části také na dějiny po 2. světové válce, konkrétně na období 1945-1948 je brožura *Odry v minulosti a v přítomnosti*. Stručnější informace lze také nalézt v publikacích *Optimit 1866-1986* a *100 let závodu Optimit v Odrách*, zde jsou informace pouze kusé a vztažené zejména k informacím o zdejší gumárenské továrně.

Přímo městu Vítkov se poté věnuje publikace Branislava Martínka *Vítkov – Z historie města*²⁵, která popisuje historii města od jeho vzniku do současnosti. Publikace je poměrně rovnoměrně rozdělena mezi dějiny starší a dějiny moderní a soudobé. Poté ještě můžeme jmenovat ještě publikaci Antonína Teplíka *Vítkov 1945-1980*²⁶, která se věnuje již pouze poválečným dějinám města. Kniha obsahuje také velké množství fotografického materiálu.

Osudu Němců z Oder v období po 2. světové válce se věnuje také článek Jana Cibulky *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948*.²⁷ Článek se zabývá situací německého obyvatelstva po 2. světové válce, zabývá se odsunem, jeho přípravami a realizací, konfiskacemi německého majetku a postavením jednotlivých skupin německého obyvatelstva. Odsunu německého obyvatelstva z Opavska, ale také osídlování této oblasti po roce 1945 se ve svých příspěvcích publikovaných ve sborníku *Vítězný únor v severomoravském kraji* věnuje Milan Strnadel.²⁸

O archivní pramennou kritiku jsem se mohla při zpracovávání práce opřít jen zčásti. Archivní fondy relevantní ke zkoumanému tématu jsou značně torzovité a roztříštěné po několika archivech. Soudní okres Odry totiž patřil do roku 1949 pod politický okres Opava-venkov, v roce 1949 se stal součástí správního okresu Vítkov a v 60. letech byl připojen k okresu Nový Jičín. Fondy relevantní pro zvolené téma se tedy nacházejí ve *Státním okresním archivu v Novém Jičíně* a *Státním okresním archivu v Opavě*. Všechny fondy jsou zároveň nezpracovány.

Ve Státním okresním archivu v Novém Jičíně se nacházejí dva fondy relevantní pro dané téma. Jedná se o fond MNV Odry 1945-1962. V tomto fondu se nachází dokumenty

²⁵ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. 106 s. ISBN 80-238-5712-6.

²⁶ TEPLÍK, Antonín. *Vítkov 1945-1980*. Vítkov, 1981.

²⁷ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, s. 205-231.

²⁸ *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974.

týkající se odsunu německého obyvatelstva z oderského regionu, soupisy odsunovaných osob, stejně jako rozdělení do jednotlivých odsunových transportů, lze zde také vyčíst informace, kam byli Němci z této oblasti odsunuti, také se zde nacházejí informace týkající se žádostí o československé občanství. Nacházejí se zde také přihlášky k soupisu pro Němce i soupisy nepřátelského majetku. Zajímavé jsou i záznamy o trestních a policejních záležitostech. Dále se zde nacházejí také dokumenty týkající se všeobecné správy, školství a kultury či válečných škod. Také zde lze získat informace o bytových a osídlovacích záležitostech, o přidělech půdy a rodinných domů po odsunutých Němcích a také informace o stavu obyvatelstva v letech 1947-1950.

Další fond, který je relevantním a věnuje se Odrám pod českou správou, ale pouze kusý, je fond Internační tábor Odry. Ve fondu se nacházejí písemnosti z let 1945-1946. Zachovaly se zejména informace ohledně strážných a zásobování tábora.

Další relevantní fondy se nacházejí ve Státním okresním archivu v Opavě. Zde se nacházejí dva fondy relevantní pro zkoumané téma, jedná se o fondy MNV Opava venkov a MNV Vítkov. Zde můžeme nahlédnout do policejních zpráv ohledně tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva, zejména zpráv o zatčení, seznamy těchto osob, dále poté hlášení či soupisy osob zařazených do internačního tábora a do jednotlivých odsunových transportů. Také zde můžeme nalézt žádosti osob ohledně vyjmutí z nařízení týkajícího se fašistů a vynětí některých osob z odsunu.

Dalším důležitým pramenem pro studium soudobých dějin každého města jsou bezesporu kroniky. Kroniku z let 1945-1955 se mi nepodařilo dohledat, v žádném z příslušných archivů se nenachází. Kroniky města Odry z let následujících, tedy od roku 1956 již k dispozici jsou.

Pokud se zabýváme soudobými dějinami Oder, neměl by naší pozornosti uniknout ani soukromý archiv pana Zdeňka Mateiciuce. Pokud jsme nenalezli kroniku Oder z poválečného období v žádném z archivů, budeme muset dát za vděk alespoň poznámkám tehdejšího kronikáře Bohumila Fojtíka uloženým v tomto soukromém archivu, které se věnují zejména období okupace a osvobození města. Dále zde můžeme nalézt informace o zdejších německých antifašistech a také množství dobových fotografií.

Další zdroje informací regionálního charakteru můžeme nalézt v pracích regionálních vlastivědných pracovníků, kteří své práce publikovali na stránkách regionálních periodik, např. Oderské hory, Oderské vrchy či Vítkovsko. Mezi

nejvýznamnější vlastivědné pracovníky regionu patřili Anton Rolleder, Antonín Brňák a František Šustek.

Anton Rolleder (*24. 5. 1855 - †20. 8. 1912) vystudoval gymnázium v Opavě, poté vysokou školu technickou (obor matematika a deskriptivní geometrie) ve Vídni. Po absolutoriu působil jako středoškolský profesor na gymnáziu v Novém Jičíně, ve Vídni a na státní vyšší reálce ve Steyru, kde později působil jako školní inspektor.²⁹ Jeho poslední návštěvou Oder byla dovolená s rodinou v roce 1909, kterou vykonali, na tu dobu nezvyklým dopravním prostředkem, automobilem. Ve Steyru Anton Rolleder intenzivně pracuje na vlastivědných studiích. Většinu z nich publikuje na vlastní náklady. Ve svých prvních studiích se vrací k rodnému kraji, později se již věnuje vlastivědě a dějinám města Steyr.³⁰ Jeho nejvýznamnějším dílem je kniha *Geschichte der Stadt und Gerichtsbezirkes Odrau*, jejíž první vydání proběhlo v roce 1902 v sešitovém zpracování. Celkem bylo vydáno 21 sešitů v deseti vydáních. Je také potřebné uvést, že na tom měl velkou zásluhu i odborný učitel měšťanské školy v Odrách Vincenz Tomas. Jako spolupracovník profesora Rolledera „v terénu“, studoval a zkoumal prameny k regionálním dějinám v místních archivech a institucích, které mu potom zasilal do Steyru k dalšímu zpracování.³¹

Antonín Brňák (*9. 12. 1920 - †2. 11. 1979) vyučený krejčí, později úředník a vlastivědný pracovník. Po roce 1945 se vrátil do českého Spálova a spolu s Františkem Šustkem založili vlastivědný kroužek, který pak budoval a zachraňoval archivní fondy a muzejní sbírky. Od roku 1952 byl Místním národním výborem ve Spálově pověřen funkcí kronikáře a byl zaměstnán na Okresním národním výboru ve Vítkově. V letech 1957-1960 vítkovský archiv vedl a v následujících letech 1960-1962 (po zrušení vítkovského okresu) pečoval o tamější muzejní sbírky. Od roku 1955 nastoupil do funkce matrikáře ve Spálově.³² Zajímal se o historii Spálovska, k níž shromáždil řadu výpisků a rukopisného a

²⁹ Anton Rolleder in MYŠKA, Milan: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Sešit 3. Opava: Optys, 1995. str. 96.

³⁰ KAŠPAR, Pavel, MATEICIUC, Emil: *Vzpomínka na čestného občana Oder - prof. Antona Rolledera*. Vlastivědné listy. Příloha oderského zpravodaje. č. 77/ září 2012. [online]. Citováno 25. 4. 2016. Dostupné online z http://www.odry.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=10908&id_dokumenty=427224.

³¹ KAŠPAR, Pavel, MATEICIUC, Emil: *Vzpomínka na čestného občana Oder - prof. Antona Rolledera*. Vlastivědné listy. Příloha oderského zpravodaje. č. 77/ září 2012. [online]. Citováno 25. 4. 2016. Dostupné online z http://www.odry.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=10908&id_dokumenty=427224. Srovnej: BALÁŠ, Miloslav: *Kulturní místopis Novojičínska*. Vlastivědný ústav v Novém Jičíně: Nový Jičín. 1967. str. 165-166.

³² Antonín Brňák in *Osobností Poodří*. [online]. Citováno 26. 4. 2016. Dostupné online z <http://casopispoodri.cz/osobnosti/index.htm>.

knižního materiálu. Založil kartotéku všech rodin ve Spálově a Luboměři od dob třicetileté války dodnes. Publikoval řadu vlastivědných článků věnujících se regionu v časopise *Oderské vrchy a Oderské hory*.³³

František Šustek (*26. 7. 1914 - †12. 7. 1990) Spálovsku zasvětil celý svůj život jako učitel, vlastivědný pracovník a hudebník. Po válce stál u zrodu měšťanské školy ve Spálově a české měšťanské školy v Odrách. Po návratu z Prahy učil ve Spálově, ve Vítkově a v Odrách. Vlastivědě a národopisu se věnoval od studentských let. Již od roku 1931 si začal pořizovat výpisky z literatury a pramenů. Po násilném přičlenění Spálovska do Sudet stál v roce 1942 u zrodu Vlastivědného kroužku „Oderské vrchy“ ve Spálově a „Kroužku rodáků ze Spálovska“ v Praze. Příčiněním F. Šustka vycházel ve Spálově v letech 1947–1950 časopis „Oderské hory“, ve Vítkově byl při muzeu v letech 1958–1961 výkonným redaktorem vlastivědného časopisu „Vítkovsko“ a opět ve Spálově v letech 1969–1972 založil vlastivědný zpravodaj „Oderské vrchy.“ Přispíval také do časopisů *Záhorská kronika*, *Oderské hory*, *Slezský sborník*, *Vlastivědný věstník moravský*, *Oderské vrchy*, *Novojicko*, *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, *Zpravodaj genealogů a heraldiků Ostrava* a *Vlastivědné listy Severomoravského kraje* a drobnými zprávami do dalších časopisů, týdeníků a deníků.³⁴

2.2. Narativní prameny

Vedle klasické kritiky archívních pramenů jsem zčásti využila také možnosti, které skýtá metoda orální historie. Dnes, 70 let od skončení druhé světové války nalézt pamětníky těchto událostí, ještě pokud k tomu připočteme, že mají pocházet vzhledem k regionálnímu zaměření práce z velmi malého regionu je velmi obtížné. Narážíme zde na jev, který Jan Vansina nazývá tzv. plovoucí mezerou. Jedná se o termín, který označuje období, kdy končí přítomná minulost a začíná minulost vzdálená. Další z badatelů, Jan Assmann přichází s rozdělením na komunikativní a kulturní paměť. V komunikativní paměti jsou zahrnuty vzpomínky, které se vztahují k nedávné minulosti. Právě tyto vzpomínky člověk sdílí se svými současníky. V kulturní paměti jsou naopak uchovány

³³ Antonín Brňák in MYŠKA, Milan: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Sešit 8. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. str. 22.

³⁴ JAROŠEK, Radim: *František Šustek: ke stému výročí narození*. Vlastivědné listy. Příloha oderského zpravodaje. č. 91/ červen 2014. [online]. Citováno 25. 4. 2016. Dostupné online z <http://www.odry.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=10908&id_dokumenty=433967>.

vzpomínky generací, které se již v komunikativní paměti nenacházejí, tedy generací již zaniklých, které svou paměť nemohou již bezprostředně předávat a sdílet.³⁵ Můžeme tedy říci, že nyní se jedná o předěl, daný odúmrťí většiny svědků dané události, vzdálený přibližně 60 let. Tento předěl můžeme právě nyní periodizovat do období konce 2. světové války.

Pokud se zaměříme na německé obyvatele Oderska, tak doposud jediným archivovaným orálně-historickým rozhovorem, je rozhovor s oderskou pamětnicí paní **Hertou Sedláčkovou**, rozenou Stachovou. Rozhovor byl pořízen v rámci projektu Ústavu pro soudobé dějiny s názvem „*Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu*“,³⁶ v němž byla paní Sedláčková narátorkou. Herta Sedláčková je německou antifašistkou, během 2. světové války se aktivně zapojila do protifašistického odboje, když pomáhala válečným zajatcům. Za tuto činnost byla zatčena a hrozil jí trest smrti, od tohoto osudu jí zachránil blížící se konec války, díky němuž byl přerušen její soudní proces. Po válce zůstala v Československu, v Odrách. Rozhovor poměrně dobře mapuje situaci v Odrách od roku 1938 do konce 2. světové války, reflektuje ještě osvobození, první poválečný rok a odsun. Pozdějším osudům paní Herty se již nevěnuje, což je podle mého názoru škoda, jelikož se nepodařilo překlenout rámeček projektu, který je primárně zaměřen na osudy německých antifašistů během válečných let. V současné době již bohužel není možné životní příběh narátorky doplnit.

O osudech paní Herty Sedláčkové byl natočen také dokument České televize z cyklu *Neznámí hrdinové – Pohnuté osudy*, v rámci něž je díl s názvem *Zrádci říše*.³⁷ Ten je nicméně taktéž věnován osudům paní Herty právě za 2. světové války.

Pokud ještě zůstaneme u německých obyvatel Oderska a zajímají nás vzpomínkové práce z této oblasti, stojí za zmínku sborníky editora Waltra Manna nesoucí název

³⁵ ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Prostor: Praha. 2001. str. 48-50.

³⁶Bližší informace o projektu „*Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu*“ probíhajícím v letech 2006–2008, hlavní řešitel Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. jsou dostupné online na <http://www.afa-dokumentace.usd.cas.cz/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1>.

³⁷Dokument je dostupný ve videoarchivu České televize na <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10204458965-neznami-hrdinove/210452801390029-neznami-hrdinove-pohnute-osudy/>>.

Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg), první a druhý díl³⁸. Jedná se o sborníky krátkých příběhů a vzpomínek německých obyvatel Oderska, kteří vzpomínají na život v tomto regionu v 1. polovině 20. století. Nacházejí se zde příběhy věnující se Odrám v roce 1938, konci 2. světové války a příchodu Rusů, ale i poválečným Odrám v letech 1945-1946, ale také odsunu v roce 1946 a situaci bezprostředně po něm. Třetí díl taktéž editovaný Woldemarem Mannem nese název *Odrauer Wege nach der Vertreibung* a věnuje se osudům odsunutých oderských Němců po příchodu do jejich nového domova v Německu. Všechny sborníky jsou doplněny také dobovými fotografiemi. I když je sborník rozdělen podle výše uvedených témat, může nám podat poměrně celistvý obraz životních příběhů jednotlivých sudetských Němců. Jednotliví pamětníci totiž svými vzpomínkami přispěli do většiny kapitol. Díky těmto narativním pramenům můžeme zmapovat situaci na Odersku do odsunu německého obyvatelstva.

Pokud bychom chtěli získat životní příběhy českých obyvatel Oderska, ať již těch, kteří zde prožili období válečné (zejména v české enklávě Spálov či Luboměř) či se do regionu dostali po válce v rámci dosídlování regionu, je to úkol poměrně náročný.

Pokud se zaměříme na již vzniklé rozhovory, můžeme na tomto místě zmínit rozhovor s paní **Annou Pokornou**³⁹, který byl pořízen v rámci projektu Příběhy 20. století a nachází se v archivu Paměti národa. Narátorka pochází z Valašska, po 2. světové válce v roce 1945, se spolu s manželem rozhodli osídlit pohraničí a odstěhovali se do Oder. Díky narátorce tak můžeme zmapovat situaci v regionu v letech 1945 – 1963, kdy se rozvádí se svým prvním manželem a stěhuje se z Oder pryč.

Pokud se zaměříme na snahu pořídit vlastní rozhovory, je potřeba na tomto místě konstatovat, že v první vlně oslovování potenciálních narátorů a to i přes využití gatekeepera se nepovedlo získat žádného z potenciálních oslovených narátorů. Potenciální narátory a narátorky jsem oslovila ve většině případů písemně. Pro oslovení jsem využívala předem připravený dopis, který obsahoval vysvětlení mé motivace k výzkumu a

³⁸ MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt. 202 s. ISBN 3 - 00 - 006401 - X; MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)*. II. Darmstadt, 2002. 171 s. ISBN 3-00-006401-X.; MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau – Odrauer Wege nach der Vertreibung*. Darmstadt, 2005. 195 s.

³⁹ Rozhovor s Annou Pokornou vedla Renata Malá, 29. 11. 2013. Projekt Příběhy 20. století. Archiv Paměti národa.

jeho cíle. V této fázi Češi mé prosby o rozhovor přijali spíše s rozpaky, vyhýbavostí a odmítnutím. Důvody odmítnutí můžeme shrnout do následujících dvou kategorií:

1. nejčastějším důvodem odmítnutí poskytnutí rozhovoru byl aktuální špatný zdravotní stav osloveného narátora
2. druhým důvodem bylo přání se již ke vzpomínkám na tuto složitou etapu svého života nevracet

Nicméně značnou náhodou jsem získala kontakt na dalšího gatekeepera, s nímž jsme se na základě emailové komunikace domluvili na spolupráci. Na základě této spolupráce nakonec bylo realizováno šest rozhovorů.

Navzdory masovému vysídlení Němců v pohraničí, mohla malá část německé menšiny i nadále zůstat. Jednalo se především o potřebné specialisty, lidi ze smíšených manželství a několik málo těch, kteří byli československými úřady oficiálně uznáni za antifašisty. Tuto strukturu je možné vysledovat taktéž v rámci našeho vzorku narátorů. Doplněn je poté zástupci českých dosídlenců a reemigrantů.

První narátorkou je paní **Erika Kotásková**, která pochází ze smíšené česko-německé rodiny. Tato narátorka zde zastupuje skupinu, která ve zkoumané oblasti prožila jak období konce 2. světové války, tak i období poválečné. Žije v regionu celý život, můžeme ji tedy zařadit mezi starousedlíky. „*Moji rodiče jsou vítkováci, prarodiče se narodili ve Vítkově, akorát můj dědeček byl ze Spálova, tudíž my jsme tady měli kořeny od dávného dávna.*“⁴⁰

Druhou narátorkou je paní **Herta Vladařová**, sudetská Němka, jejíž rodina, i když oba rodiče byli německého původu, mohla v Československu zůstat, jelikož narátorčin otec byl zařazen do skupiny německých odborníků/specialistů. Pochází z Nových Lublic u Opavy a do zkoumaného regionu přichází v roce 1947. Třetí narátorkou je paní **Alžběta Kubišová**. Narátorka pochází z česko-německé rodiny, své dětství strávila v Opavě a do zkoumaného regionu se dostává po válce. Dalšími narátorkami jsou **Eva Königová** a **Danuše Gazdová**, obě tyto narátorky zde reprezentují skupinu českých dosídlenců. Tyto tři narátorky Alžběta Kubišová, Eva Königová a Danuše Gazdová představují skupinu dosídlenců, která přichází na Odersko po 2. světové válce z okolních měst a vesnic. Poslední narátorkou je poté paní **Vladislava Jestříbková**, která se narodila na Volyni a do zkoumaného regionu přichází v roce 1947. Představuje tak skupinu volyňských Čechů,

⁴⁰ Rozhovor s Erikou Kotáskovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

reemigrantů, která se po válce přesídlila do Československa a usazovala se v pohraničních oblastech.

Do výzkumu bylo tedy zařazeno celkem 8 rozhovorů. Z genderového hlediska je výzkumný vzorek značně nevyvážený, jelikož všemi narátory jsou pouze ženy. Nejstarší narátorka se narodila v roce 1923, nejmladší v roce 1942.

Žádná z narátorek nevyslovila v rámci udělení Souhlasu se zpracováním a zpřístupněním osobních a citlivých údajů přání být v rámci předkládané diplomové práce anonymizována, proto v textu ponechávám skutečná jména narátorek.

Veškeré rozhovory proběhly u narátorek doma, čímž bylo zaručeno familiární prostředí s uvolněnou, příjemnou atmosférou. Při setkání s narátorkami byl nejprve znovu představen důvod a téma výzkumu. Narátorky byly rovněž informovány o tom, že si celý rozhovor nahrají na diktafon a záznam posléze doslovně přepíše. To znamená, že v prepise byla ponechána také např. výplňková slova. Přepisy se poté staly materiálem, se kterým se dále pracovalo při analýze a interpretaci výzkumu. Pro další práci s nasbíraným narativním materiálem je doslovná transkripce rozhovorů nezbytná.

S každou narátorkou byl uskutečněn samostatný rozhovor, který byl realizován na jedno sezení. Ve většině případů rozhovor probíhal pouze za přítomnosti narátorky a tazatele. Pouze jeden z rozhovorů proběhl za přítomnosti rodinného příslušníka narátorky, konkrétně dcery narátorky. Bylo to zejména ze zdravotních důvodů narátorky – její nedoslýchavosti, aby byla usnadněna komunikace s narátorkou. Nakonec komunikace s narátorkou probíhala bez problémů a průběh rozhovoru narátorkin handicap nijak nenarušil. Narátorka byla velmi komunikativní a otevřená, přítomnost dcery narátorky průběh rozhovoru nijak zásadně neovlivnila, do samotného rozhovoru nezasahovala. Místo konání rozhovoru bylo ponecháno na svobodné volbě narátorek, všechny rozhovory se konaly u narátorek doma. Každý z rozhovorů je jinak dlouhý. Rozhovory trvaly v rozmezí 57 - 108 minut podle osobnosti narátorky a její komunikativnosti. Na přirozené schopnosti komunikace narátorek závisel následně i samotný průběh rozhovoru. S každou z narátorek byl po skončení rozhovoru podepsán informovaný souhlas se zpracováním nahraného materiálu a jeho využitím pro diplomovou práci. Každé narátorce byla nabídnuta možnost možnosti autorizace prepisu rozhovoru, žádná z nich však této možnosti nevyužila. Bezprostředně po rozhovoru byl také vyhotoven Protokol o rozhovoru.

Můžeme říci, že narativní prameny pocházejí od dvou generací pamětníků. První z nich jsou ti, kteří období válečné a poválečné prožili jako dospělí, a pamatují si proto i pobyt v internačních táborech, podmínky v zaměstnáních, kam byli nasazováni a také dobovou atmosféru a samotný průběh odsunu případně dosídlování. Druhou skupinu pamětníků tvoří ti, kteří si na odsun a dosídlování regionu pamatují pouze jako děti. Optika pamětníků obou generací se tedy do určité míry liší, stejně jako situace a skutečnosti, které vzpomínky popisují.

Narativní prameny tudíž můžeme rozdělit do několika kategorií, na základě jejich původce. Nejvíce emocionálně vypjaté nalezneme vzpomínky u odsunutých sudetských Němců. Jejich vzpomínky jsou veskrze negativní. Vypovídají proto čistě o pohledu vysídleného obyvatelstva, o tom jak tito lidé vnímali vysídlení, jaké prožitky pro ně byly nejdůležitější a jak zpětně vysídlení osobně hodnotí. Méně emocionálně méně vypjaté jsou poté vzpomínky neodsunutých sudetských Němců, ať již se jedná o osoby náležející do některé ze skupin, které byly vyňaty z odsunu, jako byli specialisté či antifašisté nebo se jednalo o osoby pocházející ze smíšeného manželství. Příznivé emoce jsou naopak přítomny u obou skupin ve vzpomínkách na styky s Němci po jejich vysídlení či na česko-německá setkání.

Vzorek českých pamětníků je oproti německým narátorům výrazně menší. Nepodařilo se pro rozhovor získat žádného českého starousedlíka, jsou zde tedy přítomni pouze narátoři z řad dosídlenců.

Samotní narátoři většinou svou promluvu, životní příběh pojímají chronologicky. Největší pozornost je věnována období konce války a prvnímu poválečnému roku, který je pro mnohé z nich zakončen odsunem do Německa. Období 2. světové války a odsunu jsou silně propojené. Tento časový úsek je v rámci rozhovorů reflektován nejpodrobněji, je reflektován mnohem více než období války jako celek. Kusý popis válečného období tedy značně kontrastuje s popisem předcházejících let. U dosídlenců je poté největší pozornost věnována příchodu do pohraničí a již mnohem jemněji je reflektována otázka odsunu, což je na jedné straně spojeno s malým zastoupením dosídlených Čechů ve výzkumném vzorku narátorů a zejména také věkem a rokem, ve kterém do pohraničí přišli. Většina narátorek

přišla na Odersko až po ukončení hlavní fáze odsunu německého obyvatelstva, tedy po roce 1947.⁴¹

Pokud bychom chtěli nějakým způsobem jednotlivé rozhovory tematicky strukturovat, tak bychom v nich mohli nalézt následující strukturu:

Kategorie „nový domov“ pak pro odsunuté německé obyvatelstvo Oderska znamená příjezd do Německa a prvotní chvíle života v Německu. Pro dosídlence to poté znamená opuštění svého rodného města a příchod na Odersko. Poněkud v jiné dimenzi poté tuto kategorii můžeme vnímat u narátorek Herty Sedláčkové a Eriky Kotáskové, které můžeme považovat za starousedlíky, tedy proměnu prostoru v rovině fyzického přemístění u nich nenalezneme, nový domov tak můžeme vnímat v rovině vztahové, kdy se jejich domov sice fyzicky nezměnil, ale změnila se společnost lidí, nově příchozích.

⁴¹ Srovnej ŠMÍDOVÁ, Olga: *Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 1/2010.

3. CHARAKTERISTIKA REGIONU

3.1. Etnografické vymezení regionu

Problematika vymezení regionu Kravařska je stejně komplikovaná jako určení původu jeho názvu. Nejedná se o jednotný celek nacházející se na jednom správním území, ačkoli se o stanovení hranic Kravařska mnozí badatelé pokoušeli, a to jak z české tak z německé části obyvatelstva, není tato hranice přesně vymezena. Pokud se týče názvu Kravařsko (německy Kuhländchen), vedly se diskuse, zda se odvozuje od vysoce užitkového skotu, krav, nebo od pánů z Kravař, kteří v době svého největšího rozmachu ovládali oblast Fulnecka, Bílovecka, Novojičinska a Štramberska. Němečtí badatelé se převážně přikláněli k názoru, že tato etnografická oblast je nazývána „podle skotu“, někteří čeští badatelé se přikláněli spíše k názoru druhému. Němečtí i čeští badatelé se nicméně shodují, že název Kuhländl se poprvé objevuje v topografii mikulovského archiváře F. J. Schwoye. Jeho názor na velikost a název Kravařska přebírá Karl Josef Jurende, učitel na pokrokovém ústavu hraběnky Walburgy Truchsessové v Kuníně. Ve svém „*Moravském poutníkovi*“ - „*Über das Kuhländchen*“ uvádí, že Schwoy nazývá Kravařsko „nejmenší zemí na Moravě“, čímž potvrzuje jeho specifickou. Zahrnuje do něj 43 obcí, z toho 7 českých.⁴²

Richard Jeřábek ve svém článku *Lašsko, Kravařsko a Hřebečstvo – národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních* definuje Kravařsko jako pevné seskupení německých obcí tak říkajíc německý jazykový ostrov nebo spíš poloostrov napojený na severní straně na souvislé pásmo německého osídlení části severní Moravy a Slezska, ve svém celku, tedy včetně pomezních obcí s českou většinou, bylo možno Kravařsko chápat jako přechodnou národopisnou oblast se smíšeným německo – českým obyvatelstvem. Rozkládala se po obou stranách Moravské brány kolem Oder, Nového Jičína a Příbora.⁴³ Území Kravařska je tedy kladeno na hranici Moravy a Slezska.

⁴² HANÁK, Jan: *K názorům na název a rozsah Kravařska*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z <http://www.belotin.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=135332&lng=1&id_obce_2=72474>.

⁴³ JEŘÁBEK, Richard: *Lašsko, Kravařsko a Hřebečstvo – národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních*. Národopisná revue. č. 1/2002. str. 10.

Do Kravařska jsou tak velmi často zahrnovány i německé obce na Odersku, které však nebyly v držení rodu pánů z Kravař. Josef Jiří Meinert, pražský universitní profesor počítá do Kravařska 28 obcí, z toho 24 německých, ležících nejbliže Odry. Devět míst označil pochybných, mezi nimi Fulnek, Odry a Nový Jičín, pokládány za hlavní město Kravařska.⁴⁴ Německá literatura se různí v zařazení obcí do této oblasti. K rozšíření původního Kravařska o další obce dochází v průběhu druhé poloviny 19. stol. a první poloviny 20. století. V březnu 1918 se objevuje návrh inspektora německých zemědělských družstev Himlera na zavedení krajského zřízení na Moravě a jedním z krajů měl být kraj kravařský s okresy Nový Jičín, Fulnek, Odry, Vítkov, Hranice (německé obce) a Moravskou Ostravou.⁴⁵

Topografické práce z počátku 19. století zahrnovaly do Kravařska 26 obcí a dalších 18 sporných obcí, celkem tedy 44 obcí, z nichž většina ležela na moravském území a jen 10 ve Slezsku. Podle některých autorů náleželo ke Kravařsku až 70 obcí, z toho pouze 10 obcí bylo českých. Do těchto odhadů se promítaly nacionalistické tendence ze strany německých badatelů a proti nim snahy českých pisatelů prokázat původnost a kontinuitu českého osídlení Kravařska.⁴⁶ Takto vymezuje Kravařsko např. Josef Ullrich ve své publikaci „*Volkssagen aus dem Kuhländchen*“ za Kravařsko označuje území od Bělotína po Jistebník a člení ho na menší Vorland s německými obcemi na Hranicku, Bergland se Ženklovou, Životicemi a Štramberkem a na největší Wiessegelande-centrální oblast, kam zařazuje převážnou část Oderska, Fulnecka a Novojičínka. Připouští, že jsou mezi nimi i české obce. Celkem má prý Kravařsko 70 obcí.⁴⁷

Jaroslav Konečný se ve vlastivědném sborníku *Kravařsko* řadí do této etnografické oblasti 46 německých obcí v kompaktnějším území a 24 obcí českých, mnohdy vklíněných do německé oblasti. Dále zde uvádí výsledky sčítání z roku 1921, podle kterého na tomto území žije 128 000 obyvatel, z toho 65 000 Čechů a 59 000 Němců.⁴⁸ Do snah vymezit region Kravařska se také promítají nacionalistické tendence a to u badatelů z obou stran. Na jedné straně se po vzniku Československé republiky objevují snahy Čechů doložit svůj

⁴⁴ HANÁK, Jan: *K názorům na název a rozsah Kravařska*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z <http://www.belotin.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=135332&lng=1&id_obce_2=72474>.

⁴⁵ GRÖGER, CHOCHOLATÝ, Franz: *Kravařsko – Kuhländchen. Krátký historický přehled*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z <http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/20_080307.pdf>.

⁴⁶ JEŘÁBEK, Richard: *Laško, Kravařsko a Hřebečstvo – národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních*. Národopisná revue. č. 1/2002. str. 11.

⁴⁷ HANÁK, Jan: *K názorům na název a rozsah Kravařska*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z <http://www.belotin.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=135332&lng=1&id_obce_2=72474>.

⁴⁸ KONEČNÝ, Jaroslav: *Kravařsko*. Kravařsko 2, 1933, č. 5, str. 70-71.

historický původ na Kravařsku. K tomu jim mohly posloužit např. výsledky sčítání lidu jako v případě Jaroslava Konečného, které měly poukázat na skutečnost, že české obyvatelstvo na Kravařsku nežije pouze v menšině. Na druhé straně se němečtí badatelé snažili dokázat svůj historický nárok na toto území.

Ještě v roce 1937 brněnský historik Zdeněk Láznička v článku „*Několik poznámek k dřívějšímu vymezení Kravařska*,“ provedl stručnou rekapitulaci názorů na rozsah a název Kravařska. V podstatě potvrzuje názor, že badatelé obou národností se k této otázce vyslovovali různě. Většina se přiklání k názoru, že Kravařsko má svůj název podle skotu, protože odvozování podle pánů z Kravař, i když by to české straně více vyhovovalo, není dostatečně historicky doloženo. Termín Kravařsko se pro značnou část novojičínského okresu, především pro Poodří, neoficiálně používal při běžném styku, v názvech spolků, vlastivědných časopisů a kulturních institucí až do konce 2. světové války.⁴⁹ V důsledku odsunu německého obyvatelstva tedy tyto snahy etnický vymezení této oblasti ustala.

3.2. Soudní okres Odry

Soudní okres Odry, region ležící na pomezí Moravy a Slezska, jehož centrem je město Odry, sdružuje celkem 16 obcí.⁵⁰ Správně Odersko náleželo do obvodu vládního prezidenta v Opavě⁵¹ nazývaného také Východní Sudety, obvodu značně se lišícího od ostatního území říšské župy, a to zejména národnostní skladbou, tedy počtem českého obyvatelstva. V roce 1930 zde žilo 583 361 Němců a 227 271 Čechů, zatímco v roce 1939 to bylo již 645 721 Němců a 162 000 Čechů. To znamená, že zde byl nejmenší úbytek českého obyvatelstva z celé župy Sudety. V rámci obvodu opavského vládního prezidenta poté můžeme nalézt dvě poměrně souvislá území s výrazným českým osídlením. První se nacházelo ve východní a jihovýchodní části obvodu od Opavy a Bílovecka až po Ostravu a

⁴⁹ HANÁK, Jan: *K názorům na název a rozsah Kravařska*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z <http://www.belotin.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=135332&lng=1&id_obce_2=72474>.

⁵⁰ Kromě již zmíněného centra soudního okresu města Odry se jedná o obce Dobešov, Heřmanice, Heřmánky, Horní Vražné, Hynčice, Jakubčovice nad Odrou, Kamenka, Kunčice, Loučky, Mankovice, Slezské Vlkovice, Tošovice, Veselí, Véska a Vitberk. Já zde pro účely práce řadím ještě město Vítkov, jako centrum poválečného okresu, ke kterému soudní okres Odry přináležel.

⁵¹ Obvod byl tvořen okresy Bílovec, Bruntál, Frývaldov, Králíky, Krnov, Lanškroun, Moravský Beroun, Moravská Třebová, Nový Jičín, Opava – město, Opava – venkov, Rýmařov, Svitavy, Šternberk, Šumperk a Zábřeh.

na jih kolem Nového Jičína, druhou enklávu pak tvořilo Zábřežsko a přilehlé části okresů Šumperk, Šternberk a Lanškroun.⁵²

Odersko patřilo rozlohou a počtem obyvatel spíše k menším okresům. Hustota obyvatelstva byla na počátku 20. století (dle sčítání z roku 1910) poměrně nízká, tj. 90 obyvatel na km². V období let 1918 – 1938 náležel soudní okres Odry pod politický okres Opava – venkov. Po okupaci pohraničí nacistickým Německem a vytvoření říšské župy Sudety, byl soudní okres Odry přičleněn k landrátu Nový Jičín. Po osvobození byl obnoven stav z období předválečného. Po územní reorganizaci v roce 1948 vznikl spojením bývalých soudních okresů Vítkov a Odry okres nový, Vítkov. Až do "odsunu" sudetských Němců po druhé světové válce bylo Odersko národnostně převážně německým okresem. Od vzniku Československé republiky se zde začíná pomalu zvyšovat počet usazujících se Čechů (v roce 1910 zde žilo 108 Čechů, v roce 1930 už 760).⁵³

Soudní okres Odry měl převážně zemědělský charakter, pěstovaly se zde zejména obiloviny, a to i přesto, že se jedná převážně o podhorský region. V 19. století se zde také začíná rozvíjet průmysl, na Odersku zejména textilní. Od počátku 20. století význam textilního průmyslu klesá a pro zdejší region se stává stěžejní zejména výroba gumárenského zboží v továrně Optimit v Odrách. Zároveň byl Optimit spolu s Treibischovou továrnou ve Vítkově jedinými dvěma továrnami v rámci celého soudního okresu, které zaměstnávaly více než 500 zaměstnanců.⁵⁴

Samotné město Odry (německy Odrau) představovalo kulturní, hospodářské, obchodní a politické centrum soudního okresu. Město Odry je spíše menší velikosti s poměrně stabilním počtem obyvatel, do roku 1918 německé, poté s českou menšinou. Česká minorita byla ve městě malá, její počet začal narůstat po vzniku Československa. Od posledního rakouského sčítání obyvatelstva v roce 1910 do sčítání provedeného v roce 1930 se její počet více než zpětinásobil (v roce 1910 bylo ve městě evidováno 59 Čechů, v roce 1930 již 342). Po roce 1945 bylo město nově osídleno českými rodinami. Opačným trendem ve městě procházela majorita Němců, jejichž počet do roku 1930 mírně klesl (v

⁵² KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: „Sudety“ pod hákovým křížem. Albis international: Ústí nad Labem. 2002. str. 98.

⁵³ BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek 14: okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc. 1995. str. 23-25.

⁵⁴ BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek 14: okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc. 1995. str. 26-28.

roce 1910 se v Odrách nacházelo 4 153 Němců, v roce 1930 již pouze 3 461).⁵⁵ Počet Čechů i v okolních vesnicích soudního okresu Odry byl taktéž minimální.

Je tedy zřejmé, že se na Odersku německé etnikum nikterak intenzivně nepotkávalo s českým, kontakty mezi oběma skupinami až do vzniku Československa nebyly tedy nijak intenzivní. Do vzniku Československé republiky žilo zdejší německé obyvatelstvo v etnicky relativně homogenních vesnicích. Po roce 1918 se zde začínají vytvářet menší skupiny Čechů, které jsou tvořeny nanejvýš několika desítkami příslušníků. V okrese Odry tvořili obyvatelé německé národnosti asi 92 % populace, přičemž okres byl z většiny obklopen německojazyčným územím. Výjimku tvořily české obce Spálov a Luboměř, které udržovaly s Odrami hospodářské a společenské kontakty.⁵⁶

Vznik Československa obě strany přijaly s protichůdnými reakcemi. Zatímco pro Čechy znamenal vítězství, jak válečné, tak národní, Němci se s myšlenkou na život ve státě Čechoslováků odmítli smířit. Vznik Československa chápali jako přímý útok na svá práva, ba jako ohrožení vlastní existence.⁵⁷

Počet přívrženců německých nacionálních stran na Odersku prudce vzrostl až po připojení Sudet k Československu. Ve volbách do říšské rady v letech 1907 a 1911 u německého obyvatelstva jednoznačně triumfovala německá sociálně demokratická strana, německá křesťansko-sociální strana a německá lidová strana, v roce 1911 všechny tyto strany předstihl německý svaz zemědělců. Tyto strany jednoznačně nechaly nacionalisty v hlubokém závěsu. Národnostní třenice tedy započaly až po vzniku Československé republiky. Tyto nálady můžeme vysledovat nejen ve volebních výsledcích, které jsou ve zkoumaném regionu charakteristické vzrůstající podporou nacionalistických stran.⁵⁸

⁵⁵ BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek 14: okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc. 1995. str. 86.

⁵⁶ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis), issue: 3 / 2004, s. 207 – 208.

⁵⁷ Srovnej: HANÁK, Jan: *Sudetoněmecká pátá kolona na Novojičínsku* in *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. Vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně. Svazek 35, 1985. str. 2-3, HANÁK, Jan: *Zápas o uznání Československé republiky v Novém Jičíně v letech 1918-1919* in *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. Vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně. Svazek 42, 1988. str. 1.

⁵⁸ V parlamentních volbách v soudním okrese Odry v letech 1920, 1925 a 1929 zvítězili právě němečtí nacionalisté (Deutsche Nationalpartei) před německou sociální demokracií (Deutsche Socialdemokratische Arbeiterpartei) a křesťansko-sociální stranou (Deutsche Christliche-soziale Volkspartei). Od roku 1925 se mezi tyto preferované strany dostávají poměrně významně také komunisté. BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek 14: okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc. 1995. str. 31-33.

Výraznějším specifikem Oder, kterým se odlišovaly od přináležejících vesnic i většiny okresu Opava-venkov, byl dělnický charakter města a s ním spojená výrazná voličská podpora levice. O tomto fenoménu vypovídá i pamětnice paní Herta Sedláčková: *„Odry byla taková, řekla bych, oáza, kde se pěstovalo hodně kultury. Dneska to neradi slyší, ale byla tady opravdu nejsilnější komunistická strana v Česku, jako v poměru k obyvatelstvu. A navíc ještě fungovala hodně dobrá spolupráce se sociální demokracií, to bylo taky výjimečné, protože ti se taky jinak nijak moc nesháněli, ale tady to opravdu všechno fungovalo bezvadně. Záleží samozřejmě všechno na lidech.“*⁵⁹ Dne 7. dubna 1921, měsíc před vznikem KSČ, založili němečtí levicoví sociální demokraté v Odrách první organizaci komunistické strany. Do ní přešla téměř celá místní sociálnědemokratická organizace v počtu asi 400 členů.⁶⁰ Tato podpora levice poté hrála významnou roli v místním protifašistickém odboji, se kterým byla úzce spjata. Odry tak byly označovány jako „rudé Odry“ nebo dokonce jako „malá Moskva“.⁶¹

Situace se v Odrách začala pozvolna měnit po nástupu nacismu v Německu. O politických postojích německého obyvatelstva v době stupňující se radikalizace německé menšiny vypovídají výsledky parlamentních voleb v roce 1935. V těchto volbách sice i v Odrách vyhrála SdP, nicméně její vítězství nebylo tak přesvědčivé jako v ostatních částech Československé republiky. Výjimku v sudetoněmeckém semknutí nejen celorepublikově, ale také regionálně, představovali sociální demokraté a komunisté. Voličská základna těchto stran ve městě nebyla zanedbatelná, ve volbách do parlamentu v květnu 1935 je v součtu volil téměř stejný počet občanů jako SdP.⁶² Toto se mění až v roce 1938, kdy i zde SdP převzala dominantní postavení. Pozvolnou radikalizaci oderských občanů popisuje taktéž ve svých vzpomínkách Herta Sedláčková: *„To se začalo vyhrocovat, pokud já si pamatuju, v tom pětatřicátém. Ale to pomaličku a pak už se zvyšoval ten tlak, tak oni [Henleinovci – pozn. LK] potom měli víc hlasů, já mám dokonce ještě ty listiny volební z osmatřicátého roku, to už Henleinovci převažovali ty levicové*

⁵⁹ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbírká Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

⁶⁰ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis), issue: 3 / 2004, str. 209.

⁶¹ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Antifašisté a komunisté – odboj v Odrách, kart. 42, Boj antifašistů v Odrách. Týdeník ÚV Svazu protifašistických bojovníků Hlas revoluce, č. 49/1977.

⁶² Toto platí také pro Vítkov, kde dokonce ve volbách SdP skončila na druhém místě, volby vyhrála o téměř tři sta hlasů Deutsche socialdemokratische Arbeiterpartei.

strany. To už měli dvanáct set hlasů, na takové město to bylo hodně. Ale nebylo to tak hrozné jako třeba v západních Čechách. Já myslím, že to tam bylo horší, v Aši, Karlovy Vary a tamta část.“⁶³ Navíc po anšlusu Rakouska odešly 23. března 1938 z československé vlády Svaz německých zemědělců a o dva dny později také křesťanskosociální strana lidová a poslanci obou stran vstoupili do parlamentního klubu SdP.⁶⁴ Můžeme tedy říci, že i tento čin měl vliv na výsledky obecních voleb, které se konaly 29. května 1938. Tyto volby také ukázaly, jak významný byl Hitlerův vliv na německou menšinu v Československu a to i v Odrách, který zprostředkoval Konrád Henlein a jeho SdP. Henleinovci se stali v Odrách po květnových volbách nejsilnější politickou stranou, která získala na 1500 voličských hlasů.⁶⁵

⁶³ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbírnka Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

⁶⁴ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. str. 52.

⁶⁵ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, Boj oderských komunistů za jednotnou a lidovou frontu proti nacistickému nebezpečí in *Odry 1234-1984*, str. 32.

4. ROK 1938 – aneb cesta pod křídla německé orlice

Rok 1938 je rokem, kdy události tzv. velkých dějin vstoupily naplno do života obyvatel Odr. Život ve městě se i nadále odehrával z velké části v apolitické rovině, občas se objevily nějaké provokace, prováděné nahodile jednotlivci, spíše než masové projevy nenávisti. Oheň nacismu zatím doutnal, všichni zatím vyčkávali, jak se situace vyvine. Naplno se rozhořel s příchodem podzimu.

Charakter nacionálního režimu znali v té době především sudetoněmečtí sociální demokraté a komunisté, které informovali jejich kolegové, kteří do Československa emigrovali z Německa. Nicméně většina německého obyvatelstva hleděla na nacistickou politiku značně nekriticky, zvláště když byli vystaveni propagandistickému působení říšskoněmeckého rozhlasu.⁶⁶

Jednou z prvních akcí nové československé vlády, vlády Národní obrany, která vznikla 22. září 1938, bylo vyhlášení netrpělivě očekávané všeobecné mobilizace v nočních hodinách 23. září. O tři dny později, 26. září 1938 byla školní budova v Odrách zabrána českou vojenskou správou pro polní nemocnici. V 10. hodin dopoledne bylo vyučování náhle přerušeno a místnosti vyklizeny ve velikém spěchu. Radioaparáty jsme museli odevzdat, takže jsme byli odříznuti od veškerého světa. Naše město bylo obsazeno českým vojskem.⁶⁷ Muži německé národnosti v Odrách se k povolávacím rozkazům, stavěli různě. Někteří mobilizačního rozkazu uposlechli, jiní se naopak snažili vojenské povinnosti vyhýbat a skrývali se v okolních lesích. V některých případech mobilizační nařízení rozdělilo členy jedné rodiny, jako např. v rodině Adolfa Schneidera. Jeho bratr sloužil v československé armádě v rámci základní vojenské služby a vrátil se zpět domů až po Mnichovské dohodě, zatímco Adolf se rozhodl povolávací rozkaz neuposlechnout a místo narukování k vojenskému útvaru v Plzni se rozhodl jako mnoho dalších schovávat v okolních lesích.⁶⁸

O pár dní později, 29. září, osud Československa zpečetila dohoda v Mnichově představitelů Velké Británie, Francie a Itálie s Německem. Na stránkách kroniky německé

⁶⁶ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. str. 51.

⁶⁷ FOJTÍK, Bohumil: Mnichovská zrada 1938 v kronice německé školy v Odrách. Vítkovsko: vlastivědný zpravodaj. 3/říjen 1958. str. 15.

⁶⁸ SCHNEIDER, Adolf: Als Deutscher während der General – Mobilmachung 1938 in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 45-46.

školy v Odrách je tato událost popisována s neskonálním nadšením. „*Spásou pro nás byly zprávy o mnichovském jednání. [...] Šedé podzimní dny se táhnou nad zemí, ale v našich srdcích je jaro a světlo, které nám bylo odpíráno po mnohá léta, vysoko vzplanulo, a tak se můžeme po dlouhém cizáckém otroctví a z vůli zase přivinout volně a svobodně k našemu německému národu a našemu nejmilovanějšímu Adolfu Hitlerovi. [...] Po těžkých dvaceti letech, která vyvrcholila v hořkých měsících, dlouhých týdnech a konečně v tíživých dnech, v napínavých hodinách a nesnesitelných minutách, jaké může jen národ unést, nastává konečně rozhodnutí: Vykoupení. Stíny válečného zápolení zmizely z naší domoviny. Těžkosti posledních dnů, stanné právo, mobilisace, zatmění, odběr rozhlasových přijímačů, vyšetřování, prohlídky, denně nová nařízení a denní obavy ze smrti a zničení se propadly do minulosti.*“⁶⁹ V rámci mnichovského jednání bylo dohodnuto, že pro udržení mírové situace v Evropě musí Československo Německu podstoupit pohraniční oblasti republiky, rozdělené do pěti pásem, ve kterých žije obyvatelstvo německé národnosti. Mnichovská dohoda stanovovala, že československé jednotky začnou vyklízet sudetoněmecké oblasti 1. října 1938 a pod kontrolou Velké Británie, Francie a Itálie dokončí svůj odsun do 10. října. Území, na něž měl vstoupit německý wehrmacht, bylo rozděleno do pěti pásem, jejichž obsazování mělo probíhat postupně následujícím způsobem:

1. pásmo – jihočeská oblast, mělo být obsazeno 1. – 2. října,
 2. pásmo – severočeská oblast, mělo být obsazeno 1. – 3. října,
 3. pásmo – západočeská oblast, mělo být obsazeno 3. – 5. října,
 4. pásmo – oblast severní Moravy a Slezska, mělo být obsazeno 6. – 7. října.
- a 5. pásmo⁷⁰ - zbývající území převážně německého charakteru měl neprodleně zajistit mezinárodní výbor a do 10. října jej obsadit německé jednotky.⁷¹

⁶⁹ FOJTÍK, Bohumil: *Mnichovská zrada 1938 v kronice německé školy v Odrách*. Vítkovsko: vlastivědný zpravodaj. 3/říjen 1958. str. 15.

⁷⁰ Ultimátem došlo k prosazení návrhu na odtržení území s 51 % německých obyvatel dle stavu v roce 1918, tedy na základě sčítání provedeného v roce 1910, které zvýhodňovalo německou stranu, neboť jeho kritériem byla obcovací řeč. Říše tak dostala území, kde nebyl nadpoloviční počet Němců ani před rokem 1918, jako např. v okresech Opava, Bílovec a Zábřeh. BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939: Migrace z okupovaného pohraničí ve druhé republice*. Praha: Karolinum, 2013. str. 54.

⁷¹ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. str. 57.

Odersko se nacházelo v oblasti 5. pásma, které Wehrmacht obsadil během posledních dvou dnů, 9. a 10. října, dokonce dříve než byla s konečnou platností ustanovena platná hranice. Zároveň byly obce soudního okresu Odry přiřčleněny k landrátu Nový Jičín. Již 8. října 1938 o 5. hodině odpolední opustila Odry poslední československá vojenská jednotka, která se stahovala do Hranic na Moravě. O několik dní předtím odešla z města většina českých rodin.⁷² Mnohé opuštěné byty českých obyvatel Oder, kteří město po záboru opustili, bylo vykradeno. Situace došla tak daleko, že velitelství německé branné moci bylo nuceno 17. října vydat vyhlášku, kdy tyto byty měly být hlídány až do doby, než se české rodiny přestěhují.⁷³ Úleva z toho, jak krize dopadla, napětí posledních týdnů a měsíců a velká očekávání od Říše, to všechno otevřelo stavidla nesmírnému nadšení. Obsazení oslavovaly téměř všechny vrstvy obyvatelstva.⁷⁴ Srocovali se na veřejných prostranstvích. „*Všichni společně jsme šli na náměstí*“, vypráví Walther Mann a dodává „*celé město bylo na nohou, lidé se tlačili jeden na druhého na všech stranách náměstí. Jako malý kluk jsem zezadu nemohl nic vidět, vzpomínám si na to přesně, musel jsem se probíjet pod nohama lidí dopředu, abych mohl stát v první řadě. [...] Tehdy nás ovládly pocity štěstí a nepopsatelného nadšení.*“⁷⁵ Němečtí vojáci byli uvítáni jako osvoboditelé, jejich příchod byl doprovázen „*jásotem a [vojáci – pozn. LK] byli obdarováni květinami a ovocem.*“⁷⁶ Většina místních obyvatel věřila, že pro ně nastala zlatá léta. Generálmajor Gewantke přijal hlášení, poděkoval občanstvu a starostovi města Böhmovi za vřelé uvítání. Na oderském náměstí byla dokonce na počest německých osvoboditelů odsloužena slavnostní mše svatá. Ovšem ne všemi obyvateli Oder byl příchod wehrmachtu oslavován a uvítacích ceremoniálů se neúčastnili. Raději tyto chvíle prožívali v ústraní. „*My sme třeba prodělali 10. říjen tam na tom kopci nahoře, tenkrát to nebylo tak zarostlý, to nebyl les, ten končil u toho velikého stromu a tam byla samá louka. Tak tam sme nahoře seděli, dívali sme se na náměstí, jak jich vítali lidi s těma koláčema. Měli napečený ty pecáky a*

⁷² Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, Boj oderských komunistů za jednotnou a lidovou frontu proti nacistickému nebezpečí in *Odry 1234-1984*, str. 34.

⁷³ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

⁷⁴ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. str. 62.

⁷⁵ MANN, Walther: Die deutsche Wehrmacht rückt 1938 in Odrau ein in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 48.

⁷⁶ SCHOLZ, Fridolin: Jogsdorf in Jahr 1938 in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 49.

*vítali Němce s tím. A my sme seděli tam nahoře a brečeli.*⁷⁷ První dny po Mnichovské konferenci tedy Odersko ovládl zmatek, obrovské nadšení i úlek. Nejistoty, vyplývající z napětí a válečného nebezpečí, zasáhly obyvatele Oder napříč národnostmi.

Sudetští Němci se ve většině radovali z národního vítězství. Díky výměně českých úředníků za německé mohli nabýt iluzorního dojmu, že mají svůj osud a osud svého města konečně jen ve svých rukou. V důsledku podepsání mnichovské dohody v roce 1938 došlo i ke změnám v samosprávě. Především bylo zavedeno obecní zřízení, platné v říši od 30. 1. 1935 čímž byla dosavadní volitelnost obecních orgánů nahrazena jmenováním. Po mnichovské dohodě a obsazení Sudet tedy došlo také ke změně na vedoucích postech, starostou se tak stal Bruno Böhm.

Obyvatelé Oder se stali nyní součástí německé Říše a tak bylo potřeba adaptovat veškeré projevy společenského i osobního života na velkoněmecké poměry. Strany, kluby a spolky byly uzavřeny, rozpuštěny nebo převedeny do nacistických formací, jejich majetek byl zkonfiskován.

Oderský starosta Bruno Böhm již 15. října 1938 sdělil okresnímu hejtmanovi v Opavě Dr. Hanchemu, že úřadování v Odrách bude jenom německé, české texty z úředních razítek byly vyřezány. Z městského zastupitelstva byli ihned vyloučeni komunisté, sociální demokraté a zástupci Čechů, na jejich místa byli jmenováni oderští nacisté. První týdny pod křídly německé orlice byly zasvěceny odstraňování všeho, co připomínalo předchozí českou správu, zmizely české nápisy firem, názvy ulic, orientační tabule i silniční ukazatele. V Odrách odstranění neušel ani kamenný reliéf s českým nápisem z počátku 16. století. Reliéf byl vytržen ze zámecké zdi, rozbit a pohozen pod okap radnice.⁷⁸

V Odrách začala být situace po Mnichovu osobně naléhavá pro státní zaměstnance české národnosti a také představitele českého společenského života - místní učitele. Budovu české menšinové školy, která zde byla zřízena v roce 1922, ihned převzala německá škola. Pomůcky i část vybavení, které se nepodařilo odvést, přešla taktéž pod

⁷⁷ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbíрка Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

⁷⁸ Soukromý archiv p. Zdeňka Matejciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

německé školství. Česká knihovna byla dána do sběru.⁷⁹ Budova české školy byla poté pronajata oderské mládeži pro spolkovou činnost. Začátkem školního roku 1939-1940 byla v české enklávě ve Spálově zřízena 1. třída německé obecné školy s povinnou docházkou všech českých dětí. Řídícím učitelem byl zvolen oderský Němec Lubojatsky. Tento čin vyvolal mezi českými rodiči nevoli, začali protestovat. Bylo požadováno obnovení českého vyučování. Pod tuto žádost se podepsaly všechny české matky a odevzdaly ji na školním úřadě v Novém Jičíně. I nadále se však vyučovalo v němčině. Nová žádost tedy na sebe nenechala dlouho čekat a byla přednesena přímo vládnímu prezidentovi v Opavě. Spálovským rodičům bylo přislíbeno, že od nového pololetí se bude v 1. třídě opět vyučovat česky. Situace se ovšem nezměnila. Nato tedy přestaly české rodiny posílat své děti do školy a zahájily stávkou. Učitel Lubojatsky celou věc oznámil gestapu, někteří rodiče tak byli předvoláni k výslechu. Stávka však přerušena nebyla. Nakonec bylo spálovským rodičům z Úřadu opavského vládního prezidenta přislíbeno vyšetřování případu a náprava. Nakonec bylo rozhodnuto, že se začátkem nového školního roku 1940-1941 bude české vyučování obnoveno.⁸⁰ Naopak v očích žáka Ladislava Krále z české enklávy v Luboměři se s příchodem Mnichova téměř nic nezměnilo. „*My žáci z Luboměře jsme do školy vstupovali radostně. Všichni tři páni učitelé zůstali na svých místech, neodjeli, jako se to stalo v mnohých obcích. V naší škole se tedy příchodem Němců nic nezměnilo. Opravdu se nic nezměnilo? Ó ano, přece něco! Se zdí našich tříd zmizely obrazy pánů prezidentů i generála Štefánika a na jejich místě visel obraz německého „Führera“ a znak německé říše s hákovým křížem. Když měl být tento orel s rozpjatými křídly zarámován, nenašel se rámeček, do něhož by vešel. Křídla byla příliš dlouhá. Jak to udělat? Pan řídící vzal nůžky, na každé straně kousek křídla ustříhl a bylo po starosti. Od té doby jsme vždycky říkali, že Německo vyhrát válku ani nemůže, že jeho orel má ustřižená křídla a proto daleko nedoletí.*“⁸¹ Naopak na výletě dívčí školy ve Vítkově vyzvali učitelé děti ke zpěvu nacionálněsocialistických písní jako „Kamarádi pochodujem“, „Modří dragouni“ a „Německý hymnus“. Kdo nezpíval, třeba děti některých sociálních demokratů, byl izolován či potrestán.⁸²

⁷⁹ Soukromý archiv p. Zdeňka Matejciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

⁸⁰ KRŠKA, Ivan: *Zpráva Jana Hajchla a Antonína Brňáka o Spálovu za okupace*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín: Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně. Svazek 30, 1982. str. 14-15.

⁸¹ KRÁL, Ladislav, žák IV. třídy měšťanské školy ve Spálově: *Vzpomínky na dobu okupace*. Oderské vrchy: časopis žákovských samospráv škol Spálovska. 14. 2. 1948. roč. I., č. 6/7., str. 70.

⁸² BRANDES, Detlef: *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Argo: Praha. 2012. str. 84.

Po odchodu československého vojska henleinovští ordnéři začali napadat antifašisticky smýšlející obyvatele z řad sudetských Němců. Docházelo k řadě násilností. V Odrách začalo zatýkání politických odpůrců 13. října v pět hodin ráno. Policisté za vedení místního henleinovce vnikli do bytů známých opozičních funkcionářů a provedli domovní prohlídku. Celkem bylo zatčeno 22 osob, které byly následně odvezeny ke krajskému soudu v Novém Jičíně.⁸³ Ti méně významní byli po několika dnech propuštěni, hůře však bylo s tzv. politicky podezřelými. Někteří byli odvezeni do koncentračních táborů, kde zemřeli, další byli potrestáni mnohdy mnohaletými tresty odnětí svobody. Hostinský Alfréd Amsler z Vítkova byl za poznámku před německými vojáky, „*aby zůstali doma, pili vodu a nechtěli po něm pivo*“ odsouzen k šesti měsícům těžkého žaláře.⁸⁴

Nadšení v prvním roce záboru neochabovalo také díky tomu, že říšské úřady byly vůči oderským Němcům značně velkorysé, slíbily jim vše, oč žádali – stavbu nového mostu přes řeku Odru, kanalizaci a vodovod či opravu silnic a chodníků. Všechny požadavky byly uznány jako oprávněné a ochotně byly přislíbeny i finanční prostředky, nicméně realizováno nakonec nebylo nic.⁸⁵ Pocity většiny obyvatel Oderska z období po připojení k Reichu pregnantně ve svých vzpomínkách vyjádřil Fridolin Scholz: „*Mysleli jsme, že už to mohlo být pouze lepší. Jen málokdo tušil, že tohle je začátek ještě většího utrpení.*“⁸⁶

Mnoho sudetských Němců začalo pociťovat zklamání ihned, další se přidávali v následujících týdnech a měsících po připojení k Říši. „*Ten přechod z toho [Československé republiky – pozn. LK] na to Německo, no bylo to trpké.*“⁸⁷ Mnozí z prvotního nadšení a vidiny sociálního i kariérního vzestupu brzy vystřízlivěli a vývojem byli rozčarováni. Očekávali, že jako členové SdP se dostanou do předních pozic v místní samosprávě, které se uvolnily po odchodu českých úředníků. Tak se ovšem ve většině případů nestalo, neboť na většinu těchto míst byli dosazeni úředníci přicházející z Říše.

⁸³ Herman Stach a František Müster in BARTOŠ, Josef a PŘÍKRYL, Josef: *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*. Ostrava: Profil, 1980. str. 86.

⁸⁴ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. str. 73.

⁸⁵ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: *Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945)*.

⁸⁶ SCHOLZ, Fridolin: Jogsdorf in Jahr 1938 in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 49.

⁸⁷ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sběrka Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

Pamětnice paní Sedláčková vzpomíná, že výjimku tvořil „*akorát komisař, jak mu říkali, už nebyl ředitel [Optimitu – pozn. LK], ale on tam byl dosazený, ten byl z [Nového – pozn. LK] Jičína. To byl taky takový henleinovec veliký.*“⁸⁸

Vlna nadšení poněkud opadla, když narukovali první vojáci na frontu, zejména když se jich dotkla bolest a utrpení války, a zvláště, když místo hrdinných vítězů docházelo pozůstalým úmrtní oznámení po padlých z různých bojišť od velitelů: „*Rozechvěn, plním svou těžkou povinnost a sděluji Vám smutnou zprávu, že Váš manžel padl hrdinnou smrtí za Vůdce a vlast...*“⁸⁹ Na jaře 1939 bylo povoláno na vojnu 20 oderských mužů, na podzim téhož roku pak dalších 36. Další odvody mužů z Oderska následovaly s vypuknutím 2. světové války.

⁸⁸ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbíрка Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

⁸⁹ FOJTÍK, Bohumil: *Mnichovská zrada 1938 v kronice německé školy v Odrách*. Vítkovsko: vlastivědný zpravodaj. 3/říjen 1958. str. 16.

5. OZVĚNY VÁLEČNÉ VŘAVY – období 2. světové války na Odersku

Je 1. září 1939 4: 45 hodin ráno, útok německé armády na Polsko je zahájen, jako odpověď na údajné přepadení německého vysílače v Gliwici – začala 2. světová válka. Postup německé armády Polskem byl velmi rychlý a Němci brzy mohli slavit vítězství. Oslava vítězství nad Polskem, stejně tak jako každé další bylo v Odrách oslaveno vyvěšením vlajek a praporů s hákovým křížem a vyzváněním kostelních zvonů.⁹⁰

I když na bojištích se rozhořely bitvy, ve vzpomínkách pamětníků se běh jejich životů a život ve městě výrazněji nezměnilo. „*Odry jako městečko zůstaly během války relativně bez úhony, téměř oázou klidu, nad kterou sice často létaly ve velké výšce nerušeně bombardéry, tu a tam spadla bomba, aniž by došlo k nějaké velké škodě, a čas od času sletěla letadla dolů a zúčastnily se leteckého souboje, většinou s ničivými důsledky pro německé letectvo.*“⁹¹ To se samozřejmě postupně mění s prohlubujícím se válečným konfliktem.

S prohlubujícím se válečným konfliktem odcházelo stále více mužů na frontu. Tím byl také ale stále citelněji pocíťován jejich nedostatek v zázemí, na Odersku. V roce 1939 byla továrna Optimit prohlášena za válečně důležitý podnik a směla vyrábět pouze pro válečné potřeby. Byla zde zavedena výroba protiplynových rukavic, kalhot, tašek, chráničků pro koně, gumových člunů pro 3 a 6 osob, asanačních obleků, masek, bot pro chůzi v zamořeném prostředí a vodovodních hadic pro potřeby civilní obrany.⁹² Vznikla tedy potřeba nových pracovních sil. Továrna začala přibírat pracovní síly bez nějakého zvláštního výběru. Tak se do dělnických pozic vraceli i lidé, kteří byli dříve propuštěni, jako např. matka pamětnice Herty Sedláčkové, která dlouho nemohla získat práci, „*až začal ten Totaleinsatz. Teprve potom, když každý musel dělat a musel se zapojit do té mašinerie, tak teprve jí vzali do práce.*“⁹³ Do továrny byli přijímáni také Češi a pracovalo zde také 50 ruských děvčat, které byly ubytovány v bývalé Waschkově továrně na hedvábí

⁹⁰ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

⁹¹ HABIGER, Ernst: Meine „Erinnerungen an Odrau“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* II. Darmstadt, str. 16-17.

⁹² ŠPŮREK, František. *100 let závodu Optimit v Odrách: 1866-1966*. Odry, 1966. str. 18 .

⁹³ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbírká Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

nacházející se u oderského koupaliště.⁹⁴ Stejný osud postihl také ostatní továrny v okolí. Ve Vítkově byly v arizované Trebitschově továrně obráběny granáty a v tkalcovně vyráběno padákové hedvábí. Rovněž v továrně na mlynářská plátýnka Hikro se výroba přeorientovala na výrobu a šití padáků.⁹⁵

Jako pracovní síla byli také využíváni váleční zajatci. Již 20. listopadu 1939 bylo na lesní práce v lesích hraběte Potockého přiděleno 20 polských válečných zajatců se 2 strážnými. Strážní byli ubytováni v zahradním domku při zámku v nově zařízené světnici. Pro zajatce byly určeny 3 místnosti v přízemí, které bylo možné zatemnit dřevěnými okenicemi se závory. V dalších letech byly řady zajatců rozšířeny o zajatce anglické, francouzské a ruské.⁹⁶ Francouzští zajatci pracovali v cihelně, Angličané a Rusové poté v kamenolomu v Jakubčovicích.⁹⁷

Předpoklady sudetoněmeckého odboje byly velice špatné. Téměř celé středostavovské politické spektrum se v měsících před připojením upsalo SdP. Proti Henleinově straně bojovali jen členové DSAP a KSČ avšak před příchodem wehrmachtu i po něm jim chyběla opora širších vrstev obyvatelstva.⁹⁸ Složitá situace byla taktéž na Oděru, kde byli organizátoři ilegálních komunistických skupin pozatýkáni již na jaře roku 1939 a další v roce 1940, tím byla možnost širšího ilegálního hnutí mezi německými antifašisty téměř znemožněna, i když ani těmito zásahy nebyla zcela zlikvidována.⁹⁹ Zbytek této skupiny se soustředil zejména na podporu válečných zajatců. Podle pamětnice Herty Sedláčkové to bylo jediné východisko, jak proti nastolenému nacistickému režimu bojovat, neboť pro propagandu proti režimu zde nebyly příznivé podmínky. *„Když přišli první zajatci. Tady se nedalo proti tomu bojovat, proti čemu, když tady nic nebylo? Jedině dělat rozklad toho. Dělat propagandu proti, ale to podle táty byla blbost. [...] Tak začalo to tím, že začali podporovat ty zajatce. Napřed byli tady Poláci, tak aspoň že jim dali zprávu co a jak z toho rádia, co sme poslouchali, aby byli informovaný. No a pak přišli*

⁹⁴ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oděrska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oděrska (1938 – 1945).

⁹⁵ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. str. 73.

⁹⁶ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oděrska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oděrska (1938 – 1945).

⁹⁷ KOTSCH, Helmut: In Odrau am Anfang des krieges in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 59.

⁹⁸ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. str. 339.

⁹⁹ BARTOŠ, Josef a PŘIKRYL, Josef: *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*. Ostrava: Profil, 1980. str. 51.

*Angličani, to už bylo úplně něco jiného, to mělo větší úroveň, ale zas nebyli napojení na tu politiku, tak některé zajímalo, jak to vypadá, samozřejmě, tak hledali nějaké spojení s těma civilistama tady a dost se jim to dařilo, protože chodili potom v noci ven a navštěvovali ty rodiny a poslouchali ty zprávy. Ale jim šlo hlavně o to, aby se dostali z toho lágru ven.*¹⁰⁰ Podpora zajatců byla jedním z nejdůležitějších úkolů všech odbojových skupin, protože nacisté při zřizování zajateckých táborů přihlíželi vědomě k tomu, že mezi německým obyvatelstvem v pohraničí je situace pro ně celkově bezpečnější.¹⁰¹

Tato činnost neušla pozornosti ani vedoucím představitelům provincie východní Sudety. Opavský vládní prezident v únoru 1942 zaznamenal, že mnoho lidí ze soucitu a sympatií navazuje s válečnými zajatci užší kontakty. Za přečin proti nařízení o styku s válečnými zajatci sice prý dávají soudy v průměru 6 měsíců, ale tento problém zřejmě nabýval rozsáhlejších rozměrů: „*Bylo by na místě udělovat přísnější tresty, a tak obyvatelstvo více zastrašit.*“ SD přišel se zprávou o jednom městském předsedovi organizace rolníků, který dokonce družně seděl za stolem s Poláky a prohlašoval, že „*i s těmihle lidmi je třeba zacházet lidsky.*“¹⁰² V roce 1944 se podpora zajatců stala také příčinou dalšího zásahu gestapa proti německým antifašistům, přesněji jejich zbytku v Odrách.¹⁰³ Tato akce byla zřejmě provedena jako reakce na útěk ruských zajatců v roce 1944. „*V létě 1944 se říkalo, že ruští zajatci utekli. Slyšel jsem o tom v průběhu své dovolené z fronty,*“¹⁰⁴ vzpomíná Helmut Kotsch. Akce byla umožněna tím, že jedním ze strážných vězňů byl antifašisticky smýšlející sociální demokrat Rudolf Schimera, který předával zajatcům chléb, tabák a zprostředkoval jim kontakt s antifašisty, kteří jim obstarali civilní obleky, ruční granáty, mapu, kompas, potraviny a peníze. Byli dovedeni do Veselí, kde měli překročit hranici Protektorátu a navázat kontakty s partyzány v Beskydech. To se ovšem nestalo, za několik dní byli dopadeni a znovu uvězněni.¹⁰⁵ A

¹⁰⁰ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbírnka Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

¹⁰¹ BARTOŠ, Josef a PŘÍKRYL, Josef: *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*. Ostrava: Profil, 1980. str. 59.

¹⁰² ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. str. 233.

¹⁰³ BARTOŠ, Josef a PŘÍKRYL, Josef: *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*. Ostrava: Profil, 1980. str. 59.

¹⁰⁴ KOTSCH, Helmut: In Odrau am Anfang des Krieges in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 59.

¹⁰⁵ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, Boj oderských komunistů za jednotnou a lidovou frontu proti nacistickému nebezpečí in *Odry 1234-1984*, str. 37-38.

Helmut Kostch pokračuje: „*Ve výloze na náměstí byly vystaveny oděvy vězňů, které měli při dopadení na sobě. Obyvatelé Oder byli vyzváni, aby podali zprávu o tom, jestli neví, jak tyto oděvy získali a kdo je jejich majitelem. Pokud je mi známo, nikdo se neozval.*“¹⁰⁶ Nicméně celá skupina známých oderských komunistů i s Elzou Stach byla zatčena a odvedena do věznice v Novém Jičíně.¹⁰⁷ Dne 13. ledna 1945 přišla do Oder úřední zpráva, že Elza Stach si vzala ve vězení život. Zpráva však byla později jednou její spoluvězeňkyní vyvrácena jako nepravdivá.¹⁰⁸ Stejnou pochybnost vyjádřila také dcera Elzy Stach, Herta, která po válce přišla do styku s matčinou spoluvězeňkyní „*a říkala, já jsem s vaší maminkou byla zavřená. Nevěřte tomu, že se oběsila sama. Kdo může se oběsit, když má svázané ruce vzadu. Takže pro nás je to otevřená otázka. Udělala si to sama, nebo jestli jí to udělali, nevíme. Oni mi dali ještě další možnost nebo mě tím chtěli vytrést, strčili mě do cely její a hodili mi tam její šaty, že jí je můžu obléct. Tak jsem je oblékla a sama dala do rakve a všechno. A hledala jsem tu stranguli a měla tady jenom dva takové toto. [...]* Takže mě potom někdo řekl, že to vypadalo víc na udušení.“¹⁰⁹ I když hlídání zajatců bylo přísné, zamezení jejich kontaktů s obyvatelstvem se pro nacisty ukázalo jako poměrně obtížné. Proto bylo v roce 1943 rozhodnuto vybudovat barákovou kolonii. Podle nařízení výzbrojního velitelství v Opavě výnosem z 3. července 1943 mělo být urychleně do tří měsíců postaveno deset zděných baráků pro dělnictvo na nucených pracích v továrně Optimit. Kolonie měla všechny znaky koncentračního tábora. Každý barák měl pojmut 30 německých dělníků nebo 40 dělníků z východních zemí. Ke stavbě barákové kolonie nakonec z neznámých důvodů nedošlo.¹¹⁰

Bitva o Stalingrad probíhající na přelomu let 1942 – 1943, byla jednou z nejvýznamnějších událostí 2. světové války, znamenala obrat ve vývoji války, zastavila postup německých vojsk do nitra SSSR a donutila německé jednotky k ústupu před jednotkami Rudé armády. Tento vývoj zaznamenali v následujících měsících také obyvatelé Oderska, již na podzim roku 1943 přišli do Oder první civilní uprchlíci

¹⁰⁶ KOTSCH, Helmut: In Odrau am Anfang des Krieges in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 59.

¹⁰⁷ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Antifašisté a komunisté – odboj v Odrách, kart. 42, Boj antifašistů v Odrách. Týdeník ÚV Svazu protifašistických bojovníků Hlas revoluce, č. 49/1977.

¹⁰⁸ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, Ilegální činnost oderských antifašistů proti Hitlerovcům v letech 1938-1945 in *Odry 1234-1984*, str. 38.

¹⁰⁹ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sběrka Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

¹¹⁰ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

z východu. V tomto období jsou v Odrách zaznamenáni také lidé přicházející z ostatních oblastí německé říše, konkrétně se jednalo o 120 matek s dětmi, které se nastěhovaly do budovy bývalé české školy. Starosta v Odrách přednášel připomínky k ubytování dětí z jiných oblastí Německa: Děti z říše, posílané na zotavenou do Sudet, mnohdy dávají najevo, že nejsou zvyklé na chléb s marmeládou, doma mají dost másla, masa atd. Vzbuzuje to jednak nevěli mezi místním obyvatelstvem, jednak podiv nad tím, že na zotavenou se posílají děti tak dobře živěné, zatímco by zotavení spíš potřebovaly děti ze Sudet, a dále proč ony děti jsou posílány na zotavenou do chudých krajů Sudet, kde obyvatelstvo nemůže poskytnout víc než otevřené srdce a dobrou vůli.¹¹¹ Příchod německých přesídlenců z východní Evropy byl navíc doprovázen konflikty se samotnými sudetskými Němci. Uprchlíci z Východu totiž stejně jako německé rodiny z vybombardovaných říšských měst nevykazovali očekávanou nacionální a nacistickou uvědomělost a spíše sudetské Němce vyjídali. Navíc byli okupačními úřady v míře ne vždy únosné ubytování v domech a bytech obyvatel Oderska, což rovněž ke spokojenému soužití nepřispívalo.

V dubnu 1943 byl navíc povolán k vojenské službě dosavadní starosta města Odry Böhm, a proto 23. dubna 1943 navrhl vhodné osoby k obsazení vedoucích míst. Na místo starosty byl navržen Rudolf Türk, který na své místo ale nastoupil definitivně až 18 září 1944, přičemž byl uveden do všech povinností a práv spojených s vykonáváním úřadu starosty. Türk pak vykonával úřad purkmistra až do května 1945.¹¹²

Ačkoliv se masové ostřelování regionu vyhnulo, byly v regionu pozorovány nízko letící letadla, která občas také střílela po pozemních cílech. „*Od 19. března 1945 zaznamenal Josef Christ každodenní přelety ruských letadel nad Mankovicemi. Říkali jsme tomu „mlýnek na kávu.“*“ vzpomíná. A dodává: *Jednoho dne mě málem zasáhli také, slyšel jsem hvízdání kulek, když jsem běžel přes louku. Ve strachu jsem se vrhl do příkopu a vlezl do potrubí. Letadlo se otočilo, já jsem běžel domů s bušícím srdcem.*¹¹³ Již delší dobu před osvobozením do každodenního života v regionu pronikaly známky blížící se fronty. Se začátkem dubna na obzoru probleskávaly výbuchy, ozývaly se dunivé tankové střely, doprovázené mohutnými tlakovými vlnami. Erika Neumann vidala „*na Pohořelském kopci*

¹¹¹ ČERVEN 1943. – Zpráva o situaci ze dne 6. července 1943 pro říšského místodržícího v Liberci, 16 stran. – Zpracovali vládní rada dr. Truhetz a vládní rada dr. Kulzer in ORLÍK, Josef: *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940-1943.* Krajské nakladatelství v Ostravě. 1961. str. 177.

¹¹² Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, Archiv města Odry (1362) 1406 – 1945. Inventář.

¹¹³ CHRIST, Josef: *Soldaten in Mankendorf in MANN, Walter: Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 65.

malé sloupy dýmu stoupající vzhůru,“ které její otec označoval jako důsledek ruských raketových útoků.¹¹⁴ Bylo jasné, že konec války se blíží.

¹¹⁴ NEUMANN, Erika: Die Odrauer Schule als Lazarett in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 62.

6. KONEC VÁLKY A OSVOBOZENÍ

Duben 1945. Hřejivé paprsky jarního sluníčka rozpustily již i poslední zbytky sněhových závějí, v zastíněných údolích oderských vrchů se probudily první květy sněženek, žlutých petrklíčů a vonných fialek. Jaro plně dýchalo do kraje a v dobrých srdcích trpících dlouhou válkou nezvratně plnila se nadějí na blížící se konec válečného běsnění, jistota brzkého osvobození. Avšak ještě dříve, než se plně rozvilo čekané jaro do májové zeleně, přiblížila se fronta k samotnému městu, Odrám.¹¹⁵ V tomto období již probíhaly boje na Ostravsku a Rudá armáda postupovala dále na Opavsko. Bylo jen několik obcí nebo měst na okrese, kde se Němci pokusili zadržet postup Rudé armády (Březová, Fulnek, Odry, Spálov).¹¹⁶ V Odrách se v té době nacházela ustupující jednotka německé armády, jejíž velitel nařídil zničení obou mostů přes řeku Odru a současně s tím i nucenou evakuaci všech obyvatel města. Proti tomuto nařízení se vzeplala vlna odporu ze strany oderských žen. Německým vojákům se jejich shromáždění první den podařilo vytlačit z náměstí, nicméně druhý den se ženy sešly opět, v daleko větším počtu a vymohly si jednání s vojenským velitelem města. Po dlouhém vyjednávání bylo nakonec od evakuace města upuštěno a výzvu k opuštění města již téměř nikdo neuposlechl.¹¹⁷

Už v zimě na přelomu let 1944 a 1945 se situace v říšské župě Sudety značně přiosvětila. V důsledku mohutné sovětské ofenzivy z 12. ledna 1945 a následného postupu Rudé armády uprchlo na sudetoněmecká území mnoho Slezanů. Typickým obrázkem následujícího období byly zejména v obvodu opavského vládního prezidenta proudy uprchlíků, kteří ucpávali silnice, a znemožňovali wehrmachtu pohyb.¹¹⁸ Od počátku roku 1945 tedy procházely regionem ve strachu o život a zdraví kolony německých uprchlíků, kteří se pokoušeli uniknout z dosahu postupujícího nepřítele. K proudy uprchlíků se začali přidávat také někteří oderští Němci. Jednalo se především o říšské vojáky a úředníky, hrstku aktivních nacistů, kteří za okupace v okrese působili, a také o skupiny německých starousedlíků. Oblast, kterou bylo možné považovat za bezpečnou, se však stále zmenšovala. „*Na počátku května stáli Rusové před městem. Auto s německými vojáky jelo*

¹¹⁵ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

¹¹⁶ BRŇÁK, Antonín, ŠUSTEK, František: *Osvobození vítkovského okresu v roce 1945*. Vítkovsko: Vlastivěda Severomoravského kraje. 11-12/1961. str. 20.

¹¹⁷ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, Boj oderských komunistů za jednotnou a lidovou frontu proti nacistickému nebezpečí in *Odry 1234-1984*, str. 39.

¹¹⁸ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001, str. 308.

nahoru. *Vojáci se podívali na mou matku a mě, 15 - letou dívku a řekli pouze: „My jsme poslední, za námi přicházejí Rusové, zachraňte si kůži!“ Se dvěma koly jsme se tedy vydaly cestou za vojáky. [...] Ulice ale byly beznadějně ucpány, vojáci, auta, koně, uprchlíci, pak nízko letící letadla, mrtví a zranění zůstávající ležet. My jsme měli štěstí, zůstaly jsme nezraněny. Nejistě jsme pokračovaly dál. Strašidelně hořící Olomouc vidím dodnes před sebou.*¹¹⁹ Na počátku května 1945 ale řada Němců na útěk před Rudou armádou již rezignovala, nevnímala jej již jako reálný a uskutečnitelný, proto se rozhodla nepodstupovat riziko a vyčkat konce bojů ve městě. Guido Stanovský toto rozhodnutí svých rodičů vnímá jako šťastné, neboť *„byli mnohého ušetřeni.*¹²⁰

Ke konci války prošlo regionem také několik tzv. pochodů smrti. Městem Vítkov prošly celkem čtyři pochody. První z nich prošel regionem v lednu 1945 a byl tvořen 9000 zajatci, další pak následoval v březnu, s 2000 ruskými zajatci a dalšími vězni, kteří se vraceli z nucených prací v dolech v Polsku a Německu a poslední dva prošly Vítkovem v dubnu téhož roku.¹²¹ Dobešovem 3. května 1945 procházel transport zbědovaných zajatců z Nového Jičína, kteří šli do Lipné k přenocování. Vyhladovělá skupina zajatců vnikla do sklepa hospodářské usedlosti a hledala tam potravu, při čemž je přistihla německá selka Aloisie Müková a jednoho vězně utloukla řepou k smrti; před příchodem Rudé armády spáchala sebevraždu.¹²² Obyvatelům většiny ostatních obcí regionu se pohled na průvod zbědovaných vězňů a válečných zajatců naskytl taktéž.

S přicházející frontou se měnil také život ve městě i v celém regionu. Kromě materiálních škod přinesl průchod fronty mrtvé a raněné. *„Ještě v polovině března 1945 bylo na školách povinné vyučování. Náš ředitel nás shromáždil v tělocvičně, vzpomíná Walter Mann a pronesl řeč, velmi emotivní, zdálo se mi, téměř v zoufalství. Mluvil se o věrnosti k vlasti, o svědomitosti a o pokračování, i když mnohdy selháváme. O několik dní později Rusové opět někde prolomili frontu a stáli téměř před našimi branami, nebylo*

¹¹⁹ DUMM, Gerlinde: Die Flucht vor den Russen in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 73. Stejný motiv dlouhého proudu uprchlíků se objevuje také ve vyprávěních dalších oderských Němců, např. NEUMANN, Erika: Flucht und Zwangsarbeit in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 79-80 nebo SCHÖBER, Ilse Maria: Flucht, Kriegsende, Rückkehr in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 83.

¹²⁰ STANOVSKÝ, Guido: Das Kriegsende in der Odrauer Mühle in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 87.

¹²¹ TEPLÍK, Antonín: Vítkov 1945-1980. Vítkov, 1981. str. 7.

¹²² TEICHMANN, Bořivoj: *Pomníky a pamětní desky související s 2. světovou válkou*. Heslo: Dobešov (část Oder) in Poodří: časopis obyvatel horní Odry. roč. VIII. č. 4/2005, str. 18. [online]. Citováno 5. 4. 2016. Dostupné online z < <http://www.casopispoodri.cz/starsicisla/pdf/POODRI%204-2005.pdf>>.

možné pokračovat.“¹²³ Na konci března byla definitivně ukončena školní docházka a prostory školy se převlékly do nemocničního hávu, a začaly se brzy plnit příjíždějícími raněnými vojáky. Některé starší žákyně v ní pomáhaly s ošetřováním raněných, jednou z nich byla i 15 – letá Erika Neumann, která byla „přidělená na stráž k vážně zraněnému, jelikož škola se stala obvazištěm. Průstřel plic a průstřel žaludku zde byly nejtěžšími zraněními. Byla přijata jedna žena z Fulneku, která pod dělostřeleckou palbou utrpěla průstřel žaludku. Zemřela během mé služby. Tato zkušenost mě hodně zasáhla, šla jsem domů velmi zarmoucená.“¹²⁴ Také ve vztahu k německým vojákům byla pocíťována určitá změna postoje v důsledku postupujících válečných operací na jaře 1945. „Stejně rozpoznatelné byly první příznaky rozpadu, které jsem sám jako přemýšlivé dítě mohl sledovat, když vnímali jako méně důležité pokračovat v šíření nacistické propagandy, triumfálního obrazu armády. Ernst Habiger si vzpomíná např. na velká bílá písmena na nákladním vlaku, znamení pro *Volkssturm*: „Staré opice jsou nové zbraně.“ Také jsem viděl, jak německý voják používal vlajku s hákovým křížem jako ručník.“¹²⁵

První obcí, která byla v regionu osvobozena, byl Leskovec 30. dubna 1945. Poslední německý voják opustil území okresu v prostoru obcí Spálova a Luboměře dne 7. května ve večerních hodinách.¹²⁶ Na vítkovském okrese byl postup fronty již rychlejší, a proto také válečné škody byly menší. K nejvíce poškozeným obcím pak patřily Vítkov, Kamenka a Spálov.¹²⁷

Před postupující sovětskou armádou byly 6. května vyhozeny posledními německými jednotkami mosty: Mankovický, pod Odrami, Patevní na Skřivánčí ulici a Jánský u Optimitu. Zůstala jen poškozená „květinová“ lávka. Bez poškození zůstaly mosty z Mankovic do Vražného, v Loučkách a v Jakubčovicích, protože je nacisté již nestačili zničit.¹²⁸ Před osvobozením Oder nařídilo také nacistické velení podminovat v závodě Optimit všechny stroje a vyhodit je před příchodem sovětské armády i se závodem do

¹²³ MANN, Walter: Als Fahrschüler ins Gymnasium nach Neutitschein in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 57.

¹²⁴ NEUMANN, Erika: Die Odrauer Schule als Lazarett in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 61.

¹²⁵ HABIGER, Ernst: Meine „Erinnerungen an Odrau“ in *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* II. Darmstadt, str. 16-17.

¹²⁶ BRŇÁK, Antonín, ŠUSTEK, František: *Osvobození vítkovského okresu v roce 1945*. Vítkovsko: Vlastivěda Severomoravského kraje. 11-12/1961. str. 20.

¹²⁷ BRŇÁK, Antonín, ŠUSTEK, František: *Osvobození vítkovského okresu v roce 1945*. Vítkovsko: Vlastivěda Severomoravského kraje. 11-12/1961. str. 20.

¹²⁸ VAVROVSKÝ, Emil: *Svoboda šla Ostravskem. Kronika osvobození*. Krajské nakladatelství v Ostravě: Ostrava. 1965. str. 221.

vzduchu. Za provedení tohoto úkolu byl odpovědný Ing. Ullrich, který jej však, patrně jako spolujitel nebo akcionář, neprovedl. Výbušniny zůstaly uloženy ve skleníku u Optimity, kde je asi za 14 dní pouhou náhodou našli dva rudoarmějci. Při nešťastné manipulaci s nimi způsobili výbuch, při němž oba zahynuli.¹²⁹

V samotných Odrách se bojovalo jen s vysunutými hlídkami německé obrany, k větším srážkám došlo po obsazení města v lesích Dobešovského vrchu. Ale i tam Němci brzy opustili vybudovaná obranná postavení a prchali směrem k Olomouci.¹³⁰ Dne 7. května 1945 obsadila po třicetihodinovém ostřelování pěchota Rudé armády město Odry. O tři dny později, 10. května zahájil svou činnost revoluční národní výbor složený z českých starousedlíků. Vedením soudního okresu byla pověřena správní komise pod vedením Oldřicha Grygara. Do Oder a okolí se zatím vraceli Němci, kteří utekli před Rudou armádou, avšak své domy nacházeli vydrancované.¹³¹ První pohled na město nebyl vábný. Všude jen samé sklo, střepy a ruiny, mrtvoly lidí i zvířat, zničené domy, vyhozené mosty spoušť!¹³² Hmotné škody v Odrách byly velké, byly odhadnuty na 12 miliónů Kčs. Tři čtvrtiny domů bylo poškozeno, mnoho zničeno úplně.¹³³ Sousední město Vítkov postihla několik dní po osvobození obrovská rána, když vyhořela polovina náměstí a několik domů v přilehlých ulicích včetně hasičské zbrojnice. Za oběť požáru padla mimo jiné i radnice, kde shořela prakticky veškerá registratura městského úřadu. V noci z 6. na 7. května 1945 zničil požár také továrnu Hikro.¹³⁴ Z výše řečeného vyplývá, že majetkové škody, které nebyly způsobeny přímo bojovými operacemi, ale s průchodem fronty souvisely, byly mnohem vyšší. Sudetští Němci vesměs vzpomínají na vyjedené zásoby potravin a nepořádek po pobytu vojáků, kteří často bezpředmětně likvidovali také bytová zařízení. Značné ztráty na movitém majetku tak nejsou spojeny pouze s pobytom Rudé armády, ale mnohdy také s řáděním jednotek, které měly pořádek zjednat.

¹²⁹ VAVROVSKÝ, Emil: *Svoboda šla Ostravskem. Kronika osvobození*. Krajské nakladatelství v Ostravě: Ostrava. 1965. str. 222-223.

¹³⁰ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: *Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945)*.

¹³¹ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 210-211.

¹³² RAJNOCH, Vilém: *Odry znovu do českých rukou* in FOJTÍK, Bohumil. *Odry v minulosti a přítomnosti*. Odry, 1948. str. 31.

¹³³ Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: *Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945)*.

¹³⁴ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. str. 74.

Mnohem horší než majetkové delikty byly případy zabití či sexuálního zneužití civilních osob. Největší strach mezi Němci panoval z příchodu sovětské armády, neboť kolovaly zvěsti o znásilňování a jiných hrůzných činech páchaných Rusy. Gerlinda Dumm vzpomíná, že „zbyvajících Němci žili blízko sebe, ve sklepích, v panické hrůze z Rusů. [...] Já jsem byla v úkrytu v podkrovní nemocnici, kde se ukryvalo mnoho dalších žen. Po několika dnech jsme však byli vyzrazeni, museli jsme se kvůli strachu z Rusů přestěhovat do jiných úkrytů, byla jsem tak vyčerpaná, že jsem nemohla myslet na nic jiného.“¹³⁵ Nemocnice byla považována za místo, které by mohlo ženy uchránit před možným znásilněním, také otec Marie Sandner tam poslal své dvě dcery, kterým bylo v této době 19 a 20 let. „Doufali jsme, že nemocnice by mohla poskytnout určitou ochranu.“¹³⁶ Rodina pamětnice Eriky Kotáskové, se snažila před svévolí ruských vojáků utéci z Vítkova ke svým známým, do již osvobozených Větrkovic. „Šli Rusi, šli od Větrkovic na Vítkov, tak víte jak, všichni se schovávali. Tak já, se mnou celou noc, jsme měli na dvoře takovou hraň dřeva, a tam jsme teda byli, já takový malý děčko a ani jsem nepípala. Tak tam jsme do rána proseděli a pak jsme šli příkopou s dědou a s tou babičkou nemocnou do Větrkovic, k nějakým Helebrantům a tam jsme byli ve sklepech. Tam jsme jako přečkali než se tady ta hrůza ...“¹³⁷

Útěk před blížícím se příchodem ruských vojáků zvolila také narátorka Herta Vladařová se svou mladší sestrou. Jelikož mladší sestra špatně snášela odloučení od rodičů, byly obě sestry nuceny se vrátit domů. „No tak jak jsme přišly domů, tak maminka, na ní bylo vidět, že je ráda, že jsme to přežily, že jsme se vrátily. Jenomže my jsme bydleli, tady je cesta, támhle kousek od cesty a u nás pořád byli Rusi a to. První dycky na maminku, maminka, ona si vyndala zuby, vlasy tak si stáhla dolů, vypadala stará. Tak řekli [Rusové – pozn. LK], že ona je stará, ale že musí mít dcery, ale že kde jsou. Tak maminka říkala, nemůžete zůstat doma. A tak mamince dali pokoj, ona vypadala stará, že chtějí mladou. A tak naši říkali, nemůžete zůstat doma. A tak naproti bydlel bratranec, oni měli hospodárku a holubník. A tak jsme byly v tom holubníku, tam jsme se schovaly k tým holubům. Oni ho měli obrovský, aji v noci jsme tam byly. [...] Já jsem měla 15 a měla jsem 8 mladších sourozenců, nás bylo 9. A ten říkal [ruský voják – pozn. LK], my jsme špatný, ale teď přijdou ty hordy, jak on to nazýval tatínek, z gruzínských [...], Tataři, že na ty mají dát

¹³⁵ DUMM, Gerlinde: Die Flucht vor den Russen in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 74.

¹³⁶ SANDNER, Maria: Erlebnisse als Hilfsschwester im Krankenhaus in Odrau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 115.

¹³⁷ Rozhovor s Erikou Kotásková vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

*pozor, že oni berou všechno, všechno ničí, všechno, co mohli. Krávy všechny vytáhli ven, ale my když jsme přišli, tak už bylo všechno pryč. [...] Ale byly jsme s chované v tom holubníku týden asi, já nevím, až se to uklidnilo trochu, tak nás pustili, že můžeme jít jako domů. Tata jako říkal, že ten Rus u nás něco napsal na našich dveřích a pak že byl klid.*¹³⁸

Pro většinu tak byli ruští vojáci symbolem zla a tragédií, je však třeba uvést, že mezi Němci existoval i pohled opačný. Ten se zrcadlí ve výpovědi Guida Stanovského, kdy poté, co se s rodinou vrátil zpátky domů, do jejich mlýna, „*Rusové zde vytvořili stráž pod vedením důstojníka. Byli jsme tak ušetřeni rabování.*“¹³⁹ Můžeme tento čin nahlížet i v rovině čistě pragmatické, kdy pro Rusy bylo užitečné získat zásoby obilí, které se v mlýně nacházely a čekaly na mletí. Rusové totiž obsazovali usedlosti a při domovních prohlídkách odcizili veškerý movitý majetek a rekvírovali dobytek, přičemž tohoto počínání nebyly ušetřeny ani smíšené rodiny.

Zdrojem neklidu se staly i různé tzv. partyzánské skupiny, Revoluční gardy či Lidové milice, které pod záminkou boje proti údajným Werwolfům přepadaly domy, prováděly svévolné domovní prohlídky, loupily a nechávaly se živit od německých obyvatel. Ve Vítovce se prvními členy milice stali Novák Josef, Szpalek Stanislav a Škrla Augustin. Později přibyl k nim Silber Bohumil, který z neopatrnosti zastřelil Němce Jankovského v jeho domě. Tato nehoda stala se v pozdních nočních hodinách, kdy byl nový osídlenec tuto usedlost si prohlédnout, avšak po nehodě se více nevrátil. Mnoho se vyprávělo, že Jankovský byl úmyslně zavražděn pro jeho prchlivou povahu.¹⁴⁰

Pro udržení pořádku a ochranu majetku, který zůstal opuštěný, byly také drženy noční hlídky. Přesto v prvních dnech po osvobození, kdy byly některé domy nacistů opuštěné, vloudili se do nich občané z blízkých českých obcí a odnášeli, co se dalo, a ze stájí odváděli dobytek. Bylo nutno požádat o posilu ONV v Opavě, který spravoval i Jakubčovice. Ten nařídil obci Spálov, aby takovou pomoc poskytl.¹⁴¹

Ačkoliv boje dále nepokračovaly, situace zůstala zvláště pak v pohraničí nepřehledná a napjatá i po následující týdně, ba měsíce. Na konci války se na území regionu Oderska nacházelo velké množství osob nejrůznější národnosti. Národnostní

¹³⁸ Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

¹³⁹ STANOVSKÝ, Guido: Das Kriegsende in der Odrauer Mühle in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 87.

¹⁴⁰ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Vítovka, Kronika Vítovka okr. Vítkov (1945), neinventarizováno.

¹⁴¹ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Jakubčovice nad Odrou Okres Vítkov (1945-1958), neinventarizováno.

skladba obyvatelstva regionu byla proto pestrá. Také místní obyvatelstvo bylo vystaveno nejen válečným událostem a špatné hospodářské situaci, ale i stále častěji se opakujícím náporům uprchlíků různé národnosti přecházejícím území okresu při svém útěku za hranice. Vedle většinového německého obyvatelstva a Čechů, kteří neodešli po okupaci roku 1938 nebo těch, kteří zde přišli jako první osídlenci, se v okrese vyskytovaly skupiny osob, ruské, anglické, slovenské či francouzské národnosti, uprchlíci nebo váleční zajatci. Dále se na území regionu nacházelo větší množství příslušníků německé branné moci a nezajištěná munice zanechaná ustupující armádou. Německé obce ještě nebyly pod kontrolou československých orgánů.

Zjistit přesný počet Němců v regionu, v květnu 1945 je téměř nemožné. Konec války totiž na sledovaném území zastihl značný počet německých uprchlíků.

7. ODERSKO V LETECH 1945 – 1948

„Hrůzy konce války a následující léta pod českou správou se mi vryly do paměti tak hluboko, že na ně nemohu zapomenout ani po desetiletích. Bylo mi 21 let a žila jsem na statku svých rodičů v Bachgasse v Odrách. To, co se stalo během ruské invaze, bylo špatné, ale naštěstí to brzo skončilo. Ale to, co s námi prováděli Češi následujícího roku, nemůžu ani zdaleka popsat, jak hrozné to bylo.“¹⁴²

Československá vláda ve své koncepci pocházející již z jednání v Moskvě v roce 1943 a následně schválené 5. dubna 1945 jako Košický vládní program, se shodla na tom, že po osvobození republiky dojde k národnostním a hospodářsko-sociálním změnám. Byla vyjádřena potřeba provést podstatné zásahy do života německého a maďarského obyvatelstva v občanskoprávní i majetkové oblasti spočívající v nuceném vysídlení převažující části těchto skupin obyvatelstva, v hospodářské oblasti se pak jednalo o zestátnění velkého průmyslu, bank, dolů a pojišťoven a o pozemkovou reformu. K hlavním záměrům československé vlády tedy patřilo provedení odsunu německého a maďarského obyvatelstva a vytvoření národního státu Čechů a Slováků.¹⁴³

Charakter regionu velmi významně ovlivnily poválečné události. V jejich důsledku se proměnila nejen národnostní struktura obyvatelstva, ale také politické, ekonomické i kulturní poměry. Toto období je na jedné straně ohraničeno příchodem Čechů a jejich zabíráním povětšinou volných usedlostí a domů sudetských Němců, odsunem Němců, kteří byli většinou internováni ve sběrném středisku v Odrách nebo Vítkově několik dnů, nejvýše týdnů, během léta a podzimu 1946 před transportem do Německa, na druhé straně poté obdobím 1948-1960, pro které je na jedné straně typické uklidňování poměrů a na straně druhé zostřování politické angažovanosti v regionu.

Odsun Němců i osídlování pohraničí bylo po formální stránce řízeno pestrým a obsáhlým souborem dekretů, předpisů a norem. Vzhledem k tomu, že Odersko patřilo k obvodu opavského vládního prezidenta, tedy ke smíšeným oblastem se značným podílem

¹⁴² NEUBACH, Hermine: „Du wirst es brauchen, Towarisch!“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 105.

¹⁴³ ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed.: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2. 1., „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. str. 34.

českého obyvatelstva, byl v rámci osídlovacího plánu zařazen k okresům, které byly pouze dosídlovány, tj. především obyvatelstvem z blízkého okolí.¹⁴⁴

Bezprostředně po osvobození se začaly formovat také první české správně-politické instituce v jednotlivých obcích regionu. V prvních porevolučních dnech nebylo po ruce žádných směrnic, nebylo zkušených a kvalifikovaných úředníků a nebylo vlastně ani času na správní záležitosti! V následujících týdnech po ukončení válečných operací docházelo k postupnému upevňování státní správy a místní samosprávy, které byly reprezentovány především revolučními národními výbory. Úkolem revolučního národního výboru bylo zajistit relativní klid v obci, tzn. odebírat zbraně vracejícím se sudetským Němcům a obstarávat potraviny pro nově přichozí obyvatelstvo. Po vydání dekretu o národní správě, který měl koordinovat přidělování usedlostí a domů do národní správy, po vydání konfiskačního dekretu se kromě tohoto mělo jeho prioritou stát zabavování, uskladňování a zapečetřování německého majetku. K obojímu však víceméně docházelo živelně již od prvních dnů po skončení války. Revoluční národní výbor v Odrách tedy provedl soupis obyvatelstva se zřetelem k chystanému vysídlení a začal zajišťovat a předávat soudu osoby, které se provinily proti republice. Prováděla se evidence a konfiskace majetku osob německé národnosti a jeho převádění pod národní správu. Nejprve byl vytvořen revoluční národní výbor, v jehož čele stanul Karel Obšil. Následně 25. května 1945 byli na základě rozhodnutí okresní správní komise v Opavě vysláni do Oder správní komisaři, kteří začali ve městě vykonávat státní správu, protože Odry neměly dostatek českého obyvatelstva pro vytvoření Národního výboru. Ve městě byla zároveň zřízena stanice SNB a rovněž i expozitura státní bezpečnosti.¹⁴⁵ Také ve Vítkově zpočátku velel vojenský velitel, avšak po několika dnech se vytvořila prozatímní správní komise složená z německých sociálních demokratů a komunistů. Jejím předsedou byl vojenským velitelem ustanoven jediný Čech nacházející se v tu dobu ve městě, penzionovaný technický ředitel tkalcoven hedvábí Jaroslav Král.¹⁴⁶ Správu města poté, 17. května 1945 převzala česká správní komise ve složení Karel Pavelka, Vladimír Franěk, Eduard Zlámal a František Till. Dne 8. srpna byl pak Vladimír Franěk zvolen předsedou nového MNV.¹⁴⁷ Sídlo národního výboru ve

¹⁴⁴ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. str. 56.

¹⁴⁵ Zemský archiv Opava – Soka Nový Jičín, *České osídlení Oder a vystěhování německého obyvatelstva in Odry 1234-1984*, str. 43.

¹⁴⁶ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. str. 75.

¹⁴⁷ TEPLÍK, Antonín. *Vítkov 1945-1980*. Vítkov, 1981. str. 8.

Vítkově se nacházelo v budově bývalé německé školy. „*V té německé škole se usídlil okres a shromážděvala se tam po válce spousta materiálu, to se zabavovalo těm Němcům a potom, zřejmě od 48 roku, protože já jsem chodila do třetí třídy, to křídlo dozadu, předeck zůstal jako okresní národní výbor a tam byl samostatný vstup, to se dalo oddělit, tak tam začala působit základní škola. V podstatě, těch děcek ze začátku moc nebylo, tak dycky do jedné třídy, postupně se toho nabíralo, všichni jsme se znali, protože ta česká[...], toho bylo pomálu. Chodily sem děti třeba, co byly i ze smíšených manželství a ty se musely postupně naučit česky.*“¹⁴⁸

Po válce bylo nejpálčivějším problémem pohraničí vyřešení situace německého obyvatelstva, tedy řešení problematiky spojené s odsunem. V kompetencích expozitury státní bezpečnosti v Odrách bylo vydávání osvědčení o bezúhonnosti, tedy vydávala lidem potvrzení, že po celou dobu okupace zůstali věrni Československé republice a nikdy se neprovinili proti národům českému a slovenskému a chovali se po celou dobu okupace v každém ohledu bezvadně a loajálně.¹⁴⁹ Také vydávali potvrzení o příslušnosti k české národnosti.

Ještě před přípravami a realizací úředně organizovaného vysídlení Němců se začalo pracovat na evidenci obyvatelstva. Evidence německého obyvatelstva okresu tak představovala první krok k organizovanému vysídlení Němců z Oderska. Pro evidenci měly sloužit buď předtištěné, nebo ručně psané evidenční lístky pro jednotlivé rodiny, po jejichž shromáždění pak v obcích okresu byly vyplňovány dotazníky o národnostním stavu obyvatelstva ve svých obcích ke květnu 1945 a srpnu 1945. V gesci expozitury národní bezpečnosti v Odrách byla také registrace osob německé národnosti, např. dne 11. 7. 1945 byl vydán rozkaz, aby se o den později, tedy 12. 7. 1945 dostavily všechny osoby německé národnosti, muži i ženy od 14 do 60 let, jejichž příjmení začíná písmenem A – B přihlásili k registraci v budově bývalého hostince Haschek na Nádražní ulici.¹⁵⁰

Již velmi záhy se v rámci evidence Němců začaly rozlišovat jisté skupiny německého obyvatelstva. Dotazníky rozlišovaly v rámci německého obyvatelstva počty Němců označených za antifašisty, Němců, kteří získali československé občanství před a po roce 1938, kolaborantů a nacistů a rovněž dokumentovaly počty Němců, kteří byli v

¹⁴⁸ Rozhovor s Evou Königovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

¹⁴⁹ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Odry, Všeobecná správa 1946, inv. č. 85, kart. 8, Potvrzení Herta Ingrová, 17. 1. 1946.

¹⁵⁰ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Odry, Bezpečnostní záležitosti 1945, inv. č. 63, kart. 3, Nařízení expozitury Národní bezpečnosti v Odrách, 11. 7. 1945.

období od května do října z okresu již vysídlení. V prvních květnových týdnech proběhlo ve velkém měřítku zajišťování a internování Němců a osob podezřelých z kolaborace do věznic a narychlo zřizovaných táborů. Potřeba zajistit provinilé Němce a kolaboranty, příslušníky gestapa, SA, SS a aktivisty NSDAP byla společností vzhledem k prožitku okupace vnímána více než naléhavě. K jejich zatýkání došlo tedy okamžitě po osvobození, jednalo se o osoby, u kterých bylo udavačství nebo spolupráce s okupační mocí všeobecně známá. Zadrženi měli být všichni členové nacistických organizací. To vše často bez rozlišení mezi vinnými a nevinnými. Z přímých viníků bylo k 10. prosinci 1945 zajištěno pro jednání před mimořádným soudem celkem 738 osob, a to ze soudních okresů Odry a Vítkov celkem 188 osob.¹⁵¹ Vyklízení městských čtvrtí a obcí, obsazování bytů, usedlostí, zabavování majetku a následné vysídlování za hranice nebo na jiná místa vzdálená od původního bydliště bylo na denním pořádku. Poválečné poměry umožňovaly uplatnit velmi tvrdá opatření a tak výjimkou nebyly ani popravy a hrubé zacházení se zadrženými osobami.

Vedle Němců označovaných za nacisty a zrádce Československa, se v rámci evidence německého obyvatelstva sledoval také počet Němců, kteří měli být označeni za antifašisty. Oficiálním kritériem pro označení německé osoby za antifašistu byly protinacistické postoje prosazované nejen za války, ale i během ní, a aktivní účast na protinacistickém odboji. Na Němce, kteří aktivně vystupovali proti okupačnímu režimu nebo byli za války perzekuováni, nebyla uplatňována protiněmecká opatření, a tudíž nepodléhali odsunu. S probíhajícím vysídlováním a ztrátou přirozeného sociálního prostředí však postupně slábla jejich účast na veřejném životě a mnozí z nich se už od podzimních měsíců roku 1945 přikláněli k dobrovolnému odchodu za hranice. K odchodu jistě přispěl negativní postoj české většiny a jistou motivací mohla být snaha podpořit antinacismus a budování socialismu v Německu. Němečtí antifašisté se etablovali ve většině případů z příslušníků předválečné DSAP a z řad německých komunistů. Příkladem může být osud Herty Sedláčkové, německé antifašistky z Oder, jejíž rodina i přesto, že patřila do skupiny antifašistů, byla po válce postižena protiněmeckými opatřeními. Jejich dům byl dočasně zkonfiskován a museli žádat o navrácení československého občanství. Mimo to musela paní Herta snášet značně urážlivé poznámky. *„Já jsem dělala účetní mzdovou a chodila jsem s výplatama, tak tam byl jeden, jednou jsme se dostali do takové řeči a on věděl, že jsem Němka a říkal, nic mi nevykládejte. Každý dobrý Němec dva metry*

¹⁵¹ STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 110.

pod zemí. A to se mě dotklo,“ vzpomíná a dodává, „*víte co kvůli takovým lidem jako jste vy moje matka nechala život.*“¹⁵² Také Helga Grafe vzpomíná, že její dědeček, předválečný člen komunistické strany, byl nejprve podroben všem opatřením vůči německému obyvatelstvu. Poté co bylo jeho členství prokázáno, byla opatření vůči jeho osobě zmírněna. „*Vzhledem k tomu, že potom obsadili město Češi, byli mnozí Němci zatčeni a zadrženi v internačním táboře, kde s nimi bylo špatně zacházeno. Včetně mého dědečka. Brzy však byl opět volný, neboť před válkou byl členem komunistické strany. To znamenalo, že měl nyní určité úlevy. Zároveň když se později rozhodoval zda-li má rodný kraj opustit a odejít s odsunem či nikoli, rozhodl se pro první variantu neboť většina [Němců – pozn. LK] už byla z Oderska odsunuta. Můj dědeček tak nechtěl jako Němec zůstat v Odrách sám, proto jsme jednoho dne odjeli v dobytčáku pryč, do Saska, kde jsme se dostali do kasáren rudé armády v Pirně, ve kterých byl zřízen karanténní tábor.*“¹⁵³ V podobné situaci se nacházeli také němečtí specialisté, kteří v Československu zůstali. Zvláště kvalifikovaní Němci pracující v hornictví a v průmyslu byli označováni jako specialisté. Němci nepostradatelní v průmyslových odvětvích měli být vyřazeni z odsunu už na základě směrnic z 31. prosince 1945. Pokud mohli prokázat, že se nedopustili nějakého protistátního činu a svou práci vykonávali svědomitě, byly jim vydávány ochranné legitimace a kromě vyjmutí z odsunu se na ně nevztahovala ani bytová a mzdová omezení pro běžné Němce. Dostávali také české potravinové lístky. Ve výpovědi narátorky Herty Vladařové je možné sledovat proměnu postojů k Němcům. „*Já jsem potom v kuchyni dělala na státním statku s paní Macákovou, jeho manželkou [Jaroslava Macáka – velitele internačního tábora ve Vítkově – pozn. LK] a ona nám vykládala věci různé a dycky, to má z roku třicet pět, to jí maminka koupila, ale všichni víme, odkud to měla. Předtím jsem byla Hertičko sem, Hertičko tam. Ona mě dříve měla ráda, já jsem dělala v té kuchyni, mladá holka, jsem skákala a to bylo, ale pak už jsem byla Němka, Němka, Němka. Mně to nevadilo, jsem Němka, jsem. Víte, nikdo za to nemůže, čím se narodil. Nikdy bych neřekla, že je to špatný člověk, že se narodil, já nevím kde.*“¹⁵⁴ Z Oder nakonec odjely tři transporty antifašistů, celkem se jednalo o 364 komunistů a 184 sociálních

¹⁵² Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbírká Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

¹⁵³ GRAFE, Helga: Als Kleinste stand ich immer Schmiere in *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* II. Darmstadt, str. 79.

¹⁵⁴ Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

demokratů, z Vítkova ve dvou transportech poté 319 sociálních demokratů a 99 komunistů.¹⁵⁵

Problematickou skupinu v souvislosti s evidencí německého obyvatelstva tvořili Němci ze smíšených manželství. Zde se otvírala otázka, do jaké míry tyto osoby považovat za Němce a zda jim ponechat československé státní občanství. Po stránce právní měl situaci smíšených manželství a otázku jejich vysídlení řešit Dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., který stanovoval, aby se ženy a děti ze smíšených manželství posuzovaly v otázce ponechání československého občanství samostatně. K dekretu pak ministerstvo vnitra vydávalo vyhlášky ošetřující podmínky, za kterých mohly osoby ze smíšených manželství žádat o ponechání československého občanství, a především pravidla pro posuzování těchto žádostí. Obecně však platilo, že posouzení žádostí měly, jako v případě žádostí německých antifašistů, na starosti místní orgány.¹⁵⁶ Zcela specifický byl vztah k Němcům mezi českými starousedlíky, kteří zůstali i po roce 1938 v Sudetech. Jednalo se zejména o muže a ženy žijící ve smíšených manželstvích. Podle některých zpráv vyvolávalo mezi nově příchozími Čechy rozhořčení, že děti z takových rodin neumí pořádně česky. „*Já jsem po válce vlastně byla malý děčko. Ono třeba když babička umřela, tak já jsem neuměla česky, u nás doma se mluvilo německy. Takže když měla babička pohřeb, vím, že mamka říkala, že protože to se šlo z domu vždycky, že se nesmí mluvit německy, takže jsem musela mlčet, nebo ...*“¹⁵⁷ Velký počet česko-německých rodin na Odersku znamenal složité rozhodování o dalším osudu této specifické skupiny osob. Podle 4. paragrafu dekretu č. 33/1945 Sb. měly být vdané ženy a nezletilé děti ze smíšených manželství posuzovány samostatně, tzn. neměly se na ně vztahovat předpisy platící pro německé obyvatele. Německé manželky a nezletilé děti československých státních občanů mohly požádat o navrácení státního občanství do 10. února 1946 a jejich žádosti se měly posuzovat „*blahovolně*“.¹⁵⁸ V březnu a dubnu 1947 bylo v okrese evidováno 89 smíšených manželství, ve kterých žilo 273 osob (manžel Němec, manželka Češka/Slovenka). Smíšená manželství Čechů s Němkami se oficiálně neevidovala jako smíšená, dle úředních předpisů se považovala za česká. Podle přehledu z 11. dubna 1948 žilo na Odersku 231 osob v 81 smíšených manželstvích (manžel Němec, manželka

¹⁵⁵ STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 118., MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001, str. 78.

¹⁵⁶ STANĚK, Tomáš.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991, str. 107.

¹⁵⁷ Rozhovor s Erikou Kotásková vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

¹⁵⁸ STANĚK, Tomáš.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991, str. 165–166, 318.

Češka).¹⁵⁹ Do této skupiny spadala např. rodina narátorky Eriky Kotáskové: „*A když bylo teda po válce, tak jsme mohli buď odejít, jako s odsunem anebo jsme si mohli vybrat, že zůstanem. No takže, protože děda si tady postavil ve Vítkově dům, na Horní vsi a maminka byla jediná dcera, tak on řekl, jestli chcete, běžte, ale já prostě nepudu. Takže to jim taky jako nedalo, oni byli, maminka s otcem, taky smíšené manželství. Děda byl Čech, maminka teda taky byla Češka potom. Otec byl Němec. Takže protože bylo smíšené manželství, jsme tu mohli zůstat.*“¹⁶⁰

Ani Odersku se bohužel nevyhnuly události spojené s násilím na německém obyvatelstvu probíhající v rámci období před organizovaným vysídlením. Úřední dokumentace o těchto událostech je však velmi kusá. Dochovaly se zejména policejní protokoly a dokumenty ohledně domovních prohlídek u obyvatelstva německé národnosti, po nichž následovalo zatýkání Němců nařčených z členství v nacistických organizacích a vojenských jednotkách či ze spolupráce s nimi. Nejvíce tak byly v řešení Sboru národní bezpečnosti nejrůznější udání, zejména se jednalo o nejrůznější obvinění německého obyvatelstva z protistátní činnosti. Můžeme se např. podívat na případ obvinění Huberta Polzera z protistátní činnosti, který museli řešit příslušníci SNB v Heřmanicích u Oder. Tento případ nám poukazuje na činnosti, které museli členové SNB po ukončení válečných bojů řešit. Polzer byl obviněn z členství v NSDAP a dále z podpory mu známých Němců, kteří se ukrývají v okolních lesích. Při prošetřování takového podezření bylo nezbytné vyslechnout obviněného, případné svědky a provést domovní prohlídku. Při výslechu se obviněný přiznal pouze ke členství v NSDAP, do níž vstoupil v roce 1939, byl prý pouze řadovým členem, jakékoli styky s osobami ukrývajícími se v lesích popřel. Jinak bylo obvinění konstruováno na základě svědectví jistého Vladimíra Sprunce, který viděl v lese neznámou osobu v blízkosti hájovny obviněného, jak vysílá nějaké znamení pomocí zrcadla. Poté byla provedena domovní prohlídka, která měla zajistit písemné materiály týkající se činnosti NSDAP v Heřmanicích. Tyto písemnosti nicméně nalezeny nebyly, v hájovně obviněného bylo zajištěno pouze rádio a německé dokumenty spojené s působením obviněného v armádě. Nakonec byl obviněný Polzer 9. 8. 1945 zatčen a ihned

¹⁵⁹ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 226

¹⁶⁰ Rozhovor s Erikou Kotásková vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

předán do vazby okresního soudu v Odrách.¹⁶¹ Takovýchto obvinění museli příslušníci SNB v prvních poválečných měsících řešit nespočet.

Jedním z průvodních jevů změny poměrů bylo okamžité zavádění opatření a omezení vůči osobám německé národnosti. Ta se týkala nejdříve jejich zásobování, dále majetkových vztahů, práva volného pohybu a pracovního nasazení. Další omezení se týkalo osobního majetku, který se stal vlastnictvím státu a s nímž nemohli Němci volně nakládat. Nad jejich nemovitostmi byla vykonávána národní správa a následně byly konfiskovány. Pokud něco Němcům zůstalo po krádežích Rudé armády, následovalo zabavování movitého majetku ze strany Čechů. „*Když byli ti Němci odsunuti, tak zůstali tady jen ti smíšení a byli předmětem takových[...]* násilností a špatností třeba. *Vím, že v hudební škole učil nějaký Hartmann, ten tady zůstal a jemu normálně pokradli nábytek, všechno, co měl, nebof[...]* to byly takové další příběhy.“¹⁶² Také Brunhilde Weiß si vzpomíná, jak se „*jednoho dne jsem se dívala z okna do ulice. Viděla jsem, skutečně, že jedno dítě prošlo kolem mě v mých letních botách. Vzhledem k tomu, že mám malé nohy, mohla ta dívka boty nosit. Křikla jsem: „Máš mé boty!“ Tak rychle jako ji jsem nikdy nikoho běžet neviděla.*“¹⁶³

Pro aplikaci těchto represivních opatření vůči německému obyvatelstvu byla vytvořena kategorie tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva.¹⁶⁴ Pro lidi takto označené mělo toto nařízení dalekosáhlé následky, kromě ztráty státního občanství, byla na podniky státně nespolehlivého obyvatelstva uvalena národní správa, Němci byli dále vyloučeni z veřejných služeb a německým zaměstnancům byly zastaveny výplaty služebních a

¹⁶¹ Zemský archiv Opava – SOKA Opava, ONV Opava – venkov, SNB Heřmanice u Oder 1945 – 1946, inv. č. 9, Zpráva o zatčení Polzer Hubert z Heřmanic, protistátní činnost, 9. 8. 1945.

¹⁶² Rozhovor s Evou Königová vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

¹⁶³ WEIß, Brunhilde: Flucht und Heimkehr nach Odrau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 135.

¹⁶⁴ Okruh státně nespolehlivých obyvatel byl vymezen ve vládním nařízení č. 4/1945 Sb. z 5. května 1945 o volbě a pravomocích národních výborů, ve vládou schválených směrnících MV pro místní a okresní národní výbory z 19. května 1945 a v dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.“ Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. vymezoval kategorii státně nespolehlivého obyvatelstva následovně: jako osoby národnosti německé nebo maďarské, a osoby, které vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. Za takové osoby jest na příklad považovati členy Vlajky, Rodobraný, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Hlinkovy slovenské ľudové strany, Hlinkovy gardy, Hlinkovy mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy.

zaopatřovacích platů, přiděly Němců byly ustanoveny na hodnotu, která platila za okupace pro Židy, ztratili právo volit a být voleni do zastupitelských úřadů, zrušeny byly všechny německé školy a také všechny německé spolky, Němci pokud nebyli internováni, museli nosit zvláštní označení a prokazovat se povolením k volnému pohybu, nesměli cestovat veřejnými dopravními prostředky, jejich korespondence byla cenzurována a pro nákup v obchodech měli vymezenou krátkou dobu, bylo jim také zakázáno navštěvovat kulturní instituce.¹⁶⁵

Jako v jiných oblastech, tak i na Odersku měla být pro dočasný pobyt Němců, kteří byli určeni k vysídlení, zřízena sběrná střediska a tábory. Dne 7. května 1945 byl zřízen v Odrách sběrný tábor pro německé frontové vojáky, kteří se vraceli z válečného nasazení. Tábor byl umístěn za oderským nádražím ve třech jednopatrových zděných a jednom velkém dřevěném přízemním baráku, které Němci postavili v letech 1943-1944 pro dělníky z východních zemí. Před odsunem německého obyvatelstva byl internační tábor shromaždištěm Němců určených k odsunu.¹⁶⁶ Tento sběrný tábor byl v červnu 1945 přebudován na internační tábor pro oderské Němce, ve stejné době vznikl také internační tábor ve Vítkově. V každém z nich bylo zpočátku internováno průměrně 500 osob.¹⁶⁷ Z evidence strážných z 24. 7. 1945 vyplývá, že šlo o nezpůsobilé osoby bez morální zodpovědnosti. Věk strážných se pohyboval mezi 16 a 25 roky, 13 strážných bylo mladších 18 let, pouze velitel a dva strážní starší 25 let.¹⁶⁸ Velitelem internačního tábora ve Vítkově byl do konce srpna 1945 Lev Frýdhabr, který svého postavení velmi rychle dokázal využít. Nakradl si jak z majetku internovaných, tak i z inventáře tábora, co se dalo, nechal vše naložit na několik nákladních aut a beze stopy zmizel. Také jeden z dozorců vítkovského internačního tábora, Jan Šmid byl do své funkce přijat, ačkoliv byl sám třikrát trestaný. Odvolán byl teprve poté, co jej udala jeho vlastní manželka. Ta navštívila správce tábora Jaroslava Macáka s dopisem, který přišel jejímu manželovi z Německa. Dopis byl psán Adalou Sommerovou, jež byla před svým odsunem v táboře internována a pracovala se Šmidem zhruba půl roku v kanceláři. Z dopisu vyplynulo, že mezi nimi vznikl milostný

¹⁶⁵ ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. : *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2. 1., „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. str. 89-93.

¹⁶⁶ Zemský archiv v Opavě - SOKA Nový Jičín, fond Internační tábor Odry – inventář.

¹⁶⁷ STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945-1948.* Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. str. 36.

¹⁶⁸ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 215.

poměr a Šmid plánoval odjezd za Adalou do Německa. To se mu již nepovedlo a namísto toho byl obviněn z porušení zákona o národní cti.¹⁶⁹

Provoz střediska v Odrách i ve Vítkově, kde bylo německé obyvatelstvo regionu internováno, se řídil domácím řádem, jenž pevně a striktně stanovoval způsob pobytu a chování německého obyvatelstva soustředěného ve středisku. Rovněž však předepisoval ubytovací, hygienické, stravovací a zdravotnické podmínky nutné pro chod střediska. „*Tábor v Odrách byl tvořen zděnými kasárnami, které sloužily během války jako ubytování pro nuceně nasazené dělnice gumárenské továrny Optimit. Muži a ženy byli umístěni odděleně v samostatných budovách, každý z nich dostal táborové číslo, mužům byly oholeny hlavy. Já jsem se narodil v roce 1931 a v roce 1945 mi bylo 14 let, stal jsem se číslem 569,*“ vzpomíná August Schmied.¹⁷⁰ Také téměř třináctiletý Franz Wilhelm Seidler byl jako nejstarší syn v rodině, kdy chyběl otec oddělen od matky. „*Ti Seidlovi, ten jejich otec byl ve válce, takže ona tady zůstala s třemi dětmi sama a ten Franz byl jako nejstarší [syn – pozn. LK], a když měli jít do odsunu, tak byli v té škole Opavské a oni je dělili, chlapi, kteří ještě zůstali, šli do jiné třídy a ženy s dětma zvlášť. A on [Franz – pozn. LK] protože byl nejstarší syn v té rodině, kde nebyl otec, tak se cítil jako ten chlap.*“¹⁷¹

„*Žili jsme obklopeni ostnatým drátem,*“ vzpomíná Gerlinde Dumm na svůj pobyt v internačním táboře v Odrách, „*pod neustálým dohledem a doprovázení milicí, když jsme opouštěli tábor např. pracovat.*“ Pamětnice nám také pomáhá zdokumentovat širší činnosti, na které byli internovaní Němci vysíláni. Zcela logicky byli Němci využíváni jako pracovní síla. Zpočátku bylo toto opatření prováděno živelně a to dvěma způsoby - nasazení Němců, kteří zůstali ve svých domovech a těch, kteří byli dočasně internováni a u kterých se pracovní nasazení stalo určitou formou perzekuce. Nejčastějším druhem činnosti byla práce v zemědělství, volní Němci (v tomto případě převážně Němky) bez zaměstnání byli přidělováni národním správcům nebo českým osídlencům, v období žní byla v případě potřeby vyhlášena všeobecná pracovní povinnost. Jednotlivé rodiny byly dlouhodobě nasazovány mimo bydliště do vzdálenějších obcí nebo mimo okres. „*Můj otec a matka byli tímto způsobem odváděni téměř každý den se stavebními dělníky na stavbu a večer zpět, byli přísně střeženi. Samozřejmě, že tam nebyla žádná odměna za práci. I já*

¹⁶⁹ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. str. 76-77.

¹⁷⁰ SCHMIED, August: *Schwere Tage im Arbeitslager in MANN*, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 129.

¹⁷¹ Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

jsem tam měla hodně aktivit: „sutinová žena“, která rozťukává kamení, hospodyně, lesní dělnice, chůva českých dětí či aktivity v rámci tábora jako byly kuchyňské a uklízení práce. Samozřejmě, že jídlo bylo hrozné: brambory a cikorková káva ráno, v poledne a večer brambory z předchozího roku.“¹⁷² Většina internovaných byla posílána na práci. Němci často docházeli pracovat do svých bývalých živností či hospodářství. Značný počet osob pracoval také v zemědělství či okolních továrnách. Některé záležitosti týkající se internačního tábora v Odrách, musela řešit také policie. V archivních záznamech můžeme např. nalézt žádost Idy Hilserové na velitelství státní policie v Odrách, ve kterém žádá propuštění svého manžela a dcer z internačního tábora, kvůli pracím na hospodářství.¹⁷³

Jak vypadal každodenní život v internačním táboře? August Schmied, jeden z internovaných oderských Němců jej přirovnává k „podobě vždy konstantního rituálu. Po ranním apelu jsme se museli seřadit do řady a byli jsme počítáni. Po slabé náhražce kávy jsme se vydali pochodem pod dohledem milice vykonávat těžkou práci. Žádná auta nebyla k dispozici a Rusové si vzali všechny koně a krávy, byli jsme to tedy my, kdo musel tahat těžké vozíky, pracovat v lese nebo pomáhat se sklízni na polích nebo na stavbách. Ve večerních hodinách následoval výcvik k pobavení milice. S tím spojené příkazy byly první česká slova, která jsem se naučil. Také sankční opatření s těžkými tělesnými tresty byly prováděny záměrně vůči jednotlivcům.“¹⁷⁴

Situace internovaných osob byla značně neutěšená, vyjma těžké práce, nekvalitní stravy, kdy z výpovědí pamětníků můžeme odvodit, že výměry pro dávky potravin nebyly zcela dodržovány a tak bez občasného přilepšení z venčí, od příbuzných či známých, kteří internováni nebyli, by ve středisku nezřídka hladověli.

Veškeré přestupky proti domácímu řádu se trestaly důtkami či stanovenými sankcemi na stravu, lůžko či výhody v podobě přijímané korespondence. Fyzické a jiné než stanovené tresty nesměly být praktikovány, ovšem dle vyprávění pamětníků byly častým jevem. Walther Mann vzpomíná, že „často v noci slyšel výkřiky. Jedna žena, matka spolužáka, byla bita a týrána několik dní až ztratila vědomí a později zemřela v nemocnici. Všichni jsme ztuhli hrůzou a strachem. Byl to čistý rozmar. Nikdo nevěděl, zda příště

¹⁷² DUMM, Gerlinde: Im Internierungslager in Odrau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 139.

¹⁷³ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Odry, Policejní záležitosti 1945, inv. č. 62, kart. 3, Žádost Idy Hilserové na velitelství státní policie v Odrách, 19. 7. 1945.

¹⁷⁴ SCHMIED, August: Schwere Tage im Arbeitslager in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 129-130.

*nepřijde řada na něj.*¹⁷⁵ Jeho slova potvrzují také zprávy o zdravotním stavu některých internovaných z nemocnice v Odrách, která přejímala vážnější případy, na které již nestačily prostředky táborové ošetrovny, kde zdarma pracovali německá sestra a doktor, kteří dobrovolně pomáhali svým krajanům. Například ze dne 26. září 1945 existují tři diagnózy: Christian Morgenstern – průstřel lebky s poškozením mozku, neidentifikovatelné jméno – průstřel lebky a ochrnutí levé části těla, neidentifikovatelné jméno – zánět a otřes mozku. Přitom v denním hlášení o stavu tábora se ani jednou nevyskytuje údaj o střelbě na internované, vždy se uvádí, že v táboře je klid a pořádek.¹⁷⁶

Ve zprávě o poměrech v internačním táboře ve Vítkově se na adresu příslušníků strážního oddílu uvádělo: *„bylo mezi nimi mnoho samozvanců, kteří dodávali Němce z vesnic do střediska, aniž by je někdo určil nebo převzal do služebního poměru. Hlavně když mohli nosit zbraň a mohli se pochlubit tím, co již učinili a kolik Němců dodali do střediska.*“¹⁷⁷

Před samotným odchodem z tábora na nádraží, kde byl připraven odsunový transport, byly osobní věci Němců, které si brali sebou, kontrolovány. Stejně jako na jiných místech Československa se i na Odersku kritéria dlouhodobě nedařilo splňovat. Svědčí o tom nejen počty vysídlených v jednotlivých transportech, které pravidelně překračovaly stanovenou kapacitu, ale i zprávy o nedostatečném zásobování transportů. Také na Odersku platila kritéria povolující osobě německé národnosti vzít si s sebou osobní majetek o hmotnosti maximálně 50 Kg. Lépe na tom v ohledu vybavení pro samotný transport byly osoby, které nastupovaly k transportu přímo, aniž by prošly sběrným střediskem. Těm totiž nehrozilo, že se s mnoha svými věcmi při odchodu ze střediska již nesetkají, přestože vedení střediska bylo upozorňováno, aby věci, které byly Němcům při nástupu do střediska odebrány, jim při odchodu byly navraceny zpět. Což se v mnoha případech nestalo. *„Bratr odešel v roce čtyřicet šest, v srpnu a on byl tady ve sběrném táboře. [...] A vždycky se čekalo až dostanů jako vagóny. A tam byl jako bratr, oni už je nepustili ven, už museli zůstat tam. Jenže já jsem, tam byla díra v plotě a já jsem přes tu díru hlavu strčila a s ním jsem se bavila. Aji pak zvenku ten pan Macák [velitel tábora – pozn. LK] a oni tam měli tu decimálku, váhu a mohli si vzít 50 kilo sebou a jedna*

¹⁷⁵ MANN, Walther: Außerhalb des Internierungslagers in Odrau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 148.

¹⁷⁶ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 216.

¹⁷⁷ STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. str. 44.

*paní, já jsem se jenom z dálky dívala na toto jako, přišla na řadu a oni teď to přehrabali dokonce, jestli tam nejsou, nesmí se hodinky brát nebo šperky, fotografie se nemohly brát, to se vůbec nesmělo. A ta paní měla sako, oblek pro manžela, že ona ví, že se vrátí z té vojny, že nic jiného nemá pro něho, alespoň jeden oblek, že on o to prosil, že má vzít sebou, jestli to půjde. Macák to nedovolil. Ona plakala, prosila, nakonec ona z toho kufru ten oblek vytáhla, si stoupla pře těma všema lidma, se vysvlékla do spodního prádla a si to oblékla a to hodila bokem, co měla na sobě a šla, že aby něco jako pro teho manžela měla.*¹⁷⁸

V obou táborech, které sloužily k internaci německého obyvatelstva z regionu, docházelo k neustálým změnám v počtu internovaných. Dochované seznamy nebyly tudíž nikdy úplné a neposkytují ani přesný přehled o tom, kolik Němců zde bylo vlastně soustředěno.¹⁷⁹ Určitou indicií, zejména pro situaci v roce 1946 mohou být tzv. Ranní zprávy¹⁸⁰, kde se uváděl nejen počet vězňů podle národnosti a pohlaví, ale také počet personálu. Dalším způsobem dokumentace byly denní výkazy o počtu stravovaných vězňů ve středisku, které udávaly počty vězňů nejen podle pohlaví, ale také podle přidělení na práci či umístění v nemocnici. Díky těmto pravidelným zprávám si lze velmi dobře udělat představu o kapacitě a osazenstvu internačního střediska. Ke změnám počtu internovaných docházelo také tím, že část Němců podléhala pracovní povinnosti. Byli vysíláni v menších či větších skupinách na práce do zemědělství, do průmyslových závodů či k různým řemeslníkům, národním správcům. Závody či jednotlivci, jimž byli Němci takto přidělováni, za ně nesli odpovědnost a museli se starat o jejich stravu a ubytování. Poplatky za tyto pracovní síly byly odváděny zpravidla jednotlivým pracovním táborům. Směrnice však byly mnohdy porušovány zejména v několika ohledech. Prvním z nich bylo vyplácení mzdy přímo Němcům, druhým poté bylo nevyplácení těchto peněz ze strany národních správců a jejich vymáhání soudní cestou. Zprávy tohoto druhu pocházejí zejména z pracovního tábora ve Vítkově.¹⁸¹

I přesto, že se podmínky v Odrách a ve Vítkově ve srovnání s podmínkami v těchto střediscích vznikajících těsně po skončení války v roce 1946 v mnohém zlepšily,

¹⁷⁸ Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

¹⁷⁹ STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 111.

¹⁸⁰ Např. Výkaz stavu v Internačním a pracovním středisku v Odrách ze dne 11. 3. 2016 se uvádí, že se v něm nachází 350 mužů a 484 žen, 32 chlapců a 51 dívek do 18 let. Zemský archiv Opava – SOKA Opava, ONV Opava – venkov, Internační a pracovní středisko v Odrách, Výkaz stavu ze dne 11. 3. 1946.

¹⁸¹ STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 111 – 112.

nemůžeme se v žádném případě domnívat, že se jednalo o prostředí bezproblémové, řídicí se ve všech směrech výnosy a směrnicemi ministerstvem vnitra, a že pobyt v těchto střediscích nelze označit za tristní životní zkušenost. Se započítáním odsunů se v dubnu 1946 internační tábor v Odrách přeměnil na sběrné středisko. V květnu 1946 byla část internovaných předána do internačního střediska v Opavě nebo ve Vítkově. Ostatní byli odsunuti nebo propuštěni na svobodu.¹⁸²

Internační tábory v Odrách a ve Vítkově nebyly jedinými zařízeními, jimiž Němci z Oderska prošli. Mnoho z nich prošlo také tábory v ostravské uhelné pánvi. Mezi ty patřil například Guido Stanovsky, který vzpomíná, že „*pro mě a mé rodiče to byl šok, nebylo mi ještě ani 15 let, byli tam ale ještě mladší.*“¹⁸³

Několik obyvatel Oderska se poté dostalo také do nechvalně proslulého tábora Hanke v Ostravě. Toto internační středisko bylo zřízeno téměř v centru města v objektu bývalé zasilatelské firmy Hanke na rušné Nádražní ulici. Nacházelo se na frekventovaném místě, v oblasti obytné zástavby, téměř naproti těžní věže a těžní budovy bývalého Dolu Jindřich. Dvůr tábora a Nádražní třídu odděloval vysoký prkenný plot.¹⁸⁴ Tábor vznikl kvůli nedostatečné kapacitě věznic ve městě, sloužil jako prozatímní policejní věznice pro osoby německé národnosti, především nacisty, a rovněž pro Čechy obviněné z kolaborantství. Byly zde zadržovány také přestárlé osoby, ženy a děti.¹⁸⁵ Do konce června 1945 tudy prošlo téměř 600 mužů a asi 100 žen. Tábor zpočátku střežila dozorcí služba výpomocných členů NBS, jejichž velitelem se stal horník z Hrušova Emil Martínek. Dohled nad táborem měl zajišťovat vedoucí politického oddělení ostravského ředitelství NBS Vladislav Kusz. Několik týdnů trvající mučení a zabíjení zde vyvrcholilo bezdůvodným masakrem, který si vyžádal 21 obětí. Celkem zde bylo během dvou měsíců protizákonně, bez řádného soudu, popraveno, přesněji řečeno zavražděno, více než 230 lidí.¹⁸⁶ Exekuce byly navíc vykonávány naprosto sadistickým způsobem a provázeny

¹⁸² Zemský archiv Opava - SOKA Nový Jičín, fond Internační tábor Odry, kart. 6.

¹⁸³ STANOVSKY, Guido: Zwangsarbeit im Ostrauer Kohlenrevier in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 122.

¹⁸⁴ BORÁK, Mečislav: Internační tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945 in *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. Šenov u Ostravy 1997, str. 123.

¹⁸⁵ BORÁK, Mečislav: Internační tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945 in *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. Šenov u Ostravy 1997, str. 96.

¹⁸⁶ Mezi oběťmi můžeme nalézt také několik osob pocházejících z Oderska: Josef Olbrich, Jakubčovice (†9. 6. 1945), Otto Vladař, Odry (†26. 5. 1945), Adolf Weissgärber, Mankovice (†28. 5. 1945), Bohumil Winkler, Odry (†29. 5. 1945), Josef Wisura, Mankovice (†29. 5. 1945), Emil Zwierner, Dobešov (†30. 5. 1945), Karel Futschik, Odry (†28. 5. 1945), Emil Harzig, Dobešov (†30. 5. 1945), Franz Krischke, Odry (†30. 5. 1945), Karl Mendel, Odry (†28. 5. 1945).

dalšími nelidskými scénami. Viníci těchto zločinů nebyli nikdy potrestáni.¹⁸⁷ Mezi internovanými, kteří pobyt v táboře Hanke přežili, patří Franz Ehler. „*Další den [po zatčení, tedy 22. 5. 1945 – pozn. LK] jsme museli nastoupit do dvojstupu. Byli jsme svázáni lany a tak jsme se vydali na pochod do Ostravy. V Ostravě jsme museli klečat u každého ruského hrobu. Takovýmto způsobem jsme došli do nechvalně známého tábora „Hanke,“* popisuje Franz Ehler svůj příchod do tábora. Další den ráno byl spolu s dalšími muži přidělen na práci na hřbitově. Jeho úkolem bylo vykopat hrob, který byl „*20 metrů dlouhý, 2 metry široký a 2 metry hluboký. Druhý den nám bylo nařízeno jít na hřbitov znovu. Byl tak můj bratr Michael, Lux Julius, Herzig Franz, já a několik dalších. Herzig a já jsme každý dostali lopatu, můj bratr s dalším mužem přiváželi na vozíku mrtvá těla z márnice a Lux Julius měl mrtvé v hrobě zasypávat. Na hlavách měli namalované hákové kříže, uvědomil jsem si, že jsou to naši lidé, kteří zde byli zabiti.*“¹⁸⁸ Z tábora je poté propuštěn v červnu 1946, kdy se vrací do Oder a poté odchází jedním z odsunových transportů.

Mnoho Němců posílalo v době odsunu různé žádosti na Okresní správní komisi ohledně pozastavení, či vyjmutí z odsunu. Jako příklad můžeme uvést případ Josefa Michela, který podal žádost o vystavení osvědčení o státní spolehlivosti. Toto osvědčení mu ovšem vydáno nebylo, neboť na základě šetření se došlo k závěru, že „jeho rodina i školní výchova jest německá, český jazyk ovládá zcela nedostatečně. Podle objektivních znaků jest zcela zřejmé, že je německé národnosti“¹⁸⁹ a tudíž na jeho případ nelze aplikovat příslušná ustanovení dekretu č. 33/1945 Sb.

¹⁸⁷ DANĚK, Radoslav: Táborová soustava na Ostravsku a poválečná perzekuce německého obyvatelstva. Krásná Ostrava. *Bulletin okrášlovacího spolku Za krásnou Ostravu*. roč. III, 2/2015, str. 9-10 [online]. Citováno 20. 5. 2016. Dostupné online z < <http://www.krasnaostrava.cz/wp-content/uploads/2015/06/KROS-09.pdf>>.

¹⁸⁸ EHLER, Franz: Mißhandlung und Tod im „Hanke – Lager“ in Mährisch Ostrau in MANN, Walther: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 110 – 111.

¹⁸⁹ Zemský archiv v Opavě – SOKA Nový Jičín, MNV Odry (1945-1962), Všeobecná správa 1947, inv. č. 123, kart. 15, Výměr ONV Opava – venkov ze dne 5. 9. 1947.

7.1. „Němci ven! – Deutsche raus!“¹⁹⁰ – Odsun Němců z Oderska

„Muss i denn, muss i denn zum Städtele hinaus,

Städtele hinaus,

Und Du mein Schatz, bleibst hier.“¹⁹¹

„V československých podmínkách se dobová argumentace ve prospěch radikálního řešení německé otázky ze značné části opírala o koncepci kolektivní odpovědnosti Němců za Mnichov, válku a strádání prožité během okupace.“¹⁹² Vyostřené antiněmecké postoje se staly jedním ze stmelujících prvků poválečné české společnosti. Protiněmecké nálady silně rezonovaly v širokých vrstvách obyvatelstva. Tyto radikální postoje zastávaly především politické elity a městské obyvatelstvo, naopak nejméně se radikalismus projevoval ve venkovském prostředí a u starousedlíků žijících v oblastech osídlených převážně Němci, tito lidé se chovali k Němcům zdrženlivěji a v případech, že se jednalo o osoby jim známé, se za ně mnohdy snažili přimluvit či jim jinak pomoci.¹⁹³ Takovýchto žádostí bylo podáno mnoho i v předchozích letech, ale většina z nich byla rezolutně odmítnuta v duchu kolektivní viny a rychlého „vyčištění“ regionu od německého obyvatelstva.

Od května do konce léta 1945 probíhalo násilné vyhánění Němců z okresu bez zákonného podkladu. Od podzimu byly tyto akce prezentovány jako dobrovolné odchody a

¹⁹⁰ Jedná se o výrok Waltera Manna při vzpomínce na období let 1945-1946, kdy nejrůznější nadávky ze strany českého obyvatelstva byly jedinými českými slovy, která se naučil. MANN, Walther: „Němci ven! – Deutsche raus!“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 171.

¹⁹¹ Jedná se o úryvek tradiční německé písně, kterou dle Franze Wilhelma Seidlera zpívali Němci v prvním odsunovém transportu z Vítkova dne 31. 3. 1946, když opouštěli město in PRUSKOVÁ, Klára: *Poválečný odsun Němců z Vítkova*. Seminární práce, Gymnázium Vítkov. 2012. str. 11. Na stejnou atmosféru a zpěv písní si vzpomíná také Walther Mann v transportu z Oder. „Uprostřed vagónu mezi posuvnými dveřmi zůstalo volno, byl tam kbelík jako záchod. Nalevo a napravo se hromadila naše zavazadla téměř až ke stropu. Seděli jsme na krabicích a pytlích. Stanice byla uzavřena, české strážě vzdorně hlídkovaly podél vlaku a častovali nás cynickými poznámkami. Někdo opět navrhl písně a zpěv, téměř vzdorný zpěv, k zakrytí našeho smutku, vyjeli jsme z našeho rodného města. Dále mezi keři stáli zbývající Němci a mávali nám na rozloučenou.“ MANN, Walther: „Němci ven! – Deutsche raus!“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 172.

¹⁹² ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. : *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2. 1., „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. str. 82.

¹⁹³ ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. : *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2. 1., „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. str. 83-84.

zaštiřovaly je pokyny ZNV: „Aby bylo možné urychlené vystěhování německých a rakouských příslušníků, kteří hodlají dobrovolně opustit území ČSR, pověřuje ministerstvo vnitřní okresní národní výbory, aby v součinnosti s úřady národní bezpečnosti vydaly povolení k překročení hranic těm, kteří o to požádají.“¹⁹⁴ Určení konkrétního počtu německého obyvatelstva, které se nacházelo v době po ukončení tzv. živelného vyhnání a před zahájením organizovaného transferu německého obyvatelstva na přelomu srpna a září 1945 na území Oderska, je téměř nemožné. Na jedné straně je komplikováno tím, že se poslední československé sčítání obyvatelstva konalo již v roce 1930, na straně druhé je nutné si uvědomit, že rozsáhlé přesuny v pohraničí usedlého obyvatelstva byly započaty již v roce 1938 a struktura osídlení se významně proměňovala po celou dobu války.¹⁹⁵

Na počátku roku 1946 panovala v okrese napjatá atmosféra, způsobená kumulací stále přibývajících osídlenců, kteří měli obsadit místa německých obyvatel. Ti však zůstávali v Odrách v přibližně stejném počtu jako na podzim 1945.¹⁹⁶ Odsun Němců z opavského okresu byl zahájen již počátkem roku 1946. První transporty vyplnili Němci z Vítkovska a Oderska, kde také byla, vedle města Opavy, největší koncentrace německého obyvatelstva.¹⁹⁷ Pokyny pro zřízení tzv. sběrných táborů a pro soustavný a plynulý odsun Němců z regionu vydala Oblastní osídlovací úřadovna v Opavě 27. 11. 1945. Jejich zřizování nebylo jednoduchou záležitostí, neboť většina budov v okrese byla značně poškozena. Proto se k zabezpečení transportů vytvářela pouze tzv. sběrná střediska, umístěvaná v budovách a zařizovaná jako internační tábory. Sběrná střediska se tak stávala jakýmsi transitem k pořizování konečné evidence odsunovaných a ke kontrole jejich připravenosti a vybavenosti. Pobyt ve sběrném středisku sloužil dále k provedení lékařských prohlídek odsunovaných a ke kontrole věcí, které si mohli vzít s sebou.¹⁹⁸

¹⁹⁴ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 211

¹⁹⁵ Podrobnější informace k problematice demografických faktorů in ARBURG, Adrian von, a STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. str. 39.*

¹⁹⁶ STRNADEL, Milan: *K odsunu Němců z Opavska* in *Vítězný únor v Severomoravském kraji. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 123.*

¹⁹⁷ STRNADEL, Milan: *K odsunu Němců z Opavska* in *Vítězný únor v Severomoravském kraji. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 115.*

¹⁹⁸ STRNADEL, Milan: *K odsunu Němců z Opavska* in *Vítězný únor v Severomoravském kraji. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 114.*

K prvnímu organizovanému přesunu německého obyvatelstva z Oder došlo 16. dubna 1946, z Vítkova poté 31. března 1946. V každém z transportů bylo 1200 osob.¹⁹⁹ Počet německého obyvatelstva se ve zkoumaném regionu začal snižovat. Největší počet transportů zažil region v měsících červen, červenec, srpen a září 1946. V srpnu 1946 byla připravována série transportů následujících po sobě v rozmezí několika málo dní. Z Oder tak byly vypraveny 4 transporty a z Vítkova 3. Ty postupně směřovaly do Německa.

Tabulka 1: Přehled odsunových transportů z Oderska²⁰⁰

	ODSUNY Z ODER	ODSUNY Z VÍTKOVA
1. TRANSPORT	16. 4. 1946	31. 3. 1946
2. TRANSPORT	10. 6. 1946	21. 5. 1946
3. TRANSPORT	27. 6. 1946	8. 6. 1946
4. TRANSPORT	9. 7. 1946	24. 6. 1946
5. TRANSPORT	23. 7. 1946	2. 7. 1946
6. TRANSPORT	3. 8. 1946	16. 7. 1946
7. TRANSPORT	7. 8. 1946	12. 8. 1946
8. TRANSPORT	14. 8. 1946	21. 8. 1946
9. TRANSPORT	21. 8. 1946	28. 8. 1946
10. TRANSPORT	4. 9. 1946	7. 10. 1946
11. TRANSPORT	26. 9. 1946	12. 10. 1946
12. TRANSPORT	X	17. 10. 1946
13. TRANSPORT	X	21. 10. 1946
14. TRANSPORT	X	21. 11. 1946

Pokud se podíváme na samotné vlakové soupravy určené pro převoz odsunovaných Němců, ty ne vždy odpovídaly směrnicím ministerstva zdravotnictví, které apelovalo hlavně na to, aby transporty nepřevážely nemocné a přestálé osoby a aby se tak nešířily infekce a choroby. Zejména se jednalo o povolení vzít s sebou do transportu rodinného příslušníka, který nebyl schopen několikedenního převozu na podlaze vagónu, normálně by tyto osoby byly zařazeny do sanitního vlaku. V takových případech bylo potřeba podepsat prohlášení, že danou osobu převážejí rodinní příslušníci na vlastní zodpovědnost. Jednalo

¹⁹⁹ Zemský archiv v Opavě – SOKA Nový Jičín, MNV Odry (1945-1962), Odsun Němců 1946, inv. č. 84, kart. 8., Zemský archiv v Opavě – SOKA Opava, ONV Opava-venkov (1945-1949 (1953)), Bezpečnostní referát, Internační tábor v Odrách 1945-1946, Odsun Němců – počet odsunutých, 30. 8. 1946, inv. č. 358., TEPLÍK, Antonín. *Vítkov 1945-1980*. Vítkov, 1981. str. 11., STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 122.

²⁰⁰ Červeně jsou označeny transporty antifašistů. Zemský archiv v Opavě – SOKA Nový Jičín, MNV Odry (1945-1962), Odsun Němců 1946, inv. č. 84, kart. 8., STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 122.

se především o potvrzení pro americké úřady, které by jinak odmítly přijímat nemocné osoby normálním transportem.²⁰¹ Dále také archivní dokumenty poukazují na překročení kapacity 1200 osob u vlakových souprav odvázející Němce z regionu směrem do Německa.²⁰²

V každém vagónu mělo být umístěno 20 osob, se všemi svými zavazadly. „*Já jsem u teho byla, jak šli ven, jen 50 kilo měli, jsem říkala, zkuste si zabalit jen 50 kilo, abyste prádlo, oblečení, jídlo, peřiny, všechno do 50 kil, no zkuste to! To všechno tady nechali.*“²⁰³ Doporučováno bylo vzít si vše, čeho bylo v Německu nedostatek: kuchyňské nářadí a nádobí, polštáře a ložní prádlo, příkrývky, peřiny, kočárky a menší skladné vozíky, speciální výbavu pro výkon povolání. Tady můžeme zaznamenat nejružnější žádosti úřadům o povolení vyvézt pracovní pomůcky. Např. Josef Maluschke získal 12. dubna 1946 povolení od tajemníka finanční správy za souhlasu odsunové komise MNV v Odrách, vzít si do odsunu svůj šicí stroj.²⁰⁴ Váha zavazadel, které bylo možno vyvézt, stoupala s časem.

Expozitura ZNV v Ostravě také nařídila místnímu národnímu výboru, aby zvýšil dohled nad prováděním poslední části vysídlení, přesunu Němců ze sběrného střediska na vlakové nádraží. České obyvatelstvo přinášelo německým obyvatelům k transferovým vlakům jídlo a oblečení, což se zodpovědným orgánům jevílo jako protistátní činnost, zvláště z důvodu podezření z převozu protistátních materiálů za hranice.²⁰⁵ Toto se dělo i přes uzavření nádraží při přípravě transportu a i přesto, že transporty byly hlídány českými strážemi. Jak vzpomíná Walther Mann: „*Stanice byla uzavřena, české stráže vzdorně hlídávaly podél vlaku a častovali nás cynickými poznámkami.*“²⁰⁶

Herta Sedláčková se jako německá antifašistka rozhodla v Československu zůstat, i přesto se chodila rozloučit s odsunovanými, odjezdu transportu však vyčkat nedokázala. „*Já jsem akorát párkrát byla na nádraží, já jsem se ani nešla podívat, když jeli pryč.*“

²⁰¹ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 222

²⁰² Zemský archiv v Opavě – SOkA Opava, ONV Opava-venkov (1945-1949 (1953)), Bezpečnostní referát, Internační tábor v Odrách 1945-1946, Odsun Němců – počet odsunutých, 30. 8. 1946, inv. č. 358.

²⁰³ Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

²⁰⁴ Zemský archiv v Opavě – SOkA Nový Jičín, MNV Odry (1945-1962), Odsun Němců 1946, Potvrzení Josef Maluschke ze dne 12. dubna 1946, inv. č. 84, kart. 8.

²⁰⁵ CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004, str. 221.

²⁰⁶ MANN, Walther: „Nemci ven! – Deutsche raus!“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odru (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 173.

Nedělalo to dobře. Byli lidi takoví nebo makoví, ale když člověk viděl ty staré babičky, my jsme měli sousedku, byla sama a v životě se nestarala o politiku. Já myslím, že to neměli dělat.“²⁰⁷

Walther Mann vzpomíná na nejistotu, se kterou se odsunované německé obyvatelstvo muselo během cesty transportem vypořádávat. Vybavují se mu obavy z toho, kam jejich transport směřuje, neboť jak říká „*nikdo neznal cíl cesty. Starostlivě jsme znovu a znovu sledovali směr, jeli jsme na západ, ne na Sibiř, jak putovaly zvěsti, také ne do ruské okupační zóny, díky Bohu. Nevím, jak dlouho jsme jeli, ale jasně si vzpomínám na naši úlevu, když jsme dorazili do bavorské stanice Furth im Walde.*“²⁰⁸ Téma odsunu je tedy ve vzpomínkách obsaženo poměrně často, ale některým jeho součástí je věnováno méně pozornosti. Je to období, které je protkáno zejména vzpomínkami na např. období od opuštění rodného kraje, zejména samotné jízdy do Německa, která je přechodem mezi dvěma prostředími a také mezi skončeným a počínajícím životem, a proto je přechodové období nečasové a bezcenné. Podrobnější jsou popisy věnované vyjadřování nejistoty, strachu z budoucnosti, opuštění domu, případně život v táborech. V souvislosti s odsunem je na jedné straně vyjadřována obava z neznámého prostředí, zároveň je ale na straně druhé zmiňována radost, že Němci byli odsunuti do Německa.

„*Litujete odchodu?*“ ptá se Walther Mann. „*Nikdy,*“ zní jasná odpověď. A ptá se dále: „*Je rozdíl mezi tím, zda jste byli násilně vyhnáni, anebo odešli dobrovolně, stejně jako my? To je ovlivněno našim vědomím. Možná, ale tato poznámka mě nutí k přemýšlení. Je rozdíl opravdu tak velký? V obou případech jsme ztratili své domovy. A byl ve druhém případě odchod opravdu dobrovolný. Materiální přínos vysídlenců byl nízký, sebou si toho příliš vzít nemohli. Ponížení, ale především hrubost, nelidskost, se k nám chovali, ponížení z toho, jak jsme byli vyhnáni, cítí mnozí z nás dodnes. Ale bylo těm, kteří zůstali v dlouhodobějším horizontu lépe?*“²⁰⁹

Pro mnohé, zvláště mladší generaci, znamenal "odsun" konečně nový začátek. Poválečná doba byla pro tuto generaci natolik stresujícím obdobím, že "odsun" mnohdy s

²⁰⁷ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbírká Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

²⁰⁸ MANN, Walther: „Nemci ven! – Deutsche raus!“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 173.

²⁰⁹ MANN, Walther: Nach der Vertreibung als Deutscher in Odrau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten weltkrieg)* II. Darmstadt, str. 108.

úlevou očekávali. „Bylo to pro nás těžké, museli jsme náš domov a všechn náš majetek, který jsme vytvořili v průběhu století, opustit. Přesto to pro nás znamenalo uvolnění. Přijeli jsme do Bavorska a mohli začít nový život,“²¹⁰ vzpomíná Karl Sommer. O poznání hůř však "odsun" snášela starší generace, která větší část života prožila na Odersku a v novém německém prostředí se orientovala obtížně. Zvláště pro ni byl "odsun" životním traumatem.

7.2. Nová společnost: Němci, Češi, nové menšiny - reemigranti a Romové

Souběžně s odsunem Němců z regionu probíhalo také jeho osidlování. Můžeme říci, že se jednalo o dvě fáze jednoho procesu, které spolu těsně souvisely a vzájemně se podmiňovaly.

Institucionálně právní rámec pro osidlování pohraničí se utvářel v prvních třech poválečných měsících v úzké provázanosti s předpokládanými populačními důsledky nuceného vysídlení německého obyvatelstva. Ačkoliv bývá právě z hlediska správních institucí celé období do září 1945 považováno za období živelného osídlovacího procesu, byly do července 1945, ještě na pozadí probíhajícího tzv. živelného vyhnání, stanoveny nejdůležitější prvky právního rámce osídlovacího procesu. K těm patřilo mimo jiné vytvoření instituce národního správcovství, umožnění konfiskace zemědělského majetku Němců a Maďarů spolu s rozhodnutím o zahájení zemědělského osídlování.²¹¹ Kritériem, které do procesu udělování usedlostí do národních správ vnesl Generální plán²¹², byla odbornost a trestní bezúhonnost. Obě kritéria byla přirozeně zvláště v počátečním období pro množství národních správců v jednotlivých obcích na Odersku značně vysokou laťkou.

²¹⁰ SOMMER, Karl: Unschuld im Gefängnis in Odrau und Troppau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 121.

²¹¹ Ten byl dán především prezidentskými dekrety č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa a č. 28/1945 Sb. o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. str. 33-40.

²¹² Jednalo se o Plán na osídlení pohraničí vydaný ministerstvem zemědělství v září roku 1945. Generální plán směřoval k okresním národním výborům, okresním správním komisím a dalším orgánům, podílejícím se na provedení dekretu č. 28/1945 Sb. Měl sloužit k ukončení neorganizovaného osídlování a začít nové, tentokráté plánované a centrálně řízené.

Během prvních měsíců se zde objevili "zlatokopové", osídlenci na oko, jejichž hlavním zájmem nebylo nalézt nový domov, ale odvézt co největší množství majetku do místa svého původu. Nebylo to pro ně nijak náročné, neboť většina těchto nových osídlenců pocházela z ne příliš vzdálených českých obcí.

Můžeme si situaci, kdy na Odersko přišli první noví osídlenci uvést na příkladu Kamenky. O prázdninách v červenci a srpnu přibyl do vsi první větší příliv osídlenců z Frýdecka (26 rodin), na podzim to byli Slováci od Oravy. Šlo především o zemědělské bezzemky. Život v obci nebyl tenkrát lehký. Hospodářství bylo rozvráceno, objekty z jedné třetiny spálené, další třetina byla poškozena střelbou, okna vytlučena. Ani soužití s Němci nebylo bezpečné. První osídlenci nocovali zprvu společně v sále čp. 87. Po vesnici chodili ve dvojicích, v noci vůbec. Nefungovala elektřina, dopravní spojení ani zásobování. Pro chleba se muselo pěšky do Větkovic nebo do Spálova, což byly nejbližší české vesnice. Pošta byla jen ve Vítkově a v Odrách. K německému lékaři bylo třeba jít do Vítkova. Nesmírné potíže byly s nedostatkem dobytka, hlavně krav a koní, se sklizením a obděláváním polí. I pracovních sil bylo málo a nesnáze ještě vzrostly po odsunu německého obyvatelstva v letech 1946 a 1947. Celkem odešlo do Německa 472 obyvatel německé národnosti a říšské státní příslušnosti. To bylo zklamáním pro část novoosídlenců, kteří měli za to, že Němci budou pracovat jako čeledí na obsazených usedlostech. Někteří proto začali zase odcházet.²¹³

Osídlování pohraničí tedy probíhalo v několika etapách. Plány na kolonizaci pohraničí byly relativně racionální a směřovaly zejména k vyrovnání demografického propadu a nahrazení stávajících pracovních sil. Nejprve bylo třeba obsadit veřejné úřady a dopravní podniky, pak průmyslové podniky a velké zemědělské závody.²¹⁴ Prvními osídlenci, kteří přicházeli ihned po osvobození, byli tedy zejména železničáři, příslušníci Sboru národní bezpečnosti a další úředníci, kteří měli za úkol zajistit nejdůležitější podniky, instituce, zajistit dobrý průběh žní a obnovit průmyslovou výrobu. Pro první etapu osídlování, probíhající víceméně živelně a trvající do podzimu roku 1945, byla charakteristická instituce národních správ.²¹⁵ Institutem tzv. národní správy se Čechům do

²¹³ Kamenka po roce 1945 in Poodří. Časopis obyvatel horní Odry, 4/2006, str. 26-27. [online]. Citováno 20. 5. 2016. Dostupné online z < <http://www.casopispoodri.cz/starsicisla/pdf/POODRI%204-2006.pdf>>.

²¹⁴ SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. str. 50.

²¹⁵ HEROLDOVÁ, Iva: *Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí* in Český lid 65, 1978, str. 196.

užívání dostaly rozsáhlé majetky. Národní správci, kteří přicházeli, však nebyli mnohdy osoby s bezúhonným morálním kreditem, ba ani s čistým trestním rejstříkem.

V rámci fungování nově vzniklého národního výboru se objevilo mnoho nejasností i zpronevěr, ty se mohly udát díky chaosu a nepřehledné situaci, která na Odersku panovala, toto můžeme v různé míře sledovat i po následující dva roky, což bylo také způsobeno poměrně častým střídáním předsedů MNV. Zaznamenán je např. případ Cyrila Jurečky, který obvinil bytovou komisi při MNV Odry z pletich při udělování národních správ na rodinné domy.²¹⁶

Proces směny obyvatelstva českého pohraničí v letech 1945 - 1947 se ale také neobešel bez dramatických událostí, včetně násilností a jiných excesů. Osídlování pohraničí probíhalo, hlavně v prvních poválečných měsících a letech, velmi živelně a nerovnoměrně. Jak již bylo řečeno výše, z vnitrozemí přicházeli lidé s různými úmysly - někteří s cílem najít nový domov a natrvalo se tam usadit, jiní přišli pouze dočasně, aby získali určitý majetek a poté se zase vrátili zpět do vnitrozemí. Výjimkou nebyly ani různé dobrodružné motivy a zjištěné záměry. Z nově přichozího obyvatelstva ať již z pohraničí či v rámci reemigrace, které nadále v pohraničí zůstalo, formovala se, spolu se starousedlíky, občanská společnost. Dělo se tak však dosti obtížně, neboť většinou chyběly tradice a obyvatelstvo bylo sociálně a kulturně heterogenní.²¹⁷ Vztahy mezi českým obyvatelstvem a Němci určenými k odsunu se skutečně na Odersku různily. Mohli bychom snad říci, že se odvíjely především od toho, jakou zkušeností s německým obyvatelstvem disponovali zástupci české společnosti. Můžeme říci, že tvrdší přístup k Němcům uplatňovali spíše zaměstnanci správního aparátu a osídlenci přicházející ihned po válce, naopak shovívavější byl do značné míry přístup Čechů, kteří přišli na Odersko později a kteří tak přišli do pohraničí, ze kterého byla již většina německého obyvatelstva odsunuta. Na druhou stranu se i u Němců ukázala rozrůzněnost ve vztazích vůči českému obyvatelstvu.

Když přicházeli po osvobození na Odersko první dosídlenci, byla zde situace krajně neutěšená. O městě Vítkově se například hovořilo jako o „mrtvém městě.“²¹⁸ Ještě na počátku roku 1946 panovala v regionu poměrně napjatá atmosféra, způsobená kumulací stále přibývajících osídlenců, kteří měli obsadit místa německých obyvatel. Ti však

²¹⁶ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Odry 1948, Osídlovací a bytové záležitosti, inv. č. 161, kart. 28, Vyjádření bytového oddělení, 23. 3. 1948.

²¹⁷ KASTNER, Quido Karel Bor. *Osídlování českého pohraničí od května 1945: (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. str. 13-14.

²¹⁸ TEPLÍK, Antonín. *Vítkov 1945-1980*. Vítkov, 1981. str. 5.

zůstávali v Odrách v přibližně stejném počtu jako na podzim 1945.²¹⁹ Poměrně nepřehlednou národnostní situaci na okrese ještě více zkomplikoval příchod volyňských Čechů v roce 1947. Dokumenty okresní správy vypovídají o osídlování Čechů z Volyně v obcích, které k tomu byly předem určeny. Odkud tedy lidé na Odersko přicházeli? Podle zprávy Státního úřadu statistického o osídlování pohraničí v letech 1945-1952 přispěl největším počtem osídlenců do severomoravského pohraničí kraj Gottwaldovský. Ze severních částí tohoto kraje, z okresů Valašské Meziříčí a Holešov, přišel značný počet vystěhovalců do nejbližších okresů východního Opavska, hlavně pak do okresů Nový Jičín a Vítkov. Osídlenci okresu Opava – venkov tedy pocházeli:

1. z českých obcí vlastního okresu,
2. z území ostravské expozitury (tedy ze správních okresů Ostrava, Místek a Frenštát),
3. z obvodu působnosti ZNV Brno (z okresů Valašské Meziříčí, Vsetín, Holešov a Mikulov),
4. ze Slovenska,
5. z řad rumunských reemigrantů,
6. z řad volyňských Čechů.

Námi sledovaný region Odersko osídlili převážně osídlenci z obvodu ZNV Brno, ze Slovenska a reemigrantů z Rumunska. Několik rodin volyňských Čechů se pak usadilo ve Vítkově a jeho okolí.²²⁰

Odersko mělo zejména zemědělský charakter a tak na venkově chyběli nejen kvalifikovaní agronomové schopní řídit větší zemědělské závody, ale také prostá zkušenost hospodářů. Mnozí lidé, kteří mohli být dobrými zaměstnanci, nyní nestačili na úkoly majitele či správce usedlosti a polnosti.²²¹ Představy o zemědělském osídlování pohraničních oblastí vznikaly již během války, na jejich podobě se podílela exilová vláda v

²¹⁹ STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 123.

²²⁰ STRNADEL, Milan: K otázce osídlování Opavska po roce 1945 in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 139-140.

²²¹ SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. str. 54.

Londýně i českoslovenští komunisté pobývající v Moskvě.²²² Tyto představy byly dány do souvislosti s návrhem pozemkové reformy. Prezident Edvard Beneš ve svém projevu v říjnu roku 1945 prohlásil: „*V souvislosti s konfiskací německého a maďarského majetku, jakož i majetku zrádců a kolaborantů byl vydán dekret o nové reformě pozemkové. I to je otázka dalekosáhlá. Celé statisíce hektarů mají přejít v držení českých lidí na podkladě ustanovení v dekretu onom obsažených. Další reforma pozemková, která především bude mít za cíl stanovit definitivně vrchní hranici pozemkového vlastnictví pro všechny obyvatele republiky, bude diskutována později a bude provedena až rozhodnutím parlamentu. To se stane teprve po provedeném osídlení pohraničí, po řádném provedení a prozkoumání všech statistik ohledně zemědělského obyvatelstva a zemědělského vlastnictví vůbec.*“²²³ Prozatímní přihlášky podávali uchazeči osídlovacímu oddělení ZNV – expozitury v Ostravě. V opavském okrese pracoval tzv. Osídlovací komisariát, který dostával od expozitury ZNV ověřené přihlášky uchazečů a prováděl pak jejich usazování na jednotlivých usedlostech. Předtím hospodařili na těchto usedlostech Němci, kteří zde zpravidla zůstávali jako výpomoc až do odsunu. Po vydání osídlovacích směrnic a pokynů ministerstva zemědělství byla zřízena řádná osídlovací komise ministerstva zemědělství. Byly rovněž vydány nové přihlášky o přiděl půdy v osídlení, podle nichž museli všichni, tedy i osídlenci, kteří se v okrese již dříve usadili, žádat o přiděl osídlované půdy.²²⁴

Jsou zaznamenány případy, kdy během roku 1945 osídlenci opouštěli usedlosti bez vyúčtování, popřípadě vystřídali několik usedlostí krátce za sebou. Zjistit škody na usedlostech, které zabírali různí zlatokopové a jiné živly bez úředního pověření a do zavedení národní správy byli dávno pryč, dnes už není možné. Běžná byla také praxe střídání nově nabytých usedlostí. „*Ono se říká, z cizího krev neteče. Tak nemuseli za to moc dát, dostali to poměrně levně, tak někdo to musel vzít, to je jasný, nemohlo to zůstat neobsazené, ale nějak si toho ty lidi nevážili. Naopak ještě nadávali, že nemaj koupelnu zařízenou nebo něco.*“²²⁵ Národní správci obývali za sebou hned několik hospodářství, než zakotvili na tom "svém". Často se však také stalo, že z Oderska po nějaké době odešli

²²² SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 1978, str. 14–17.

²²³ BENEŠ, Edvard: *Odsun Němců z Československa. Výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947*. Praha 1996, s. 159.

²²⁴ STRNADEL, Milan: K otázce osídlování Opavska po roce 1945 in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 132.

²²⁵ Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbíрка Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

úplně. Množství usedlostí bylo nevhodných k osídlení z důvodu sešlosti. Tyto domy by vyžadovaly obrovské investice k přizpůsobení k obývání, navíc se v mnoha případech jednalo o usedlosti nerentabilní z hlediska rozměru zemědělské půdy.

Typickým obrázkem dosídlenců, hledajících nový domov v pohraničí byl člověk, nejčastěji muž s aktovkou, ve které měl dokumenty, kterými nabýval své vlastnictví nad majetkem odsunovaných Němců. „*Ten Smýkal se přišel tam jednou podívat, všechno ohlédnout, co to sebral, jo a zase šel. Přišel v neděli pak s aktovkou, jak všichni chodili s aktovkou. Ale dokonce ti, co přišli později anebo ti mladí, ti byli, jak to mám říct, oni se cítili, že oni jsou na tom hůře než ti rodiče, protože ti tu přišli, všechno měli a oni [děti – pozn. LK] si museli všechno kupovat a oni nic nedostali po Němcích. A to jsem chtěla říct ten Seidl, on ten Smýkal přišel z Nitry, oni právě obědvali, a to je pravda, přišli a on říkal, to všechno je tady moje teď, neboť každý chodil s aktovkou, v tým měli ty papíry. Oni od toho oběda museli vstávat a museli do výminku a všechno nechat na stole, aji to jídlo. To už bylo jeho.*“²²⁶

Mezitím už ovšem probíhalo také rychlým tempem osídlování. Mnoho občanů z vnitrozemí uposlechlo výzev rozhlasu i tisku a šlo do pohraničí. Chodilo jich denně mnoho, po stovkách, pomoci budovat a tvořit novou a silnější hraničářskou hradbu... Bohužel, přišli i ti nepoctiví, ale to už ani jinak nebylo možné.²²⁷ „*Můj muž, kterého jsem poznala, tak jeho rodiče se odstěhovali taky, využili toho volání a šli, s radostí šli na budování do pohraničí, do těch Oder. Převzali tam na kopci, nad Odrama takový střední, střední statek a doplnili si tam kravičky a prostě jeden kůň tam byl, kravičky a nějaké ty kozy, nějaké ty ovce a tak tam prostě hospodařili. No, a protože měli čtyry děti, no tak samozřejmě počítali s tím, že ty děti tam budou a můj muž byl jako na vojně, jako voják a když jsme se poznali, pořád chtěl, ať se sebereme, že to nutil, že musíme a to. Já jsem se tam přistěhovala, protože když jsem viděla, že skutečně to myslí vážně, tak jsem si říkala, no tak půjdeme. Tak my jsme šli do Oder, ale v Odrách jsme nevzali žádný barák, žádný ten, my jsme se tam nastěhovali do obecního bytu, taková jedna místnost, jako toť to, v rohu byla vana se závěsem a vedle byla malá místnost, ve které jsme spali. To bylo celé.*“²²⁸

²²⁶ Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

²²⁷ RAJNOCH, Vilém: Odry opět do českých rukou in *Odry v minulosti a přítomnosti*, str. 33.

²²⁸ Rozhovor s Annou Pokornou vedla Renata Malá, 29. 11. 2013. Sběrka Příběhy 20. století. Archiv Paměti národa.

Proklamovaným cílem nuceného vysídlení Němců z českých zemí a dosídlení pohraničí bylo znovuzískání těchto území pro slovanské obyvatelstvo a etnická homogenita, která měla jít ruku v ruce se zmenšováním sociálních rozdílů. Této proklamované homogenity ovšem nemohlo být přinejmenším v první fázi dosaženo, už vzhledem k heterogenitě původu nového obyvatelstva pohraničí. Zatímco antifašisté a jejich rodiny měli být podle dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské jedinou skupinou sudetských Němců, kteří směli zůstat, netvořili nakonec zdaleka většinu ze skupiny Němců pobývajících na území Československa. Mezi občany, kteří nebyli vysídleni, patřili v mnohem větší míře jedinci ze smíšených manželství a tzv. specialisté, tedy lidé, kteří byli z hospodářského hlediska nepostradatelní.²²⁹

„Moji rodiče jsou vítkováci, prarodiče se narodili ve Vítkově, akorát můj dědeček byl ze Spálova, tudíž my jsme tady měli kořeny od dávného dávna. No, a když bylo teda po válce, tak jsme mohli buď odejít jako s odsunem anebo jsme si mohli vybrat, že zůstaneme. No takže, protože děda postavil tady ve Vítkově si dům, na Horní vsi a maminka byla jediná dcera, tak on říkal, jestli chcete, běžte, ale já prostě nepudu. No tak to zas jim nedalo, oni taky byli maminka s otcem smíšené manželství, děda byl Čech, maminka byla Češka, ale otec byl Němec. Takže protože bylo smíšené manželství, jsme tu mohli zůstat.“²³⁰

Volyňští Češi²³¹ představovali z hlediska československých úřadů nejvýznamnější skupinu reemigrantů do pohraničí. Již v říjnu 1945 bylo ve spojitosti s reemigrací všem národním výborům resp. správním komisím nařízeno, aby nejpozději do 25. dne každého měsíce až do odvolání podávaly zprávy, které živnosti v obci spadající pod národní správu nejsou dosud obsazeny, resp. které jiné živnosti mohly by býti reemigranty převzaty.²³² Většina volyňských Čechů pocházelo z venkova. Narátorka Vladislava Jestříbková přijela do Československa „12. dubna, to si tak pamatuju, no a pak nás začali rozvážet po republice, kde bylo volné místo po Němcích. [...] No tak jak jsme se tu přistěhovali, už jsme měli přidělené ubytování, ty usedlosti, byly to zemědělské usedlosti a tatínek, pak jsme

²²⁹ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. str. 115- 116.

²³⁰ Rozhovor s Erikou Kotáskovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

²³¹ Podrobněji o tématu např. NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie, 2007. str. 101-128.

²³² Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Odry 1945, Všeobecná správa, inv. č. 61, kart. 1, Reemigrace zahraničních krajanů, usídlování, 29. 10. 1945.

stáli, byli jsme v Olomouci, a prostě, kdo měl kde už zajištěno, tak se odpojil. My jsme přišli tady na ten náš kraj, na Ostravsko a byla nabídka tatovi, nejprve za Opavou, u polských hranic, mu se to tam nezdálo, no tak potom, pak nám nabídli tady na Vítkovsko, tak tam jsme měli hospodárku, tam jsme museli pomáhat, pracovat.²³³ V následujících letech, v procesu kolektivizace venkova o své majetky opět přišli. „Potom začali zestátňovat a tak já jsem šla taky radši do té továrny pracovat. Nám ten majetek taky vzali. Otec těžce bojoval o to, ale nic mu to [...] on potom onemocněl a zemřel, ale to už jsme měli pole, všecko pryč.²³⁴

Tento nerovnoměrný vývoj způsobil, že než došlo ke druhé etapě osidlování na podzim roku 1945, pro něž je typické plánované osidlování, byla např. jižní Morava osídlena prakticky celá, naproti tomu Chebsko nebo Sokolovsko měly v prosinci 1945 jen 12 tisíc českých a slovenských osídlenců, ale zato 120 tisíc Němců, čekajících na odsun.²³⁵ Základní formou osidlování se mělo stát přesídlování lokálních skupin lidí spojených lokálními svazky, přičemž se mělo přihlížet také ke klimatické podobě s původním prostředím. To se ale často nedělo.²³⁶

S osidlováním pak velmi úzce souvisely také některé dekrety, podepsané prezidentem republiky Dr. Edvardem Benešem. Dekret číslo 5/45 Sb. ze dne 19. května 1945 „o národních správcích“ určoval přesné podmínky odebrání majetku „osobám státně nespolehlivým“ a jeho následného převedení pod národní správu. Druhým důležitým dekretem, který se zabýval problematikou osidlování, byl dekret č. 12/45 Sb. ze dne 21. června 1945 „o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů“. Tento dekret vymezoval osoby, kterým měl být neprodleně a bez náhrady zkonfiskován zemědělský majetek, včetně hospodářských budov, usedlostí a živého i mrtvého inventáře. Zkonfiskovaný majetek měl být následně zapsán, velké pozemky měly být přerozděleny a následně měl být přidělen zemědělským dělníkům a také drobným rolníkům. Do chvíle, kdy byla půda přidělena, o ni pečoval Národní pozemkový fond. Rodiny, které do pohraničí přicházely, mohly získat usedlost s polnostmi čítajícímu 5 – 13 hektarů a to velmi snadnou cestou a za velmi výhodných

²³³ Rozhovor s Vladislavou Jestříbkovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

²³⁴ Rozhovor s Vladislavou Jestříbkovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

²³⁵ HEROLDOVÁ, Iva: *Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí* in Český lid 65/ 1978, str. 199.

²³⁶ HEROLDOVÁ, Iva: *Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí* in Český lid 65/ 1978, str. 199.

finančních podmínek. Náhrada za půdu, kterou nově příchozí rodiny obdržely, činila výnos z 1 – 2 ročních sklizní. Tuto náhradu ovšem rodiny směly splácet až patnáct let.²³⁷

Další dekret číslo 28/45 Sb. „o osídlení zemědělské půdy po Němcích českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci“, tzv. osidlovací dekret, rozšířil okruh těch, kteří mohli o půdu žádat. Půdu v pohraničí tak mohli dále nabývat i rolníci z vnitrozemí, kteří nevlastnili více než 13 hektarů půdy, dospělí členové rodin, kterým již byla půda přidělena a také jednotlivé obce pro své účely.

Druhým typem osidlování, které probíhalo po druhé světové válce, bylo osidlování průmyslové. S osidlováním zemědělským mělo několik společných rysů jako např. konfiskaci majetku nepřátel a jeho navrácení do českých rukou, ovšem měly také rysy rozdílné. Zemědělské osidlování povolovalo, byť ve velmi omezené formě, rozvoj soukromovlastnických vztahů. V průmyslu naproti tomu šlo o koncentrovanou průmyslovou velkovýrobu, která v pohraničí podléhala okamžitému zestátnění. Prvořadým úkolem bylo také vyměnit a nahradit německé zaměstnance českými, k čemuž muselo docházet postupně.²³⁸ Nezemědělské osidlování se zaměřovalo na doplnění počtu zaměstnanců v průmyslu po odsunu německého obyvatelstva. Na území českého pohraničí se nacházela většina podniků sklářského, papírenského, báňského a textilního průmyslu Československa, menšinově také průmysl dřevozpracující, chemický a keramický.²³⁹ Průmyslové podniky v pohraničí byly rozděleny do tří skupin, u první bylo prioritou zachovat provoz, podniky v rámci druhé skupiny mohly dočasně přerušit výrobu, a podniky ze třetí skupiny měly být postupně rušeny.²⁴⁰ Dočasným řešením pro řízení podniků se stala národní správa. V podstatě se jednalo o přechodný krok směrem k znárodnění podniků. Správce vykonával dozor, ale musel se podřizovat národnímu výboru. Do nezemědělského osidlování spadalo i přidělování drobných živností. V rámci regionu sice převládalo zemědělské osidlování, nicméně několik důležitých průmyslových podniků se i zde nacházelo. Jednalo se o gumárenskou továrnu Optimit v Odrách, tkalcovnu hedvábí ve Vítkově či papírnu ve Vítkově – Annině Údolí. Co se týká živností, těch bylo v rámci okresu Opava – venkov detekováno 673, z toho pak konfiskátů s národní správou

²³⁷ HEROLDOVÁ, Iva: *Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí* in *Český lid* 65/ 1978, str. 198.

²³⁸ HEROLDOVÁ, Iva: *Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí* in *Český lid* 65/1978, str. 198.

²³⁹ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Vyd. 1. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. str. 118.

²⁴⁰ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Vyd. 1. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. str. 102.

navržených k předání do vlastnictví bylo pouze 292.²⁴¹ Zbytek živností byl zrušen. Mnozí chybějící odborníci v nejrůznějších odvětvích průmyslu byli poptáváni. Manžel narátorky Evy Kubišové byl do Vítkova poslán jako vodohospodářský odborník. „*Ten Vítkov, požádali toho manžela do té Opavy, do té Opavy žádali, aby tu poslali někoho jako odborníka přes tu vodárnu, jako že tady není a manžel tu tak přišel jako vedoucí. Já jsem myslela, že to je jenom na čas, než manžel dá tu vodu do pořádku, ale [...] Manžel potom dělal v té vodárce celý život a já jsem tady zůstala a teď je to moje město.*“²⁴²

Poněkud živelný průběh osídlování v prvních měsících po osvobození tak přešel postupně v řízený proces. Poslední větší skupinou, která se na Odersko v rámci dosídlování dostává postupně od konce 50. let, jsou Romové. „*Ve Vítkově původně cikáni nebyli, ale to byla potom taková akce, kdy z Rumunska přešli na Slovensko rumunští cikáni a slovenští cikáni přišli do Česka. První cikány přitáhl tehdejší ředitel, tenkrát to byl Brokát, ale těch moc nebylo a potom přišla další várka na státní statek.*“²⁴³

Politické preference nových osídlenců byly podmíněny jejich původem i politikou KSČ v pohraničí, která nahrávala velké parcelaci půdy a tím také uspokojení velkého počtu osídlenců. Výsledky červnových voleb do Národního shromáždění se příliš neliší od celkových výsledků v českých zemích, v Odrách jednoznačně zvítězila KSČ, když od svých voličů získala i absolutní většinu z počtu všech odevzdaných hlasů. Tedy z 1052 voličů se rozhodlo 606 odevzdat svůj hlas pro KSČ. Atmosféru předvolebního období dokreslovala „velmi napjatá a vzrušená předvolební kampaň.“²⁴⁴

Narátorka Eva Königová vzpomíná, že v letech 1945-1948 se z nově přichozích obyvatel Vítkova začala pomalu vytvářet nová společnost, v níž se vytvářela také skupina inteligence – právníků, lékařů či učitelů. „*A taková ta střední třída, která tady byla, to byla taková ta společnost, která držela pohromadě, protože žádná televize, nic tady ten společenský život spočíval vlastně v setkávání[...] patří do toho, tam jak je dneska dům pionýrů, tam byl veterinář Železník, jak bydlí Regent, tak tam byla ordinace lékaře a bydleli tam Vyhlídalovi, to byl první doktor, naproti nim bydlel primář Ctibor, ten dělal primáře na chirurgii v nemocnici, pak vedle bydleli Rečkovi, to byli učitelé, teď kousek dál bydleli Lešenaři, ten dělal, on byl právník, jeho manželka jako učila v mateřské škole a byli*

²⁴¹ STRNADEL, Milan: K otázce osídlování Opavska po roce 1945 in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974, str. 138.

²⁴² Rozhovor s Evou Kubišovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

²⁴³ Rozhovor s Evou Königovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

²⁴⁴ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, České osídlení Oder a vystěhovávání německého obyvatelstva in *Odry 1234-1984*, str. 44.

*to velcí sportovci, potom byli naši, potom k tomu patřili, na lékárně byl Bohuš Horák, to byl magistr. To byla taková společnost, která se scházela, občas byla doplňována nějakýma dalšíma, ale ono v podstatě té inteligence po té válce, tady toho moc nebylo.*²⁴⁵ Tito lidé společně se svými rodinami obývali městské vily mnohdy získané v souvislosti úřadu, který přišli zastávat. Narátorka také uvádí, že po únoru 1948 se tato skupina proměnila.

²⁴⁵ Rozhovor s Evou Königovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

8. SOUČÁSTÍ OKRESU VÍTKOVSKÉHO

Události, které obec postihly po únorovém převratu v roce 1948, však již přesahují rozsah této práce. Omezíme se zde tedy pouze na konstatování, že v letech 1949 – 1960 se Odersko stalo součástí okresu vítkovského, který vznikl spojením soudních okresů Odry a Vítkov. Centrem nově vzniklého okresu se stává město Vítkov. Důvody vzniku nového okresu můžeme nalézt např. v zápise kronikáře obce Jakubčovice nad Odrou: „*Uvažovalo se o zřízení okresního národního výboru, tj. o zřízení vlastního okresu. Okresní národní výbor v Opavě je pro nás příliš vzdálen a spojení s ním obtížné. Ucházely se o něj všechna města, tj. Odry, Vítkov i Budišov. Konečně bylo rozhodnuto, že bude ubytován ve Vítkově, kde je jaksi střed nově zřízeného okresu.*“²⁴⁶ To vyvolávalo mezi zmíněnými městy určitou řevnivost, zejména mezi městy Odry a Vítkov. Můžeme dokonce zaznamenat také petici za zřízení centra okresu v Odrách, jsou zde uvedeny nejen důvody pro vybrání Oder, ale také rozsah zamýšleného okresu. Ten se měl skládat z celého okresu Oderského, okresu Fulneckého, okresu Vítkovského a z obcí Spálov, Luboměř a Jindřichov, které spadaly pod okres Hranický.²⁴⁷ Tyto snahy byly ze strany Vítkova pouze jako žárlivé sledování a usilování o totéž. Na základě zákona ze dne 21. 12. 1948 bylo dnem 1. 1. 1949 nahrazeno dosavadní zemské zřízení u nás zřízením krajským. Vládním nařízením č. 3/1949 Sb. došlo v rámci Ostravského kraje k vytvoření nového okresu Vítkovského o 51 obcích. Jádro okresu tvořily obce bývalého soudního okresu Vítkov a bývalého soudního okresu Odry.²⁴⁸

Okresní národní výbor započal pracovat 1. ledna 1949 a zrušen byl územní reorganizací, svou činnost ukončil na konci roku 1959. Prvním předsedou byl Petr Kadlčík, druhým Antonín Hrdina a poslední období spravovala Františka Novotná.²⁴⁹ Její manžel působil od roku 1948 jako předseda soudu ve Vítkově. „*Osmáctyřicátý. Můj tatínek dělal předsedu soudu [v letech 1945-1948 – pozn. LK], potom ho samozřejmě zbavili toho předsedování, ale mohl tam zůstat a dělat civil a předsedou soudu se stal nějaký Novotný,*

²⁴⁶ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Jakubčovice nad Odrou, Kronika obce Jakubčovice nad Odrou - 1.díl (1945-1958), neinventarizováno. Zápis pro rok 1949.

²⁴⁷ Zemský archiv Opava – SOKA Nový Jičín, MNV Odry 1946, Návrh na zřízení oderského okresu, inv. č. 106, kart. 12, Petice pro zřízení politického okresu se sídlem v Odrách.

²⁴⁸ MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001, str. 84-85.

²⁴⁹ BOR, Jan O.: *700 let města Vítkova: 1265-1965*. Vítkov, 1965, str. 19.

jeho manželka byla předsedkyně ONV, bydleli tady vedle nás, ale jinak my jsme spolu dobře vycházeli. ²⁵⁰

Vítkovský okres fungoval až do roku 1960, kdy došlo k územní reorganizaci, Odry se poté vrátily pod okres Nový Jičín, druhá část regionu s centrem ve Vítkově byla poté přiřčleněna k okresu Opava – venkov.

²⁵⁰ Rozhovor s Evou Königovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

9. ODERSKO JAKO DOMOV ZTRACENÝ A ZÍSKANÝ

Jako ústřední kategorií prostupující jednotlivými vzpomínkami narátorů, je kategorie domova. Domov můžeme definovat jako specifické místo, jež spoluvytváří identitu lidí, protože je nalezištěm jejich vzpomínek. „Každý z nás“ se narodil a vyrostl někde, a musí proto odněkud pocházet: měl by být někde zakořeněný. Je to právě tato představa, jež nás normativně vede k tomu, abychom o svých identitách uvažovali a vyprávěli v symbolickém řádu původu, předků a kořenů.²⁵¹ Odersko se tedy pro jedny stalo domovem, který ztratili, byli nuceni opustit, pro druhé místem, kde svůj nový domov našli.

Alfred Schütz ve své stati *Der Heimkehrer* nastiňuje dva odlišné typy zkušenosti začleňování se do místní společnosti: zkušenost přistěhovalců a zkušenost navrátilců. Přistěhovalci se snaží usadit v místní společnosti, do níž nikdy nepatřili. Právě proto v jejich zkušenostech vynikají odlišnosti mezi novým a starým světem: dennodenně si uvědomují, že se pohybují v cizím prostředí, jež je plné nejrůznějších nástrah. Přistěhovalci orientují své jednání na projekt budování nové existence. Horizontem jejich zkušeností se tak stává budoucnost. Navrátilci (například váleční veteráni nebo exulanti) se naopak po dlouhé době vrací do svého dobře známého prostředí, v ideálně typickém případě do svého rodiště. Jejich zkušenost začleňování/znovuzačleňování do místní společnosti se zakládá na předpokladu, že do této společnosti patří a že její prostředí důvěrně znají. Navrátilci proto své jednání obvykle orientují na vzpomínky. Horizontem interpretace jejich současných zkušeností je jejich vlastní minulost.²⁵²

„Displacement je možné chápat v českém významovém kontextu jako vyhnání, vysídlení, odsun. Vymísťování jsou nejen ti, kteří nuceně změnili časoprostorovou koordinátu sociálního prostoru, do kterého se narodili, ale i ti, jejichž prostor je kolonizován, ať prostřednictvím fyzického či symbolického násilí.²⁵³ Domov je poté vztahován především ke zkušenosti trvalé, žité přítomnosti na určitém místě, respektive ke

²⁵¹ SZALÓ, Csaba: *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. 1/2006. str. 147.

²⁵² SZALÓ, Csaba: *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. 1/2006. str. 147.

²⁵³ ŠMAUSOVÁ, Gerlinda: *Genderové aspekty displacementu*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2/2004. str. 9.

zkušenosti odcizení v případě toho, že lidé své domovy ztratili. Upřednostňováním zkušenosti krize plynoucí z opuštění domova je posilována nostalgická perspektiva těch, kteří toto místo opustili. Pojetí „domova jako místa návratu“ tím získává pozici, jež budí dojem přirozenosti.²⁵⁴

„Krátká návštěva Oder ve mě rozdmýchala stesk po domově, zejména proto, že jsem tam potkala své spolužáky ze školy, kteří pocházeli ze smíšeného manželství a bylo jim tedy dovoleno zůstat. Byla jsem opakovaně pozvána k návštěvě Oder a navštívila jsem je dokonce desetkrát.“²⁵⁵

Domov se ukazuje jako místo, kam člověk od narození patřil, a proto patří i dnes – ukazuje se jako centrální místo zakotvenosti osobní identity. Nicméně již zmíněný výklad deterritorializace kulturní identity ukazuje, že lidé nemusí na tomto místě (trvale) žít. K vytvoření sounáležitosti stačí, aby po tomto imaginárním místě a po kulturních praktikách odehrávajících se v něm toužili.²⁵⁶

Ve vyprávění a vzpomínkách pamětníků se ukazuje, že při osidlování pohraničí sehrála významnou roli náhoda či určitá spontaneita při rozhodnutí usadit se. Noví osídlenci se snažili využít možností zlepšit svou sociální situaci a zlepšit svou bytovou situaci nebo se chopili příležitosti získat větší hospodářství. Kromě tohoto základního motivu můžeme nalézt ještě motivy další – motiv rychlého obohacení, služební motiv či motiv organizovaného přesídlení.²⁵⁷

Prvním motivem příchodu do pohraničí byl motiv rychlého obohacení, který reprezentují tzv. „zlatokopové“. Jednalo se většinou o jednotlivce a malé skupiny lidí, kteří se snažili nashromáždit co nejvíce hmotného majetku a vrátit se zpět, většinou do vnitrozemí. Většina z nich se z pohraničí rychle vrátila zpět.

„Takže se pak ti Tlachovi nastěhovali do toho domu, ale zdálo se jim, že ten jeden dům je málo a chtěli další.“²⁵⁸

²⁵⁴ SZALÓ, Csaba: *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. 1/2006. str. 148.

²⁵⁵ NEUMANN, ERIKA: *Flucht und Zwangsarbeit in MANN, Walter: Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 82.

²⁵⁶ SZALÓ, Csaba: *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. 1/2006. str. 149.

²⁵⁷ Srovnej ROUBAL, Ondřej: *Biografický výzkum a historická paměť osidlování českého pohraničí*. [online]. Citováno 22. 5. 2016. Dostupné online z <<http://www.socioweb.cz/index.php@disp=temata&shw=262&lst=113.html>>.

²⁵⁸ Rozhovor s Erikou Kotáskovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

Zištý motiv příchodu do pohraničí, touha po obohacení lidí a fenomén „zlatokopectví“ je v rozhovorech pamětníků shodně charakterizován jako nemorální či značně nepoctivý. Je mnohdy také spojován s určitou mírou nekompetentnosti či přímo neschopnosti nově nabytý majetek spravovat. Narátoři se vůči této skupině snaží vymezit a distancovat.

„Sousedí, ti v životě neměli hospodářství, no ale bylo to takový malý statek a měli krávy, koně, no tak to tam všechno zůstalo. Dokud tam byli ti Němci, ti šli později, tak oni tam prostě to poklízeli stále jako dál, ale potom, když odešli, tak jim to zůstalo na triku. Tak já pamatuju, náš děda se vždycky smál, bylo poledne a Smýkal v gumákách šel pro futro teprve. Takže to hospodářství též tam tak vypadalo.“²⁵⁹

Další skupinou, která se do poválečného pohraničí dostala, byli přesídlenci z krajanských komunit v zahraničí. Jednalo se o skupiny obyvatel, kteří byli přesídlováni většinou hromadně na základě politických rozhodnutí a mezinárodních dohod. Pro oblast Oderska se jedná zejména o skupinu Volyňských Čechů, kteří byli nejčastěji umisťováni do nedostatečně obydlených obcí. Postupně byli socializováni kulturou majoritní společnosti a postupně tak přicházeli o specifika vlastní kultury, tradice, zvyky a náboženství.

„No a po té válce to bylo všechno vyřízené a mohli jsme se stěhovat. Takže jsme jeli vlakem, takovým nákladním, co se převážel dobytek. [...] Tak jsme si to museli vyčistit, vymést, nastěhovat se tam, tam jsme měli osobní věci, bez nábytku, protože to nešlo. V každém vagóně bylo několik těch rodin. [...] No a jeli jsme tady dost dlouho, byly velikonoční svátky. [...] Tu jsme přijeli toho 12. dubna [1947 – pozn. LK], no a teď nás začali rozvážet po republice, kde bylo volné místo po Němcích. Kde se co uvolnilo.“²⁶⁰

Dalším významným motivem příchodu do pohraničí byla služební povinnost, kdy mnoho osídlenců bylo do pohraničí přeloženo, nebo se do pohraničí dostala na umístěnku, jako státní úředníci či učitelé. Takto se na Odersko dostává rodina narátorky Evy Königové, jejíž otec byl právník a ve Vítkově získal místo přednosta okresního soudu.

„Tatínek byl právník a po válce byl, protože tady se jednalo o pohraničí, tak byl jmenován přednostou okresního soudu. Okresní soud byl, kde je dneska, na rohu náměstí a tam jak jsou ty bytovky naproti Růže, tak tam navazovala věznice. Tím, že byl pro toho

²⁵⁹ Rozhovor s Erikou Kotáskovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

²⁶⁰ Rozhovor s Vladislavou Jestříbkovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

přednostu soudu, byl rezervovaný ten barák, tak jsme k němu přišli. No a tatínek přišel někdy v létě sem [1945 - pozn. LK]. Tatínek to tu nechal trochu vymalovat nebo to bylo všechno takové tmavé. Já jsem ještě začala chodit do školy ve Strážnici a mezi Mikulášem a Vánoce jsme se stěhovali.“²⁶¹

Také narátorka Danuše Gazdová se do pohraničí dostává ve 2. polovině 50. let na umístěnku, jako absolventka pedagogické školy.

„Já jsem tu přišla na umístěnku z jižní Moravy, od Břeclavi, mezi Břeclaví a Hodonínem je můj rodný kraj, který prostě miluju, a měli jsme tam barák, děda měl vinohrad, vinný sklep, pole byly nějaké, že, kačeny, husy, králíci [...] Já jsem tu přišla v padesátém šestém roce, umístěnky jsme dostali, protože víte co, na naší škole, pedagogické škole ve Znojmě, nás prostě tak nějak přemluvil Fuks, pan ředitel. Tak ten tam přijel k nám do školy a my jsme tady měli i kamarády, kteří byli starší. [...] Takže on nás tak nějak nabalamutil, oni potom se všichni vrátili zpátky, já jsem si tu založila rodinu, jsem tu zůstala.“²⁶²

Ať byl motiv příchodu lidí do pohraničí jakýkoli, objevují se v biografických rozhovorech novoosídlenců vedle nostalgických stesků po domově a vzpomínkách na rodiště, rovněž projevy nespokojenosti, rozčarování a nenaplnění původních představ života v pohraničí.

Můžeme se setkat také s fenoménem „vymístění uvnitř“. Jde o situaci, kdy jedinci nejsou vymístění ze svého místa pobytu ve smyslu vyhnání, nýbrž jsou vymístění uvnitř svého místa pobytu mocí vnější či vnitřní kolonizace. Vymístění uvnitř odkazuje k situaci, ve které jsou určití jedinci vymístění, přičemž fyzicky zůstávají na místě. Případem vymístění uvnitř místa pobytu může být situace německých obyvatel československého pohraničí v období od konce 2. světové války do jejich odsunu. Tito jedinci byli vymístění uvnitř místa svého pobytu ještě před tím, než začali být odsunováni z místa svého pobytu. Dalším příkladem také mohou být právě starousedlíci v daném regionu, kteří se také fyzicky nikam nepřemístili, ale prostředí kolem nich prošlo velmi významnou proměnou. Fenomén „vymístění uvnitř“ ukazuje, že zkušenosti odloučení a vyhnání můžeme nejlépe

²⁶¹ Rozhovor s Evou Königovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

²⁶² Rozhovor s Danuší Gazdovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

porozumět tehdy, když objasníme vztah lidí k místu jejich pobytu, tj. když porozumíme konstituci vztahu, který je přítomný a násilně přeměněný v průběhu vymístění.²⁶³

Vztah jedinců k místu pobytu se reprodukuje skrze každodenní udržování jejich životního světa. Vztahy zprostředkované symbolickými objekty jsou zakotveny v žité přítomnosti a ne v pouhé objektivní přítomnosti či ve znalostech dostupných o daném objektu.²⁶⁴ Tady můžeme říci, že se jedná zejména o udržování kontaktů se svými krajany, ať již taktéž odsunutými, např. prostřednictvím různých krajanských spolků anebo kontaktem s lidmi, kteří v regionu zůstali. Tyto kontakty jsou posilovány zejména po roce 1989.

Opuštění domova znamená náhlé přerušování dosavadního způsobu života, zpretrhání sociálních vztahů a vazeb na místo pobytu. Otvírá se nová cesta do neznáma, jež je vydlážděna nejistotou, strachem a obavami, které s odstupem času mizí, když se člověk postupně adaptuje na nové podmínky a integruje se do nové společnosti.

„Takže si postavili tam všichni domy, založili rodiny a už tam taky zakořenili. Ani jeden, teda co jsme znali, ani jeden by se býval nevrátil. Přišli se podívat a tím to skončilo.“²⁶⁵

Ve vzpomínkách narátorů můžeme nalézt několik strategií vyrovnávání se se ztrátou svého domova. Průvodním jevem v novém domově byl stesk.

„Samotné se mi zpočátku stýskalo po mém rodném městě, Odrách. Od té hrozné doby [odsunu – pozn. LK] jsme o něm mluvili zřídka.“²⁶⁶

Počátky života na novém místě byly složité, vyrovnat se se ztrátou života těžké, ale mnoho z odsunutých Němců to ve svém důsledku vnímá jako určité ukončení strastí a starostí předchozích dnů, měsíců a let.

„Bylo pro nás těžké opustit naše rodné město a naši farmu, kterou naše rodina vybudovala a po celou dobu udržovala.[...]V návaznosti na další obtěžování, ponižující

²⁶³ SZALÓ, Csaba: *Vymístění uvnitř životního světa: kulturní vymístění jako přepis*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2/2004. str. 34.

²⁶⁴ SZALÓ, Csaba: *Vymístění uvnitř životního světa: kulturní vymístění jako přepis*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2/2004. str. 37.

²⁶⁵ Rozhovor s Erikou Kotáskovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

²⁶⁶ CZERNY, Emilie: *Zu Besuch bei meinen Vater im Zuchthaus Mürau in MANN, Walter: Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 164.

*prohlídky, dokonce i krádeže některých věcí z našeho posledního majetku, jsme byli v červnu 1946 v dobytčáku transportováni na Západ. Tam nám bylo povoleno žít, mohli jsme začít budovat nový život a najít druhý domov.*²⁶⁷

Návrat může ovšem vyvolat v mnohém ambivalentní pocity. Během odloučení se promění náš domov i my samotní. Může tak dojít ke konfliktu, který je vyvolaný změnou z dříve známého prostředí. Jedinec se nemusí orientovat v prostředí, ve kterém dříve vyrůstal a žil.

*„Před několika lety jsem opět byla v mém rodném městě, v Odrách. Město, také náš dům se mi zdálo divné a bezútěšné. Nebyl to návrat domů.*²⁶⁸

*„Odry jsou pro mě uzavřené. Dostali jsme ještě jednu šanci, museli jsme ji využít, i když to na začátku bylo těžké. Ztratili jsme téměř dvě desetiletí našeho života pro nic za nic. Čas nám to potom vynahradil. Žádné výčitky? Ne, rozhodnutí bylo správné.*²⁶⁹

Trochu jinou perspektivu přináší ve svém vyprávění narátorka Danuše Gazdová, která při návštěvě původních obyvatel domu, do kterého se spolu se svou rodinou nastěhovala, měla pocit, že tím, že viděli, že je o jejich dům pečováno a místo odkud pocházejí je zachováno, že je to naplnilo určitou spokojeností. Samozřejmě zde už se jednalo o potomky odsunutých majitelů, takže ta vazba k tomu místu již není zřejmě tak silná, jako v generaci jejich rodičů.

*„Co se týká toho našeho baráku, tak my jsme se tam s manželem potom přestěhovali, aji s děčkama a bydleli jsme s babičkou a dědou a jednou, jenomže já už si nepamatuju v kterém roce, přišli k nám na návštěvu lidi, kteří byli odsunuti z toho baráku, oni byli, oni odešli ale do Rakouska. [...] Přišli prostě nějaká ta rodina, ti potomci té rodiny tady. Chtěli vidět ten dům, já jsem je provedla, protože to už bylo opravené, fasáda byla nová, střecha, přistavěné kousek. Takže bylo to takové přátelské jako, oni trochu česky uměli, tak jsme se tak nějak domluvili a odešli prostě, v takovém prostě, se mě zdálo, že jsou rádi, že ten barák je v pořádku.*²⁷⁰

²⁶⁷ NEUBACH, Hermine: „Du wirst es brauchen, Towarisch!“ in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 107.

²⁶⁸ WEIß, Brunhilde: Flucht und Heimkehr nach Odrau in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 136.

²⁶⁹ MANN, Walther: Die Tragödie einer Odrauer Familie. Bericht über ein langes Gespräch in MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt, str. 68.

²⁷⁰ Rozhovor s Danuší Gazdovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

Pro odsunuté Němce je tedy Odersko spíše regionem, který představuje jejich domov spíše už jen ve vzpomínkách, je to tedy domov, který už vlastně neexistuje, neboť místa, která mají jednotlivci uchována ve svých vzpomínkách, se notně změnila a neodpovídá domovu uchovávanému ve vzpomínkách. Vysvětlení můžeme nalézt v úvaze Jana Patočky, který pojímá domov jako střed přirozeného světa, místo, kde je člověk sám sebou, cítí se v něm v bezpečí. Širší domov je zasazen ve společnosti, ke které se člověk pojí a rozumí jí. Domov přitom nemusí nutně být na místě, kde se člověk nachází, protože domov je místo, kde jedinec nachází útočiště, kam přirozeně patří. Takové místo může být jen jedno, jelikož člověk nedokáže více domovů natolik prožít.²⁷¹

²⁷¹ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 1992, str. 82-90.

10. ZÁVĚR

Po opětovném připojení veskrze německého regionu, jakým Odersko bezesporu bylo, opět k obnovené Československé republice po ukončení 2. světové války začala národnostní otázka v proměňujícím se regionu nabírat opět na důležitosti, začala být pro následný vývoj událostí v regionu stěžejní. Na jejím řešení závisel rozvoj regionu i jejích občanů.

Období, které můžeme vymezit na jedné straně ukončením bojů v rámci 1. světové války a na straně druhé odsunem většiny německého obyvatelstva z Československa je tematicky velmi bohatým úsekem, jednotlivé etapy takto vymezeného časového rozmezí se navzájem podmiňují. I když je diplomová práce zaměřena primárně na období poválečné, nelze jej studovat bez přihlídnutí k širšímu kontextu událostí v rámci zkoumaného regionálního i časového vymezení.

Národnostní poměry v regionu Oderska v první polovině 20. století prošly zásadními zvraty, které měly zcela zásadní vliv na proměnu českého pohraničí a citelně zasáhly do života obyvatel regionu. Odersko se tak v průběhu tohoto období proměňuje z oblasti původně německé v oblast veskrze českou, dosídlenou převážně Čechy přicházejícími povětšinou z nedalekých českých vesnic.

Ale vraťme se na začátek. Oblast Oderska byla až do vzniku Československé republiky v roce 1918 na kontakty mezi českým a německým živlem poměrně prostá. To se mně právě se vznikem republiky, kdy do oblasti, kterou tvoří převážně homogenní německé obce, přicházejí čeští úředníci a další státní zaměstnanci. Odersku a zejména jeho centrum, město Odry v tomto období přináleží jedno specifikum, kterým se odlišovalo od zbytku tzv. obvodu opavského vládního prezidenta, tak i ostatních oblastí Sudet a tímto specifikem byla silná voličská základna německých sociálních demokratů a komunistů. Ta dokázala ve volbách v roce 1935 poměrně značně konkurovat Henleinově SdP. V období 2. světové války se potom z tohoto prostředí rekrutovali místní členové antifašistického odboje.

Vše se začíná lámat v roce 1938, kdy pozvolná radikalizace oderských občanů dosáhla svého vrcholů, což se zrcadlí také v obecních volbách, které už i v tomto regionu s převahou vyhrává SdP. V reakci na mezinárodní situaci zasáhla i do života na Odersku

mobilizace a o pár dnů později vyhlášená Mnichovská dohoda. Ta započala ustavování nových poměrů v regionu, u většiny německých obyvatel byly tyto změny vítány s nadšením, s opačnou reakcí se setkala u již zmíněných sociálních demokratů a komunistů a zejména také Čechů, kteří v následujících týdnech region opouštějí směrem do protektorátu. Zbylí obyvatelé Oder se stali nyní součástí německé Říše a tak bylo potřeba adaptovat veškeré projevy společenského i osobního života na velkoněmecké poměry. Nadšení v prvním roce „pod křídly německé orlice“ neochabovalo také díky tomu, že říšské úřady byly vůči oderským Němcům značně velkorysé, slíbily jim všechny možné prostředky k rozvoji města i regionu. Vlna nadšení začala pomalu ochabovat, když se oderští Němci začali střetávat s realitou války a první muži dostávali povolávací rozkaz na frontu.

Počátek války život na Odersku nijak výrazně nezměnil, to se samozřejmě mění s prohlubujícím se válečným konfliktem. S prohlubujícím se konfliktem odcházelo také stále více mužů na frontu, v zázemí tak začal být pocíťován nedostatek pracovních sil. Ty byly nahrazovány totálně nasazenými a válečnými zajatci, na Odersku se tak ocitli Angličané, Poláci, Francouzi a Rusové. Pomoc těmto válečným zajatcům se stala základem německého antifašistického odboje v regionu, což se mnohým z nich nakonec stalo osudným. S proměnou vývoje války pro německý wehrmacht se i do regionu dostávají první civilní uprchlíci, což se ne vždy setkává s pochopením. Již delší dobu před osvobozením do každodenního života v regionu pronikaly známky blížící se fronty. Boje na frontě už byly slyšitelné i viditelné, bylo jasné, že konec války se blíží. Dne 7. května 1945 obsadila Rudá armáda město Odry. Ačkoliv boje dále nepokračovaly, situace zůstala zvláště pak v pohraničí nepřehledná a napjatá i po následující týdny, ba měsíce. Na konci války se na území regionu Oderska nacházelo velké množství osob nejrůznější národnosti. Národnostní skladba obyvatelstva regionu proto byla pestrá. Také místní obyvatelstvo bylo vystaveno nejen válečným událostem a špatné hospodářské situaci, ale i stále častěji se opakujícím náporům uprchlíků různé národnosti přecházejícím území okresu při svém útěku za hranice. Charakter regionu velmi významně ovlivnily poválečné události. V jejich důsledku se proměnila nejen národnostní struktura obyvatelstva, ale také politické, ekonomické i kulturní poměry.

Již záhy po osvobození začaly být vůči německému obyvatelstvu nacházejícímu se na území oderského regionu uplatňována restriktivní opatření, probíhala jejich registrace, zabavování majetku a internace v internačních táborech v Odrách či ve Vítkově. Po

konferenci v Postupimi, na které byl posvěcen odsun většiny německého obyvatelstva z Československa, padly veškeré naděje Němců. Jejich postavení v regionu se neustále zhoršovalo, zejména díky stále nově přichozím Čechům. Němci se tak v roce 1946 ocitli ve velmi nesnadné situaci a to i ti, kterým byl nakonec uznán statut antifašisty. Obdobná situace byla také v ostatních obcích regionu. Realizace prvních transportů s Němci z oderského regionu započala v březnu 1946, kdy odjížděl první transport s 1 200 Němci. Němci se zavazadly o maximální váze 50Kg na osobu byli přivázeni na nádraží v Odrách odkud byli vlaky určenými pro přepravu dobytka dopravováni do Německa. Před nástupem do transportu se prováděla kontrola zavazadel a zabavování předmětů, které měli odsunovaní Němci zakázáno převážet přes hranice, ale také věci, které se hodily pro osobní potřebu kontrolorům. Po prvním transportu následovaly další, jejichž četnost se v roce 1946 výrazně zvýšila. Koncem roku 1946 tak již byla většina německého obyvatelstva regionu odsunuta, zůstaly zde pouze hrstky německých specialistů, německých antifašistů a lidí žijících ve smíšených manželstvích.

Komplementárně s odsunem německého obyvatelstva přicházeli na Odersko noví osídlenci. Ti do regionu nejčastěji přicházeli z českých obcí vlastního okresu či okresů okolních, ze Slovenska a také se zde usídlilo několik rodin reemigrantů z Rumunska a Volyně. Odersko mělo zejména zemědělský charakter a tak po odchodu Němců na venkově chyběli nejen kvalifikovaní agronomové schopní řídit větší zemědělské závody, ale také prostá zkušenost hospodářů. Nově přichozí zabírali jednotlivé usedlosti, i když na ně mnohdy nestačili. Častým jevem tak bylo střídání usedlostí, někteří osídlenci stačili vystřídat několik usedlostí za sebou a nakonec se rozhodli opět z regionu odejít. Ne všichni, ale byli hnáni do pohraničí ziskem, mnozí se zde snažili nalézt nový domov. Kromě zemědělství bylo potřeba obnovit také průmysl, v rámci Oderska se jednalo zejména o obnovení výroby v gumárenské továrně Optimit.

Po vyřešení nejpálčivějšího problému v pohraničí, odsunu německého obyvatelstva a příchodu nových osídlenců se během zamýšlené reorganizace okresů strhl nový boj mezi jednotlivými městy regionu. Největší řevnivost je možné zaznamenat mezi městy Odry a Vítkov. Nový okres nakonec získal své sídlo ve Vítkově, okresní národní výbor započal pracovat 1. ledna 1949 a zrušen byl územní reorganizací, svou činnost ukončil na konci roku 1959. Toto období je zároveň popisováno jako období největšího rozkvětu města a jeho okolí.

Odersko po 2. světové válce tak můžeme chápat jak v očích odsunovaného obyvatelstva, tak i v očích nově příchozích jako domov. Odersko se tedy pro jedny stalo domovem, který ztratili, byli nuceni opustit, pro druhé místem, kde svůj nový domov našli. Pro ty druhé je domovem reálným, současným. Pro odsunuté Němce spíše již domovem snovým, udržovaným jen ve vzpomínkách, jejich vazby k regionu se úplně zpřetrhat nepodařilo, nicméně jako domov jej již nevnímají.

Událost k události, vzpomínka vedle vzpomínky se k sobě skládají a výsledná mozaika nám pomůže vytvořit obraz jednoho malého regionu a života jeho obyvatel v první polovině 20. století. Není to samozřejmě obraz definitivní, s každým dalším pramenem, s každou další vzpomínkou se obraz doplňuje a dotváří, dnes více než 70 let od konce 2. světové války se nám jej již zcela seskládat bohužel nejspíš nepodaří.

11. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

11.1. Rozhovory a archivní prameny

11.1.1. Vlastní rozhovory uloženy v archivu autorky práce:

Rozhovor s Danuší Gazdovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

Rozhovor s Vladislavou Jestříbkovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

Rozhovor s Evou Königovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

Rozhovor s Erikou Kotáskovou vedla Lucie Kučerová, 12. 3. 2016. Archiv autorky.

Rozhovor s Alžbětou Kubišovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

Rozhovor s Hertou Vladařovou vedla Lucie Kučerová, 24. 3. 2016. Archiv autorky.

11.1.2. Rozhovory uložené v archivu Paměti národa:

Rozhovor s Annou Pokornou vedla Renata Malá, 29. 11. 2013. Projekt Příběhy 20. století. Archiv Paměti národa.

11.1.3. Rozhovory uložené v ÚSD AV ČR:

Rozhovor s Hertou Sedláčkovou vedli David Weber a Barbora Čermáková, 19. 7. 2007 a 28. 8. 2007. Sbíрка Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení 2. světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Digitální sbírky ÚSD AV ČR.

11.2. Archivní prameny

11.2.1. Zemský archiv v Opavě – SOkA Opava:

Zemský archiv Opava – SOkA Opava, ONV Opava – venkov, SNB Heřmanice u Oder 1945 – 1946, inv. č. 9.

Zemský archiv Opava – SOkA Opava, ONV Opava – venkov, Internační a pracovní středisko v Odrách.

Zemský archiv v Opavě – SOkA Opava, ONV Opava-venkov (1945-1949 (1953)), Bezpečnostní referát, Internační tábor v Odrách 1945-1946, inv. č. 358.

11.2.2. Zemský archiv v Opavě – SOkA Nový Jičín:

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, Odry 1234-1984.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, Archiv města Odry (1362) 1406 – 1945. Inventář.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Odry 1945, Všeobecná správa, inv. č. 61, kart. 1.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Odry, Policejní záležitosti 1945, inv. č. 62, kart. 3.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Odry, Bezpečnostní záležitosti 1945, inv. č. 63, kart. 3.

Zemský archiv v Opavě – SOkA Nový Jičín, MNV Odry (1945-1962), Odsun Němců 1946, inv. č. 84, kart. 8.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Odry, Všeobecná správa 1946, inv. č. 85, kart. 8.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Odry 1946, Návrh na zřízení oderského okresu, inv. č. 106, kart. 12.

Zemský archiv v Opavě – SOkA Nový Jičín, MNV Odry (1945-1962), Všeobecná správa 1947, inv. č. 123, kart. 15.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Odry 1948, Osídlovací a bytové záležitosti, inv. č. 161, kart. 28.

Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, fond Internační tábor Odry – inventář.

Zemský archiv Opava - SOkA Nový Jičín, fond Internační tábor Odry, kart. 6.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Vítovka, Kronika Vítovka okr. Vítkov (1945), neinventarizováno.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Jakubčovice nad Odrou, Okres Vítkov (1945-1958), neinventarizováno.

Zemský archiv Opava – SOkA Nový Jičín, MNV Jakubčovice nad Odrou, Kronika obce Jakubčovice nad Odrou - 1.díl (1945-1958), neinventarizováno

11.2.3. Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry:

Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Antifašisté a komunisté – odboj v Odrách, kart. 42, Boj antifašistů v Odrách. Týdeník ÚV Svazu protifašistických bojovníků Hlas revoluce, č. 49/1977.

Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Ostatní kroniky – Fojtík: Okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945), kart. 102, FOJTÍK, Bohumil: Doba okupace a osvobození Oderska (1938 – 1945).

11.3. Literatura a internetové zdroje

11.3.1. Literatura:

ARBURG, Adrian von, a STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2. 1., „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. 957 s. ISBN 978-80-86057-67-5.

ARBURG, Adrian von, a STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. 373 s. ISBN 978-80-86057-67-5.

- ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Prostor: Praha. 2001. 317 s. ISBN 80-7260-051-6.
- BALÁŠ, Miloslav: *Kulturní místopis Novojičínska. Vlastivědný ústav v Novém Jičíně: Nový Jičín*. 1967. 288 s.
- BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek 14: okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín*. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc. 1995. 252 s. ISBN 80-7067-583-7.
- BARTOŠ, Josef a PŘIKRYL, Josef: *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě*. Ostrava: Profil, 1980. 301 s.
- BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939: Migrace z okupovaného pohraničí ve druhé republice*. Praha: Karolinum, 2013. 542 s. ISBN 978-80-246-2119-7.
- BENEŠ, Edvard: *Odsun Němců z Československa. Výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947*. Praha 1996. 237 s. ISBN 80-85926-34-2.
- BOR, Jan O.: *700 let města Vítkova: 1265-1965*. Vítkov, 1965.
- BORÁK, Mečislav: Interniční tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945 in *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. Šenov u Ostravy 1997. 486 s. ISSN:0232-0967.
- BRANDES, Detlef: *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Argo: Praha. 2012. 428 s. ISBN 978-80-257-0605-3.
- ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. 359 s. ISBN 80-7204-419-2.
- FOJTÍK, Bohumil. *Odry v minulosti a přítomnosti*. Odry, 1948.
- KASTNER, Quido Karel Bor. *Osídlování českého pohraničí od května 1945: (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85950-59-6.
- KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Albis international: Ústí nad Labem. 2002. 547 s. ISBN80-86067-66-1.

- KURAL, Václav a kol.: *Studie o sudetoněmecké otázce*. Ústav mezinárodních vztahů. Praha 1996. 231 s. ISBN80-85864-61-4.
- MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)* I. Darmstadt. 202 s. ISBN 3 - 00 - 006401 - X
- MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau (Erlebnisse in einer kleinen Stadt im Sudetenland vor und nach dem zweiten Weltkrieg)*. II. Darmstadt, 2002. 171 s. ISBN 3-00-006401-X. MANN, Walter: *Erinnerungen an Odrau – Odrauer Wege nach der Vertreibung*. Darmstadt, 2005. 195 s.
- MARTINEK, Branislav a KRAVAR, Zdeněk. *Vítkov: z historie města: 1301-2001*. Vítkov: Město Vítkov, 2001. 106 s. ISBN 80-238-5712-6.
- MYŠKA, Milan: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Sešit 3. Opava: Optys, 1995. 135 s. ISBN 80-85819-30-9.
- MYŠKA, Milan: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Sešit 8. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. 143 s. ISBN 80-7368-169-2.
- NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie, 2007. 227 s. ISBN 978-80-254-0095-1.
- ORLÍK, Josef: *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940-1943*. Krajské nakladatelství v Ostravě. 1961. 216 s.
- PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 1992. 281 s. ISBN 80-202-0365-6.
- SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 1978. 189 s.
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9.
- STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa v letech 1945-1947*. Akademia: Naše vojsko: Praha. 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2.
- STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. 263 s. ISBN 80-902075-3-7.

STRNADEL, Milan: K odsunu Němců z Opavska in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974.

STRNADEL, Milan: K otázce osídlování Opavska po roce 1945 in *Vítězný únor v Severomoravském kraji*. Sborník statí. Nakladatelství Profil: Ostrava, 1974.

ŠPŮREK, František. *100 let závodu Optimit v Odrách: 1866-1966*. Odry, 1966.

TEPLÍK, Antonín: *Vítkov 1945-1980*. Vítkov, 1981.

VAVROVSKÝ, Emil: *Svoboda šla Ostravskem. Kronika osvobození*. Krajské nakladatelství v Ostravě: Ostrava. 1965. 262 s.

ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. 577 s. ISBN 80-7203-390-5.

11.3.2. Časopisy:

BRŇÁK, Antonín, ŠUSTEK, František: *Osvobození vítkovského okresu v roce 1945*. Vítkovsko: Vlastivěda Severomoravského kraje. 11-12/1961.

CIBULKA, Jan: *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945-1948* in *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis)*, issue: 3 / 2004.

FOJTÍK, Bohumil: *Mnichovská zrada 1938 v kronice německé školy v Odrách*. Vítkovsko: vlastivědný zpravodaj. 3/říjen 1958.

HANÁK, Jan: *Sudetoněmecká pátá kolona na Novojičínsku* in *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. Vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně. Svazek 35, 1985.

HANÁK, Jan: *Zápas o uznání Československé republiky v Novém Jičíně v letech 1918-1919* in *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. Vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně. Svazek 42, 1988.

HEROLDOVÁ, Iva: *Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí* in *Český lid* 65, 1978.

JEŘÁBEK, Richard: *Lašsko, Kravařsko a Hřebečstvo – národopisné oblasti na etnických a kulturních rozhraních*. *Národopisná revue*. č. 1/2002.

KONEČNÝ, Jaroslav: *Kravařsko*. Kravařsko 2, 1933, č. 5.

KRÁL, Ladislav, žák IV. třídy měšťanské školy ve Spálově: *Vzpomínky na dobu okupace*. Oderské vrchy: časopis žakovských samospráv škol Spálovska. 14. 2. 1948. roč. I., č. 6/7.

KRŠKA, Ivan: *Zpráva Jana Hajchla a Antonína Brňáka o Spálovu za okupace*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín: Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně. Svazek 30, 1982.

KUČERA, Jaroslav: *Nechtění spoluobčané: Československo po nezdařeném odsunu Němců*. Soudobé dějiny. 2008. Roč. 15. č. 2.

PRUSKOVÁ, Klára: *Poválečný odsun Němců z Vítkova*. Seminární práce, Gymnázium Vítkov. 2012.

SZALÓ, Csaba: *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 1/2006.

SZALÓ, Csaba: *Vymístění uvnitř životního světa: kulturní vymístění jako přepis*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2/2004.

ŠMAUSOVÁ, Gerlinda: *Genderové aspekty displacementu*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2/2004 .

ŠMÍDOVÁ, Olga: *Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 1/2010.

11.3.3. Internetové zdroje:

Antonín Brňák in *Osobností Poodří*. [online]. Citováno 26. 4. 2016. Dostupné online z <http://casopispoodri.cz/osobnosti/index.htm>.

DANĚK, Radoslav: *Táborová soustava na Ostravsku a poválečná perzekuce německého obyvatelstva*. *Krásná Ostrava. Bulletin okrášlovacího spolku Za krásnou Ostravu*. roč. III, 2/2015, str. 9-10 [online]. Citováno 20. 5. 2016. Dostupné online z <<http://www.krasnaostrava.cz/wp-content/uploads/2015/06/KROS-09.pdf>>.

Dokument *Zrádci říše* z cyklu *Neznámí hrdinové – pohnuté osudy*. Dostupný online ve videoarchivu České televize na <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10204458965-neznami-hrdinove/210452801390029-neznami-hrdinove-pohnute-osudy/>>.

GRÖGER, CHOCHOLATÝ, Franz: *Kravařsko – Kuhländchen. Krátký historický přehled*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z < http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/20_080307.pdf>.

HAHNOVÁ, Eva: *Češi a jejich „německá otázka“ od roku 1945 po dnešek. Různé podoby legitimacy při budování demokracie*, Cefres, Praha 23. -25. 11. 2000. [online]. Citováno 20. 5. 2016. Dostupné online z < <http://www.bohemistik.de/evahahn/legitim.html>>.

HANÁK, Jan: *K názorům na název a rozsah Kravařska*. [online]. Citováno 31. 3. 2016. Dostupný online z <http://www.belotin.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=135332&lng=1&id_obce_2=72474>.

JAROŠEK, Radim: *František Šustek: ke stému výročí narození*. Vlastivědné listy. Příloha oderského zpravodaje. č. 91/ červen 2014. [online]. Citováno 25. 4. 2016. Dostupné online z < http://www.odry.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=10908&id_dokumenty=433967>.

Kamenka po roce 1945 in Poodří. Časopis obyvatel horní Odry, 4/2006, str. 26-27. [online]. Citováno 20. 5. 2016. Dostupné online z < <http://www.casopisoodri.cz/starsicisla/pdf/POODRI%204-2006.pdf>>.

KAŠPAR, Pavel, MATEICIUC, Emil: *Vzpomínka na čestného občana Oder - prof. Antona Rolledera*. Vlastivědné listy. Příloha oderského zpravodaje. č. 77/ září 2012. [online]. Citováno 25. 4. 2016. Dostupné online z < http://www.odry.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=10908&id_dokumenty=427224>.

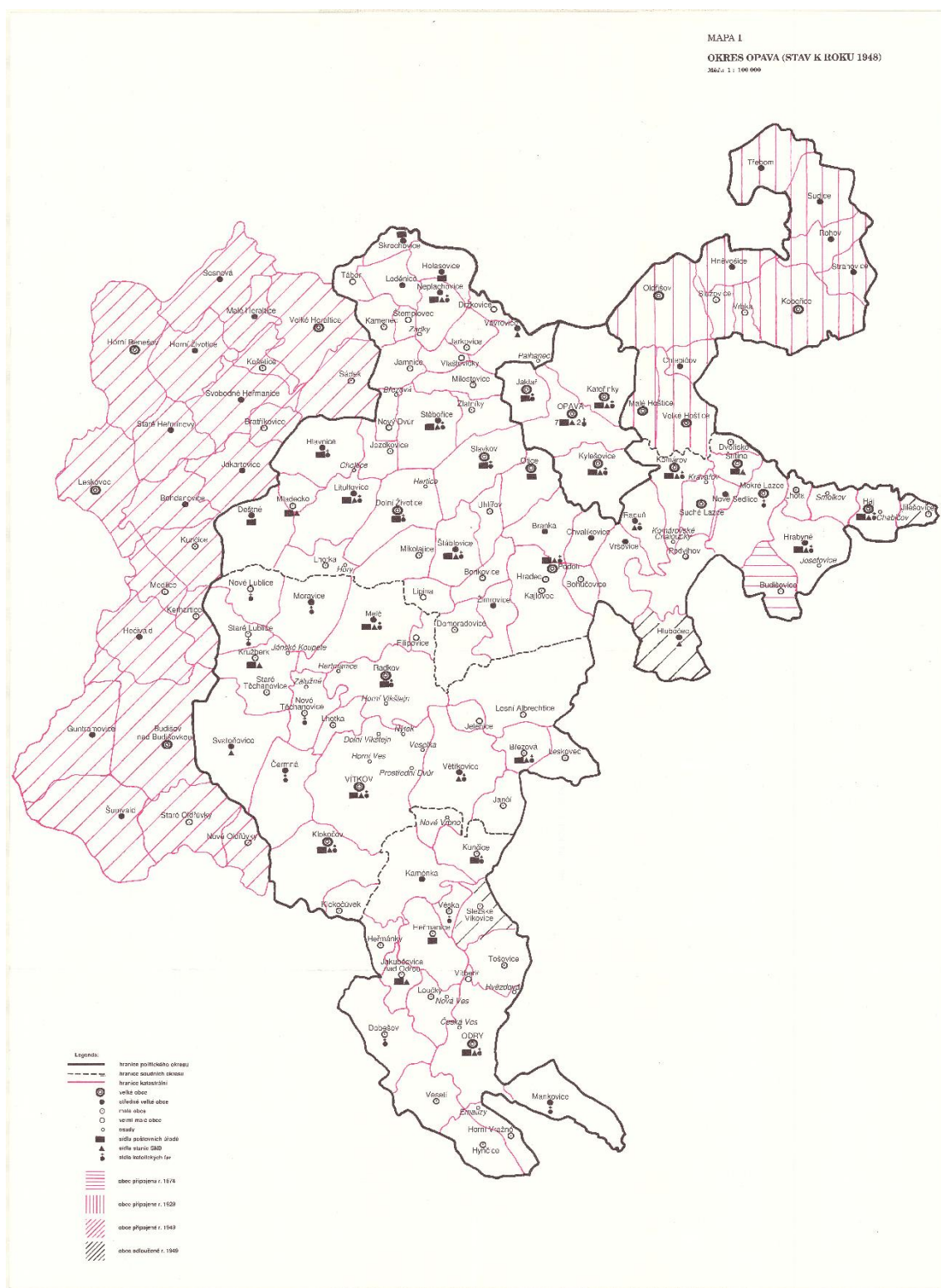
ROUBAL, Ondřej: *Biografický výzkum a historická paměť osidlování českého pohraničí*. [online]. Citováno 22. 5. 2016. Dostupné online z < <http://www.socioweb.cz/index.php@disp=temata&shw=262&lst=113.html>>.

TEICHMANN, BOŘIVOJ: *Pomníky a pamětní desky související s 2. světovou válkou*. Heslo: Dobešov (část Oder). in Poodří: časopis obyvatel horní Odry. roč. VIII. č. 4/2005, str. 18. [online]. Citováno 5. 4. 2016. Dostupné online z < <http://www.casopisoodri.cz/starsicisla/pdf/POODRI%204-2005.pdf>>.

Životní příběhy zapomenutých hrdinů. [online]. Citováno 14. 6. 2016. Dostupné online z <http://www.afa-dokumentace.usd.cas.cz/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1>.

12. PŘÍLOHY

12.1. Mapa regionu Odersko²⁷²

²⁷² BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek 14: okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc. 1995. 252 s. ISBN 80-7067-583-7.

12.2. Příjezd německých vojsk v říjnu 1938 do Oder

Obrázek 1: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Děkovná mše pro okupační německé vojsko na náměstí v Odrách 10. 10. 1938

Obrázek 2: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Příjezd německé armády na oderské náměstí 1938

Obrázek 3: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Pohled na Odry 1940

12.3. Odry v letech 1945 - 1950

Obrázek 4: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Bývalá filiálka konzumního obchodu, na domě díra po granátu, granát proletěl celým domem na druhou stranu 1945

Obrázek 5: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Nově postavený dřevěný most (starý byl zničen v bojích) 1945, I.

Obrázek 6: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Nově postavený dřevěný most (starý byl zničen v bojích) 1945, II.

Obrázek 7: Zemský archiv v Opavě - SOKA Nový Jičín, Sbirka fotografického materiálu Odry, Kaple sv. Josefa

Obrázek 8: Zemský archiv v Opavě - SOKA Nový Jičín, Sbirka fotografického materiálu Odry, Horní část Potoční ulice 1946

Obrázek 9: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Stará zámecká ulička 1946

Obrázek 10: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Zámek 1949

Obrázek 11: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Pohledy do Radniční ulice 1946, I.

Obrázek 12: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Pohledy do Radniční ulice 1946, II.

Obrázek 13: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Pohledy do Radniční ulice 1946, III.

Obrázek 14: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Pohled na školu 1948

Obrázek 15: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sbíрка fotografického materiálu Odry, Dům na Nové městě před zbouráním 1948

Obrázek 16: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Mateřská škola pře pomníkem Padlých hrdinů 1950

Obrázek 17: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateciuce Odry, Stráž u pomníku Padlých hrdinů v Odrách 1946

Obrázek 18: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Demolice na Radniční ulici 1950, I.

Obrázek 19: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Demolice na Radniční ulici 1950, II.

Obrázek 20: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Demolice na Radniční ulici 1950, III.

Obrázek 21: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Stržení válkou poškozených domů na ulici Dr. E. Beneše 1950

Obrázek 22: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Hostinec "Hotel" naproti Mlýnské ulice před demolicí 1950

Obrázek 23: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Dům na Hranické ulici před demolicí 1950, I.

Obrázek 24: Zemský archiv v Opavě - SOkA Nový Jičín, Sběrka fotografického materiálu Odry, Dům na Hranické ulici před demolicí 1950, II.

12.4. Odsun německého obyvatelstva z Oderska

Obrázek 5: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, I.

Obrázek 6: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, II.

Obrázek 7: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, III.

Obrázek 8: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, IV.

Obrázek 9: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, V.

Obrázek 10: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, VI.

Obrázek 11: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, VII.

Obrázek 12: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, VIII.

Obrázek 13: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, IX.

Obrázek 14: Soukromý archiv p. Zdeňka Mateiciuce Odry, Odsun Němců, X.

